

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**HUTBELERDEKİ İSLAM İKTİSADI İLE İLGİLİ
SÖYLEMLERİN TAHLİLİ: İSTANBUL İLİ ÖRNEĞİ
(2001-2018)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ali İhsan ER

Enstitü Anabilim Dalı: İslam Ekonomisi ve Finansı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Kenan GÖÇER

MAYIS – 2019

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

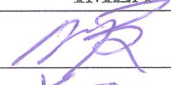
HUTBELERDEKİ İSLAM İKTİSADI İLE İLGİLİ
SÖYLEMLERİN TAHLİLİ: İSTANBUL İLİ ÖRNEĞİ
(2001-2018)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ali İhsan ER

Enstitü Anabilim Dalı: İslam Ekonomisi ve Finansı

“Bu tez 22/05/2019 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği / ~~Oyçokluğu~~ ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ	İMZA
Prof. Dr. Mehmet BİLİR	BASARILI	
Dr. Öğr. Üyesi Kerem Göser	BASARILI	
Dr. Öğr. Üy. Kadir ÜÇAY	BASARILI	

 SAKARYA ÜNİVERSİTESİ	T.C. SAKARYA ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TEZ SAVUNULABİLİRLİK VE ORJİNALLİK BEYAN FORMU	Sayfa : 1/1
Öğrencinin		
Adı Soyadı	:	ALİ İHSAN ER
Öğrenci Numarası	:	156060014
Enstitü Anabilim Dalı	:	İSLAM EKONOMİSİ VE FİNANSI
Enstitü Bilim Dalı	:	
Programı	:	☒ YÜKSEK LİSANS ☐ DOKTORA
Tezin Başlığı	:	HUTBELERDEKİ İSLAM İKTİSADI İLE İLGİLİ SÖYLEMLERİN TAHLİLİ: İSTANBUL İLİ ÖRNEĞİ (2001-2018)
Benzerlik Oranı	:	%13
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,		
☒ Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi beyan ederim.		
22.05.2019 Öğrenci İmza		
☐ Sakarya Üniversitesi Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez çalışması ile ilgili gerekli düzenleme tarafımda yapılmış olup, yeniden değerlendirilmek üzere@sakarya.edu.tr adresine yüklenmiştir.		
Bilgilerinize arz ederim.		
...../...../20..... Öğrenci İmza		
Uygundur		
Danışman Unvanı / Adı-Soyadı: Dr. Öğr. Üyesi Kenan Göçer Tarih: 22.05.2019 İmza: 		
☐ KABUL EDİLMİŞTİR ☐ REDDEDİLMİŞTİR EYK Tarih ve No:	Enstitü Birim Sorumlusu Onayı	

ÖNSÖZ

Bizleri yoktan var eden, varlığından haberdar eden Allah'a (c.c.) sonsuz hamd-ü sena, O'nun sevgili Resulüne (s.a.v.) salât-u selam olsun. Allah'ın rahmeti Hz. Peygamber'in (s.a.v) ashabına ve onun yolundan giden herkesin üzerine olsun.

İslam dininde bireysel yapılan ibadetlerin yanı sıra toplu olarak yapılması gereken ibadetler de bulunmaktadır. Bu ibadetlerin başında Cuma namazı ibadeti gelmektedir. Cuma namazı ibadeti tüm inananları camide bir araya getirmesi hasebiyle büyük önem taşımaktadır. Bununla beraber Cuma namazının yerine getirilme şartlarından bir tanesi ise hutbeyi dinlemektir. Cumanın şartlarından olmakla birlikte hutbe, tüm inananların aynı duygu ve düşünceyi hissedebilmeleri açısından da çok büyük önem arz etmektedir. Ayrıca günümüzün son derece gelişmiş iletişim ve haberleşme imkânlarına rağmen; televizyon, internet vb. basın-yayın organlarıyla bile aynı anda, aynı konuyu milyonlarca insana aktarabilmek nadir karşılaşılan bir durumdur. İşte bu öneminden dolayı Cuma hutbesi üzerinde çalışma yapılması gereken çok önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bizlerde bu çalışmamızda 2001-2018 yılları arasında İstanbul'da yayınlanan Cuma hutbelerini inceleyerek hutbelerde İslam iktisadı ile ilgili kullanılan kavramların tahlilini yapacağız. Çalışmamızın ilk bölümünde hutbenin kavramsal çerçevesi üzerinde durularak ikinci bölümde Diyanet İşleri Başkanlığının günümüz hutbe hizmetleri hakkında bilgilendirme yapılacaktır. Son bölümde ise 2001-2018 yılları arasında İstanbul ilinde yayınlanan hutbelerde kullanılan İslam iktisat kavramları belirlenerek bu kavramların tahlili üzerinde durulacaktır. Bu yapılan tahlil sonucunda ise elde edilen bulgular doğrultusunda var olan problemler belirlenerek çözüm önerileri sunulacaktır.

Bu zorlu tez sürecinde; Danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Kenan Göçer hocama ve tez konusunun ortaya çıkmasında bana rehberlik eden İSEFAM Müdür Yardımcısı Arş. Gör. Dr. Mücahit Özdemir ağabeyime çok teşekkür ediyorum. Yine aynı şekilde çalışmam boyunca sabreden ve her daim yanımda olan değerli eşime ve biricik oğluma şükranlarımı sunuyorum.

Ali İhsan ER

22.05.2019

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
KISALTMALAR LİSTESİ	iii
TABLO VE GRAFİK LİSTESİ	iv
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: HUTBE İLE İLGİLİ KAVRAMSAL ÇERÇEVE	7
1.1. Hutbenin Tanımı	7
1.1.1. Hutbenin Sözlük Anlamı	7
1.1.2. Hutbenin Terim Anlamı	8
1.2. Hutbenin Konusu, Amacı ve Çeşitleri	9
1.2.1. Hutbenin Konusu	9
1.2.2. Hutbenin Amacı	10
1.2.3. Hutbenin Çeşitleri	11
1.3. Hutbenin Dinimizdeki Yeri	12
1.3.1. Hutbenin Ruknü	13
1.3.2. Hutbenin Şartları	16
1.3.3. Hutbenin Sünnetleri	20
1.3.4. Hutbenin Mekruhları	22
1.4. Hutbenin Tarihsel Süreci	24
1.4.1. İslamiyet Öncesi Hutbe	24
1.4.2. İslamiyet Sonrası Hutbe	26
1.4.2.1. Peygamber Efendimiz Dönemi'nde Hutbe	28
1.4.2.2. Sahabe Dönemi'nde Hutbe	34
1.4.2.3. Osmanlı Dönemi'nde Hutbe	39
1.4.2.4. Cumhuriyet Dönemi'nde Hutbe	44
BÖLÜM 2: DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞININ GÜNÜMÜZ HUTBE HİZMETLERİ	46
2.1. İlgili Kavramlar	49
2.1.1. Cami ve Mescid	49
2.1.2. Cemaat	51
2.1.3. Diyanet Personeli / Din Görevlisi	54
2.2. Hutbenin Hazırlanma Aşamaları	55
2.2.1. Hutbenin Şekil Bakımından Kriterleri	55
2.2.2. Hutbenin Hazırlanması	56
2.2.3. Hutbenin Değerlendirilmesi ve Sunumu	57

BÖLÜM 3: HUTBELERDEKİ İSLAM İKTİSADI İLE İLGİLİ SÖYLEMLERİN TAHLİLİ: İSTANBUL İLİ ÖRNEĞİ (2001-2018).....	61
3.1. Kullanılan Kavramlar	63
3.1.1. Zekât	64
3.1.2. Sadaka.....	70
3.1.3. İnfak.....	74
3.1.4. Karz-ı Hasen	76
3.1.5. Tutumluluk ve Paylaşma	78
3.1.6. Cömertlik	80
3.1.7. Cimrilik.....	82
3.1.8. Bilinçli Tüketim.....	83
3.1.9. İsfar.....	86
3.1.10. Helal Kazanç	91
3.1.11. Çalışanın Sosyal Güvenliği	94
3.1.12. İşçi ve İşveren İlişkileri	97
3.1.13. Rüşvet ve Yolsuzluk.....	100
3.1.14. Çalışmanın Önemi	105
3.1.15. Ticaret Ahlakı.....	108
3.1.16. Türk Lirası Milli İtibarımız	112
3.1.17. Ülkenin Kalkınması	114
3.1.18. Tüketicinin Korunması	115
3.1.19. Faiz	117
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	123
KAYNAKÇA	126
EK 1. OSMANLI DÖNEMİ HUTBE ÖRNEKLERİ	132
EK 2. CUMHURİYET DÖNEMİ HAZIRLANAN HUTBELER	134
EK 3. 2001-2018 YILLARINDA İSTANBULDA OKUNAN HUTBELER.....	135
ÖZGEÇMİŞ.....	154

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.d	: Adı Geçen Dergi
a.g.e	: Adı Geçen Eser
a.s.	: Aleyhisselam
b.	: Bin
bk.	: Bakınız
C.	: Cilt
c.c.	: Celle Celaluhu
çev.	: Çeviren
DİA.	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
DİB.	: Diyanet İşleri Başkanlığı
İSEFAM	: İslam Ekonomisi ve Finansı Uygulama ve Araştırma Merkezi
MÜİFVY	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları
r.a	: Radıyallahu Anh
s.a.v.	: Sallallahu Aleyhi ve Sellem
s./ ss	: Sayfa/ Sayfalar
vb.	: Ve Benzeri
vd.	: Ve Diğerleri
yay.	: Yayınevi
yy.	: Yüzyıl

TABLO VE GRAFİK LİSTESİ

Tablo 1: Hutbenin Rükünleri.....	15-16
Tablo 2: İslam İktisad Kavramlarının Hutbede Yayınlandığı Senelere Göre Dağılımı.....	62
Tablo 3: Zekât Kavramı Yayınlanma Tarihi, Hutbe Başlığı ve Başlangıç Ayetleri.....	65
Tablo 4: İsrâf Kavramı Yayınlanma Tarihi, Hutbe Başlığı ve Başlangıç Ayetleri.....	87
Tablo 5: Rüşvet ve Yolsuzluk Kavramı Tarihi, Hutbe Başlığı ve Başlangıç Ayetleri.....	100
Tablo 6: Çalışma Kavramı Yayınlanma Tarihi, Hutbe Başlığı ve Başlangıç Ayetleri.....	105
Tablo 7: Ticaret Ahlakı Kavramı Tarihi, Hutbe Başlığı ve Başlangıç Ayetleri.....	108
Tablo 8: Atatürk'ün Onayı İle Hazırlanan İlk Türkçe Hutbelerin Konu Başlıkları.....	133
Tablo 9: 2001 Yılında İstanbul'da Okunan Hutbe Başlıkları.....	134
Tablo 10: 2002 Yılında İstanbul'da Okunan Hutbe Başlıkları.....	135
Tablo 11: 2003 Yılında İstanbul'da Okunan Hutbe Başlıkları.....	136
Tablo 12: 2004 Yılında İstanbul'da Okunan Hutbe Başlıkları.....	137
Tablo 13: 2005 Yılında İstanbul'da Okunan Hutbe Başlıkları.....	138
Tablo 14: 2006 Yılında İstanbul'da Okunan Hutbe Başlıkları.....	139
Tablo 15: 2007 Yılında İstanbul'da Okunan Hutbe Başlıkları.....	140
Tablo 16: 2008 Yılında İstanbul'da Okunan Hutbe Başlıkları	141
Tablo 17: 2009 Yılında İstanbul'da Okunan Hutbe Başlıkları.....	142
Tablo 18: 2010 Yılında İstanbul'da Okunan Hutbe Başlıkları.....	143
Tablo 19: 2011 Yılında İstanbul'da Okunan Hutbe Başlıkları	144
Tablo 20: 2012 Yılında İstanbul'da Okunan Hutbe Başlıkları.....	145
Tablo 21: 2013 Yılında İstanbul'da Okunan Hutbe Başlıkları.....	146
Tablo 22: 2014 Yılında İstanbul'da Okunan Hutbe Başlıkları.....	147

Tablo 23: 2015 Yılında İstanbul’da Okunan Hutbe Başlıkları.....	148
Tablo 24: 2016 Yılında İstanbul’da Okunan Hutbe Başlıkları.....	149
Tablo 25: 2017 Yılında İstanbul’da Okunan Hutbe Başlıkları.....	150
Tablo 26: 2018 Yılında İstanbul’da Okunan Hutbe Başlıkları.....	151
Grafik 1: Vakit Namazı Kılma Sıklığına Göre Kişi Oranı.....	51
Grafik 2: Cuma Namazı Kılma Sıklığına Göre Kişi Oranı.....	52
Grafik 3: Zekât İbadetinin Yerine Getirilme Oranı.....	69

Sakarya Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Özeti

Yüksek Lisans	X	Doktora	
Tezin Başlığı: Hutbelerdeki İslam İktisadı ile İlgili Söylemlerin Tahlili: İstanbul İli Örneği (2001-2018)			
Tezin Yazarı: Ali İhsan ER		Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Kenan GÖÇER	
Kabul Tarihi: 22.05.2019		Sayfa Sayısı: 152	
Anabilim Dalı: İslam Ekonomisi ve Finansı			
Hicretten sonra Müslümanlara cuma namazı ibadetinin farz kılınmasıyla birlikte ilk olarak Hz. Peygamber tarafından başlatılan cuma hutbesi, Türkiye’de 1924 senesinden bugüne Diyanet İşleri Başkanlığı kontrolünde devam etmektedir. Ülke genelinde her cuma aynı hutbe okunmakta ve hutbeler aracılığıyla farklı toplumsal sınıflardan milyonlarca insana ulaşılmaktadır. Bu sebeple hutbe esnasında gündeme alınan her bir konu ve söylenen her bir cümle ayrı ayrı önem taşımaktadır. Literatüre bakıldığında hutbeler üzerine sınırlı sayıda çalışma yapılmış olmakla birlikte hutbelerde İslam iktisadı üzerine yapılmış bir çalışma bulunmamaktadır. Öncelikli olarak bu çalışmamızda, hutbenin kavramsal bir çerçevesi çizilerek tanımlaması yapılmış ve İslam dinindeki yeri belirtilerek tarihi süreci aktarılmıştır. Ardından ise günümüz Diyanet İşleri Başkanlığının hutbe hizmetleri üzerinde durulmuş ve son bölümde ise 2001-2018 yılları arasında İstanbul ilinde irâd edilen hutbelerde İslam iktisadına ilişkin hangi kavramların konu edildiği, ne sıklıklarla kullanıldığı ve nasıl bir içerik ile sunulduğu incelenmiştir. Ayrıca bu çalışmamız ile hutbeler üzerine alansal bir inceleme yapılmış ve hutbeler aracılığıyla günümüz Türkiye’inde İslam iktisadı değerlerinin ele alınışı incelenmiştir. Yapılan analiz neticesinde ise ilgili dönemde İslam iktisadıyla ilişkili farklı alanlara yönelik kavramlara çok sık olmasa da hutbelerde yer verildiği görülmektedir. Bu kavramlar arasından özellikle sadaka, infak ve zekât gibi daha çok karşılıksız maddi destek vermeye ilişkin kavramların tercih edildiği ve bu kavramların da özellikle Ramazan aylarında hutbelerde konu edildiği tespit edilmiştir. Bununla birlikte kapitalist sistemin temel dinamikleri olan ve İslam dininde çok sert biçimde yasaklanan faiz gibi kavramlardan ise neredeyse hiç bahsedilmediği görülmektedir. Bu bağlamda çalışmamızın sonuç bölümünde ise ilgili hutbelerdeki eksiklikler belirtilerek çözüm önerileri sunulmuş ve ayrıca İslam iktisadının toplumda daha çok yaygınlık kazanmasının hutbeler yoluyla nasıl gerçekleştirilebileceğine değinilmiştir.			
Anahtar Kelimeler: Hutbe, İslam İktisadı, Faiz, Zekât			

Sakarya University
Institute of Social Sciences Abstract of Thesis

Master Degree	X	Ph.D.	
Title of Thesis: The Analysis of Discourses on Islamic Economics in Khutbas: The Case of Istanbul Province (2001-2018)			
Author of Thesis: Ali İhsan ER		Supervisor: Assist Prof. Kenan GÖÇER	
Accepted Date: 22.05.2019		Number of Pages: 152	
Department: Islamic Economics and Finance			
After hejira, together with its' obligation for Muslims, for the first time initiated by Hz. Muhammed the prophet of Islam, Friday Pray has been carried out under control of the Ministry of Religious Affairs since 1924. Every Friday, throughout the country, the same khutba is read and through the khutbas, millions of people from different classes are reached. For this reason, any subject, even any sentence mentioned during the khutba is important. A limited number of studies have been conducted on khutbas but there is no study on Islamic economics in sermons. In this study, firstly, a conceptual framework of the sermon was defined and its historical process was conveyed by stating its importance in the Islamic world. Secondly, the ministry of religious affairs was focused on the services of the khutba. Finally, the khutbas, which were read in Istanbul between the years of 2001-2018, were examined in terms of the concepts related to Islamic economics, how frequently they were used and how they were presented. As a result of analysis performed, although very often associated with the concept for different areas of Islamic economics in the relevant period it has been given in different khutba. The concepts for giving more unrequited financial support such as zakat and charity were transferred to the community during Ramadan, especially in the khutbas. However, there is hardly any mention of the fundamental dynamics of the dominant system, such as interest which is banned in Islam. A study on spatial khutbas made by this study, dealing with the economic value of Islam in the today's TURKEY, were examined through khutbas. In addition, shortcomings have been stated and suggestions have been presented by raising awareness about how Islamic economics can become more known and widespread in the society through the khutbas.			
Keywords: Khutba, Islamic Economy, Interest, Zakat			

GİRİŞ

Araştırmanın Konusu

Hutbe; dini ve dünyevi bilgilendirmeler yapma, İslami bir görüşü kabul ettirme, yanlış olarak düşünülen görüşlerin değiştirilmesine ve dinleyenlerde İslâm kültürünün oluşmasına fayda sağlayan, uygulanması ile de ibadet olan bir tebliğ metodudur. Cuma namazının farz olmasıyla birlikte ilk olarak Peygamber Efendimizin uygulamasıyla başlayan ve sonrasında da her Cuma uygulanan hutbe dinimizde çok önemli bir yere sahiptir. Günümüzde ise bu hutbelerin takibi ve kontrolü devletlerin diyanet işleriyle ilgilenen resmi kurumları tarafından yapılmaktadır. Aynı şekilde 1924’den bu yana ülkemizde meydana gelen dini faaliyetlerin tamamı Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından kontrol edilmektedir. Bununla beraber Cuma günleri okutulan hutbeler Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından temin edilmekte ve tüm cami ve mescitlerde bu hutbeler okutulmaktadır.

Türkiye’de 90 bine yakın cami bulunmakta ve her Cuma 23 milyona yakın insan bu camilere giderek Cuma hutbesini ibadet niyetiyle sessizce dinlemektedir.¹ Günümüz de ise son derece gelişmiş haberleşme imkânlarına rağmen aynı anda yüz yüze bu kadar insana hitap etmek bile oldukça nadir rastlanan bir durumdur. Hal böyle olunca Cuma günleri okunan her bir hutbe ve işlenen konular, araştırılması ve üzerinde çokça durulması gereken bir konu olarak oldukça önem arz etmektedir.

Belirttiğimiz gibi hutbelerde işlenen her bir konu birbirinden değerlidir çünkü işlenen bir konu sayesinde dinleyenler bilgilenecek, varsa yanlış öğretiler düzeltilecek ve hutbe dinledikten sonra dinleyenin hayatında hutbede belirtilen doğrular çerçevesinde farklı bir yol çizilme imkânı sağlayacaktır.

Bundan dolayı hutbelerde işlenecek konular çok özenle seçilmeli ve dinleyenlerin hayatında muhakkak karşılığı olan konulara yer verilmelidir.

Bununla beraber İslam dini, yalnızca ibadetlerde ilgili dini alanlarda değil, hem dini hem dünyevi her alanda Müslümanların hayatına dâhil olmuş ve Müslümanlara her konuda bir

¹Ayrıntılı bilgi için çalışmanın ilgili bölümüne bk., 54-56.

yol çizmiştir. İslam dini; sosyal alandaki ilişkilerinden tutun da devlet yönetimindeki kuralları belirlemeye kadar her alanda İslami duruş sergilenmesini beklemektedir. Müslüman olan her bir bireyi ilgilendirmesi açısından bu alanların başında ise iktisadi ilişkiler gelmektedir. Neredeyse her bireyin hayatın doğal yaşamı içerisinde dahi iktisadi bir takım işlerinin olması bu konunun önemini bizlere göstermektedir.

İslam dini; parayla olan ilişkilerimizde dikkatli olmamız gerektiğini ve her daim helal yollarla paramızı kazanıp harcamamızı istemektedir. Kur'an-ı Kerim'de helal yolla kazanmayıp faize bulaşanları Allah Teâlâ kendisine savaş ilan edenler² olarak tanımlamaktadır. Allah Teâlâ Kur'an'da birçok büyük gûnahtan bahsederken dâhi kullanmadığı ifadeyi yalnızca faiz kullananlar için kullanmış olması da olayın ehemmiyetini bizlere göstermektedir. Ancak bu konu günümüzde Müslümanların en çok dikkat etmesi gereken bir konu iken maalesef tam aksine Müslümanların en çok zâfiyet gösterdikleri bir konu haline gelmiştir. Yine aynı şekilde bu konuda birçok ayet ve hadis olmasına rağmen ülkemizdeki Müslümanların inançlarını ameale döndüremedikleri bir konu olarak karşımızda durmaktadır. İşte bu sebepten dolayıdır ki; İslami iktisat konusu günümüzün en yaygın tebliğ metodu olan hutbelerde her daim işlenecek bir konu olmalı, dinleyenlere sıkça yapılan yanlışlar hatırlatılmalı ve Müslüman bir bireyin kesinlikle faize bulaşamayacağı vurgulanmalıdır.

Bizler de bu çalışmamızda önemli olan bu iki konuyu birleştirerek 2001 yılından bu yana İstanbul'daki hutbelerde kullanılan İslam iktisadı ile ilgili insanları bilinçlendirici ve yönlendirici söylemleri belirleyip, bu söylemlerin kullanım sıklıkları tespit edilerek tahlili yapılacaktır.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışma, her cuma milyonlarca insana hitap etme imkânı veren hutbelerde ne kadar İslam iktisadı kavramlarına yer verildiğini tespit ederek, bu kavramların kullanım sıklıklarını belirleyip bu kavramların tahlilinin yapılması ve eksikliklerin giderilmesini sağlayacak önerilerin sunulması amaçlamaktadır. Ülkemizde özellikle hutbelerin muhtevası

² Kur'an, 2, Bakara Suresi, Âyet 279.

açısından yapılan çalışmalar oldukça kısıtlıdır. Bu sebeple bu alanda yapılacak bir çalışma geçmiş hutbelerin konu seçimindeki hassasiyetleri hakkında bizlere bilgiler verecek ve bundan sonraki hutbelerin konu seçimi hakkında farkındalık oluşturacaktır. Çalışmamızda bir gerçekliği ortaya çıkarmak ve bunun toplum açısından da etkisini değerlendirerek bir sonuca ulaşarak, bu sonuç doğrultusunda Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bundan sonraki hazırlatacak olduğu hutbelere katkı sağlanması hedeflenmektedir.

Araştırmanın Önemi

Türkiye'de yayınlanan hutbelerin muhtevasıyla ilgili yapılan yüksek lisans, doktora ve makale çalışmalarına bakıldığında ilgili literatürde maalesef yapılan çok fazla çalışmaya rastlanmamaktadır. Günümüzde her hafta milyonlarca kişiyi ilgilendiren böylesine önemli bir olay hakkında ise yayın neredeyse yok denecek kadar azdır. Bu sebeple bizim yapacağımız bu çalışma alanında özgün bir çalışma olacak ve bu alandaki literatürün oluşmasına oldukça fayda sağlayacaktır.

Diğer yandan pratiğe dönük olarak, yapacağımız bu çalışma; yıllardır ülkemizde irâd edilen hutbelerde ki bir gerçekliği ortaya çıkararak farkındalık oluşmasına katkı sağlayacak ve bundan sonraki hutbe konularının seçimine etki edecektir.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmamızın temel konusu Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yayımladığı hutbelerdeki İslam iktisadıyla ilgili söylemlerin tespitidir. Ancak araştırmamızın en büyük kısıtlılığı; ülkemizde yayınlanan hutbelerde Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bazı zamanlar hutbeleri kendisi merkezden yayınlaması, bazı zamanlar ise il müftülüklerine yetki vererek her il müftülüğünün kendi il özelinde hutbe hazırlayıp yayınlamasını istemesidir.

Bu durum belli bir sürekliliğin incelenmesini güçleştirmekte ve genel bir sonuca varmamızı engellemektedir. Bu durum aynı şekilde zaman zaman farklı müftülükler tarafından hazırlanan hutbelerin arşivlenmesini de güçleştirmektedir. Bu kısıtlılık sebebiyle böyle bir çalışmayı ülke genelinde yayınlanan hutbeler üzerinden değil de belirlenen bir il üzerinden yapmak daha uygun olacaktır. Çalışmamızda karşılaştığımız bir diğer önemli kısıtlılık ise; geçmiş yıllarda ki yayınlanan hutbelerin düzenli bir şekilde arşivlenmemesi sebebiyle sınırlı sayıda hutbelere ulaşılmasıdır.

Tüm bu kısıtlılıklar dikkate alınarak çalışmamızı öncelikli olarak bir il belirleyip bu il üzerinde yayınlanan hutbeleri inceleyerek yapmak daha uygun görülmüştür. Bu sebeple çalışmamız ‘İstanbul ilinde yayınlanan hutbelerde geçen İslam İktisadı kavramlarını belirlemek’ olarak sınırlandırılmıştır. Çalışmamızı İstanbul iliyle sınırlandırmaktaki amacımız; İstanbul ilinin Türkiye’nin en çok nüfuslu ili olması sebebiyle burada yapılan bir çalışmanın Türkiye’yi temsil gücünün daha sağlam olacağına olan inancımızdandır. Çalışmamızın bir diğer sınırlılığı ise; yayınlanan hutbeler arasından belli bir tarih belirlememizdir. Bu tarih, İstanbul müftülüğünün arşivlerinde sunduğu en geri tarih olarak 2001 senesidir. Bu sebeple çalışmamıza 2001 yılı ile başlayıp 2018 yılı sonuna kadar irâd edilen hutbeler incelenecektir.

Ve çalışmamızdaki belirlediğimiz son sınırlılığımız ise; bu hutbelerin muhtevasında geçen konular arasından sadece İslam iktisadıyla ilgili olan kavramlar incelenecek diğer kavramlara değinilmeyecektir.

Araştırmanın Yöntemi

Yaptığımız çalışmanın temeli; Cuma günleri okunan hutbedeki İslam iktisadı kavramlarını belirlemek ve bu kavramların tahlilini yapmaktır. Bu sebeple ilk olarak, yayınlanan hutbelerin incelenmesi ve bu hutbeler içerisinde kullanılan kavramların analizinin yapılması gerekmektedir. Hutbelerde ki kavramların incelenmesiyle analizinin yapılmasının ardından çalışma sonunda ortaya veriler konmalı ve bir sonuç çıkartılarak değerlendirme yapılmalıdır. İşte bu sebepten dolayı araştırmamız içerisinde verilerin analizi için içerik analiz (Content Analysis) yöntemi kullanılacaktır.

Aynı zamanda çalışmamız araştırmanın karakterine göre ise kalite gösteren verilerin çalışma sonunda ortaya çıkarılması yönüyle ise nitel araştırma özelliği taşımaktadır.³ Bu bağlamda birbirine benzeyen kavramlar ve temalar çerçevesinde veriler düzenlenmiş ve yorumlanmıştır.

³ Rauf Arıkan, Araştırma Teknikleri ve Rapor Yazma, 3. Baskı (Ankara: Gazi Kitapevi, 2000), 83-95.(İçerik analiz(Content Analysis)yöntemi; başkaları tarafından konulan mesajların, ifadelerin, kavramların, sayı ve sembollerin zamanla ortaya çıkan değişimlerini veya kullanım sıklıklarını ortaya çıkarma, bu çıkarım sonrasında bu analizi yorumlayıp bir sonuca varma yöntemidir.)

Araştırma esnasında temel kaynağımız, 2001 yılından bu zamana İstanbul ilinde haftalık olarak yayınlanan hutbeler olmuştur. Bu hutbelerde geçen İslam iktisadı kavramlarının analizi yapılırken ise Diyanet İslam Ansiklopedisi, Dini Kavramlar Sözlüğü, İlmihal kitapları, Kaynak hadis kitapları, Fıkıh kitapları vb. kitaplar sıkça kullanılan eserler olmuştur.

Araştırmanın Kapsamı

Araştırmamızın başlığı ‘Hutbelerdeki İslam İktisadı İle İlgili Söylemlerin Tahlili: İstanbul İli Örneği (2001-2018)’ şeklindedir. Bu bağlamda araştırmamız üç bölümden ve onlarında alt başlıklarından meydana gelmektedir. Birinci bölümde ilk olarak hutbe ile ilgili kavramsal çerçeve çizilerek, hutbenin sözlük ve terim anlamları üzerinden hutbenin tanımlaması yapılmıştır. Ardından ise hutbenin konusu, hutbenin irâd edilme amacı ve hutbenin çeşitleri açıklandıktan sonra hutbenin dinimizdeki yerine değinilerek; hutbenin rükünleri, hutbenin şartları, hutbenin sünnetleri ve mekruhları açıklanmıştır. Birinci bölümümüzde son olarak ise hutbenin tarihsel sürecine değinilerek, öncelikli olarak İslamiyet öncesi hutbe(hitabet)’den bahsedilip ardından ise İslamiyet sonrası dönemlerden; Peygamber Efendimiz zamanına, Sahabe zamanına, Osmanlı zamanında hutbeye değindikten sonra Cumhuriyet döneminde hutbe incelenmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise günümüz hutbe hizmetlerine ayrıntılı bir şekilde değinilmiştir. Günümüz hutbe hizmetlerinin tarihsel süreci anlatıldıktan sonra; hutbeyle bağlantılı kavramların üzerinde durulmuştur.

Bu bağlamda Cami kavramı, Cemaat kavramı ve Diyanet personeli; İmam-Hatip, Müftü, Vaiz vb. kavramları incelenmiştir. Ardından ise, hutbenin hazırlanma aşamalarına geçilerek; Hutbede bulunması gereken kriterler açıklanmış, hutbenin hazırlanma aşamaları ayrıntısıyla işlenmiş ve son olarak hutbenin değerlendirme şartları açıklanmıştır.

Üçüncü bölüme gelindiğinde ise, bu bölüm araştırmanın en önemli bölümünü oluşturmaktadır. Çünkü bu bölüm literatüre en fazla katkıyı sağlayacak bölümdür. Bu bölümde, ilgili hutbelerin incelenmesi sonrasında kullanılan İslam iktisadı ile ilgili kavramlar belirlenmiştir. Bu kavramların kullanılma sıklıkları ve bu kullanılma sıklığını belirleyen sebepler incelenerek bu kavramlar arasında sınıflandırma yapılmıştır. Son olarak

ise hutbelerde kullanılan İslam iktisadı ile ilgili kavramların kullanılması etkileyen sosyal ve siyasi etkenler üzerinde durulmuştur.

Sonuç kısmında ise, çalışmamızı kapsayan yıllardaki İslam iktisadı ile ilgili kullanılan kavramların genel tahlili yapılmış olup, bunun toplum açısından etkisi değerlendirildikten sonra çözüm önerileri sunulmaktadır.

Araştırmanın Soruları

Araştırma esnasında ilgili hutbelerde belirlenen İslam iktisadı kavramlarının tahlili yapılırken şu sorular yöneltilerek kavramların tahlili yapılacaktır:

1. Hutbelerde Kullanılan İslam iktisadı kavramının İslam dini açısından önemi nedir?
2. Kavramın İslam iktisadı Açısından önemi nedir?
3. Kavram 18 yıl içerisinde hutbelerde kaç defa kullanılmıştır?
4. İlgili kavram yayınlanan bu hutbelerde kaç defa tek başına hutbe konusu olmuş, Kaç defa başka kavramlarla birlikte kullanılmıştır?
5. Aynı kavram içerisinde farklı zamanlarda birebir aynı hutbe yayınlanmış mıdır?
6. Diğer kavramlarla ilgili yayınlanan hutbelerde araştırma konusu olan kavrama değinilmiş midir, Değinildi ise hangi hutbe de, kaç defa değinilmiştir?
7. İlgili kavramla yayınlanan hutbelerin yayınlandığı tarihler hangi aylara denk gelmekte, özellikle belli aylar ve tarihler tercih edilmekte midir?
8. Hutbenin Muhtevasında ise;
 - a) Kavram tanımlaması yapılmış mıdır?
 - b) Hangi ayet ve hadisler sıklıkla kullanılmıştır?
 - c) Kavramın Ekonomi boyutuna değinilmiş midir?
 - d) Daha çok hutbelerde kavramın hangi yönü vurgulanmıştır?

BÖLÜM 1: HUTBE İLE İLGİLİ KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde, hutbe kavramıyla ilgili ayrıntılı bir şekilde tanımlamalar yapılacaktır. İslamiyet'in ilk yıllarından beri uygulanan ve Müslümanların uygulaması üzerine farz olan hutbe ibadeti dinimizde son derece önemli bir yere sahiptir. Öncelikli olarak bu bölümümüzde hutbenin tanımı yapılarak hutbenin konusu, amacı saptanacak ve hutbenin dinimizdeki yeri üzerinde durulacaktır. Sonrasında ise hutbe ibadetinin günümüze kadar gelen sürecine değinilerek; Peygamber Efendimiz'in dönemindeki hutbeden, Sahabe dönemindeki hutbeye, sonrasında ise Osmanlı devleti dönemindeki uygulamalardan ve son olarakta Cumhuriyet Dönemi'ndeki hutbe uygulamalarından bahsedilecektir.

1.1. Hutbenin Tanımı

Hutbe kavramı, köken itibariyle Arapça olması ve üzerinde fazlaca tanım yapılması sebebiyle çalışmamızda ilk olarak kavramın sözlük anlamına yer verilecek ardından ise kavrama verilen terim anlamları üzerinde durulacaktır.

1.1.1. Hutbenin Sözlük Anlamı

Hutbenin sözcük anlamına bakıldığında hutbe kelimesi **خطب** "H-t-b" kökünden gelerek türemiş bir fiildir. Sözü başkasına iletmek, tekrar etmek, bir başkasına söz söylemek gibi anlamlara gelmektedir.⁴ Ancak bu kökten türeyen kelimelerin masterları harfî cer ile kullanılma durumuna göre ve aldıkları harekelere göre de çeşitli anlamlara gelmektedir.⁵ Bu kökten türemiş olan **خُطْبَة** mastarı **على** harf-i cerri ile birlikte kullanıldığında minbere çıkıp insanlara hitapta bulunmayı ifade etmektedir.⁶ Aynı şekilde **خُطْبَة** kelimesi kendi başına kullanıldığında vaaz etmeyi ifade ederken aynı kelime yalnızca başındaki hareke farkından dolayı **خطبة** şeklinde yazıldığında ise bir kadına talip olduğunu dile getirmeyi

⁴ İsmail Lütfi Çakan, Dini Hitabet (Çeşitleri- İlkeleri- Örnekleri), (İstanbul: MÜİFVY, 1998), 26.

⁵ Ahmet Vural, "2010-2012 Yıllarında Okunan Hutbelerin Tahlili (Kilis İli Örneği)", Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, (2015), 7.

⁶ Ebu Nasr İsmail İbn Hammâd el-Cevherî, Sıhâh, Dâru'l-İlm lilmelâ'în, (Beyrut: 1984), 1: 121.

ifade eden bir anlamı ifade etmektedir.⁷ Bu örnek yüce kitabımız Kur'an-ı Kerim'de şu şekilde geçmektedir:

“Bu durumdaki kadınlara ima yolu ile evlenme teklif etmeniz ya da bu arzuyu içinizden geçirmenizin hiçbir sakıncası yoktur.” Yine aynı şekilde kur'an-ı bir kullanım ile değerlendirecek olursak **خَطْب** şekliyle -ط- harfi cezimli olduğunda ise karşılıklı konuşma yapılması gereken önemli, mühim bir konu anlamına gelmektedir.⁸ Buna örnek olarak ise ayette geçen Hz. Musa (a.s.)'nın Samire'ye şu hitabına bakabiliriz:

قَالَ فَمَا خَطْبُكَ يَسْمِرُ “Ey Samiri, peki senin derdin neydi?”⁹

Tüm bunlarla beraber kısacası sözlük anlamına bakıldığında ise hutbe kelimesi: bir kişi veya gruba karşı bir konunun anlatılmasıdır diyebiliriz.¹⁰

1.1.2. Hutbenin Terim Anlamı

Hutbenin terim anlamına geldiğimizde ise hutbeyle ilgili çeşitli tanımlar yapılmaktadır. Bunlardan en meşhuru Diyanet İslam Ansiklopedisi'nde geçen “Cuma ve Bayram namazları başta olmak üzere bazı ibadet ve dini merasimlerin icra edilmesi esnasında topluluğa hatip tarafından yapılan konuşma”¹¹ şeklindeki tanımdır.

Bir başka tanımda ise: “Cuma ve Bayram namazlarında minberde okunan dua ve insanlara verilen öğüt”¹² şekliyle ifade edilmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığının ‘Dini Kavramlar’ sözlüğüne bakıldığında ise “Cuma ve Bayram namazlarında, genel olarak Allah’a hamd,

⁷ Kur'an, 2, Bakara Suresi, Âyet, 235.

⁸ Rağıb el- İsfahani, Kur'an İstılahları Sözlüğü, Tercüme: Abdülbaki Güneş, Mehmet Yolcu, (İstanbul: Çıra Yayınları, 2006), 388-389.

⁹ Kur'an, 20, Tahâ Suresi, Âyet, 95.

¹⁰ M. Yusuf Kandehlevi, Peygamberimiz ve Ashabından Hutbeler, Tercüme: Kadir Korkmaz, (İstanbul: Cevher Yayınları), 9.

¹¹ Mustafa Barkır, “Hutbe”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18: 425.

¹² Hasan Akay, İslami Terimler Sözlüğü, 3. Baskı (İstanbul: İşaret Yayınları, 2005), 199.

Resulüne salat ve Müslümanlara nasihatten oluşan konuşmayı ifade eder”¹³ şeklinde yapılmaktadır.

İsmail Lütfi Çakan hoca ise; cemaate karşı irâd edilen içerisinde mukaddime ve mev’iza bölümlerinden oluşan dini bir nutuk olarak hutbeyi tanımlayarak; hem zikir ve ibadet, hem de vaaz ve ibadet olarak, hutbeyi dini hitabet çeşitleri arasında ayrı bir yere koymuştur.¹⁴

Tüm bu tanımları göz önünde bulundurduğunda hutbeyi şu şekilde, geniş bir manada tanımlamak mümkün olacaktır;

Cuma günleri Cuma Namazı öncesinde, Bayram günleri ise Bayram Namazı sonrasında Müslümanların dinlemekle yükümlü oldukları, aynı zamanda dini ve dünyevi konular hakkındaki bilgi sahibi olmalarını kapsayan, Allah’a hamd ile başlayıp Peygamber Efendimize sâlat ve selam ile devam eden sonrası da ise tüm İslam âlemi için dua edilen, içerisinde öğüt ve nasihat barındıran konuşmalardır.

1.2. Hutbenin Konusu, Amacı ve Çeşitleri

Bu kısımda hutbenin konusuna, okunuş amacına ve irâd edilme bakımından çeşitlerine değinilecektir.

1.2.1. Hutbenin Konusu

Hutbenin konusu seçilirken hutbeyi belli bir konuyla sınırlandırmak hutbenin genel anlayışıyla uyuşmamaktadır. Cuma namazlarında ve Bayram günleri okunan hutbelerde Müslümanları ilgilendiren dini ve dünyevi her mevzu hutbenin konusu olabilmektedir. Örneklendirecek olursak; Allah’ın birliği, adil davranma, devlet ve millet sevgisi, doğru ve dürüst olmak, yardıma ihtiyacı olanlara yardımcı olmak, toplumun bilgilenmesini sağlamak, Müslümanların birlikte ve beraber yaşamaları için teşvik etmek, toplumdaki insanların birbirine kin ve nefret duymalarını engellemek, dinimizde yapılması kesinlikle

¹³ Dini Kavramlar Sözlüğü, (İsmail Karagöz, Fekret Karaman, İbrahim Paçacı), (Ankara: 2010), 272.

¹⁴ Çakan, Dini Hitabet , 27.

yasak olanları hatırlatmak, helal olanlara ise teşvik edilmesi vb. konuların tamamı hutbenin konusu olabilmektedir.¹⁵

Tabii ki hutbenin konusunu belirlerken yaşanan toplumun ve dönemin de ihtiyaçlarını göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Mesela bulunmuş olunan ortamda ve toplumda ihtiyaç olmayan bir konuyu hutbe konusu olarak belirler ve hatip tarafından bu konuda hutbe irâd edilirse okunulan hutbe anlamsız olacak ve istenilen dönüt gerçekleşmeyecektir.

Bu duruma örnek verilecek olunursa; şuan içinde bulunulan 21. yy. sosyal medyanın fazlasıyla dikkatsiz kullanıldığı bir dönemdir ve bu durum göz ardı edilemediğinden hutbe konularında dahi bu durumdan bahsedilmektedir. Bu örnekten de anlaşılacağı üzere hutbe konusu seçerken toplumun ihtiyaçlarına göre hutbeler hazırlanmalıdır.

Bununla beraber toplumun dini hassasiyeti zayıf olan konuların çok iyi tespit edilmesi gerekmektedir. Çünkü Müslümanların dikkat etmesi gereken eksik yönlerinin düzeltilmesinde hutbenin büyük önemi vardır. İşte bu sebepten de hutbeler iyi hazırlanıp, dinleyenlere anlaşılır bir şekilde sunulmalıdır.

Ve tüm bunlarla beraber her konuda bizlere örnek olan Peygamber Efendimiz (s.a.v.) bu konuda da bizlere örneklik teşkil etmektedir. Birçok hadisinde dinin nasihat¹⁶ olduğunu Peygamber Efendimiz buyurmaktadır. Ve tabii ki bu nasihati ederken de güzel bir dil kullanmamız gerektiğini Rabbimiz bizlere: “ Kullarıma söyle : (insanlara karşı) en güzel sözü söylesinler”¹⁷ kelâmı ile bildirmektedir.

Tüm bu uyarılar dikkate alınarak okunulan hutbelerde konuyu iyi seçmek ve seçilen o konuyu dinleyenlere en güzel şekliyle iletilmesi gerekmektedir.

¹⁵ Hasan Ali Görgülü, “Hz. Peygamber’in (s.a.v.) Hutbede İzlediği Metod ve Günümüz Hutbe Uygulamaları”, Süleyman Demirel Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, 3 (1996): 173.

¹⁶ İmama Nevevi, Riyaz’üs-Salihin, Terc: Hanifi Akın, 5. Baskı (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017), 179.

¹⁷ Kur’an, 17, İsra Suresi, Âyet, 53.

1.2.2. Hutbenin Amacı

Hutbenin genel itibariyle amacı; İslam dininde yapılması tavsiye edilen bir hareketin insanlar arasından yayılmasını teşvik etmek ve uygun olmayan bir hareketin ise insanlar arasında terk edilmesini sağlamaktır. Bununla beraber Müslümanlara yapılan bu hitap sayesinde dinleyenlerin etkilenmelerini sağlayarak hayatlarında olumlu etki bırakıp, onların iyiliğe yönelmelerini, kötülüklerden ise uzak durmalarını sağlamaya çalışmaktır.¹⁸

Bu minvalde Allah Teâlâ (c.c.) yüce kitabında iyiliğin emredilmesi ve kötülüğün yasaklanmasıyla ilgili bir ayette şöyle buyurmaktadır:

وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ

“İçinizden hayra çağıran, iyiliği emredip kötülüğü meneden bir topluluk bulunsun. İşte onlar kurtuluşa erenlerdir.”¹⁹

Allah’ın (c.c.) buyurduğu bu önemli görevin yerine getirilmesinde hutbelerin büyük önemi vardır ve hutbenin asıl amacını da özetleyen güzel bir ifadedir.

1.2.3. Hutbenin Çeşitleri

İrâd edilen hutbelerin çeşitlerine gelindiğinde ise irâd edilmiş birçok hutbe çeşidine rastlanmaktadır. Bu hutbeler; Cuma Hutbesi, Bayram Hutbeleri, İstiklal Hutbeleri, Nikâh Hutbeleri, Ay Tutulması ve Kûsuf namazı esnasında okunan hutbelerdir.²⁰

Ancak bu çalışmamızda günümüzde genel anlamıyla bilinen ve uygulanan hutbenin iki çeşidi üzerinde durulacaktır; Bunlardan birincisi her hafta Cuma namazından önce irâd edilen Cuma hutbesi, bir diğeri ise Ramazan ve Kurban Bayramında, namazdan sonra irâd edilen bayram hutbeleridir. Bu iki hutbe arasında ise bazı farklılıklar bulunmaktadır. Bu farkları şu şekilde sıralamak mümkündür;

-Cuma hutbesinin hükmü farzdır. Bayram hutbesinin hükmü ise sünnettir.²¹

¹⁸ Görgülü, “Hz. Peygamber’in (s.a.v.) Hutbede İzlediği Metod ve Günümüz Hutbe Uygulamaları”, 172.

¹⁹ Kur’an, 3, Ali İmran Suresi, Âyet, 104.

²⁰ Emine Gürsoy Naskali, Hutbe Kitabı, (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2017), 11.

²¹ Seyfettin Yazıcı, Temel Dini Bilgiler, 38. Baskı (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2016), 135.

-Cuma hutbesinde içeride okunan ezan vardır. Bayram hutbelerinde ise iç ezan okunmamaktadır.

-Cuma namazı hutbesi namaz kılınmadan önce okunur. Bayram hutbesi ise namazın hemen ardından okunmaktadır.

-Her iki hutbede de hutbe iki safhadan oluşmaktadır. Her ikisinde de bir miktar oturulması gerekmektedir.

-Cuma hutbesinde Allah’a hamd-ü senâyla, Bayram hutbesinde ise tekbir ile başlanır, tekbirden sonra Cuma hutbesinde olduğu gibi Arapça metin okunur, sonra Türkçe kısma geçilir.²²

Cuma ve Bayram hutbeleri arasında sayabileceğimiz başlıca farklılıklar bu şekildedir. Araştırmamızın bu bölümden sonraki kısımlarında ise Cuma hutbesi üzerinde durulacak ve hutbeden kasıt Cuma günü okunan hutbe olacaktır.

1.3. Hutbenin Dinimizdeki Yeri

Hutbe, o belde yaşayan tüm Müslümanları bir araya toplamasıyla birlikte aynı duygu ve düşünceyi paylaşarak hep birlikte Allâh’ın huzurunda kıyama durulması açısından İslam dinince önemli bir yere sahiptir. Bu hususla ilgili de Allah Teâlâ yüce kitabında şu şekilde hitap etmektedir;

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ وَذَرُوا
الْبَيْعَ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ

“Ey iman edenler! Cuma günü namaz için çağrı yapıldığı zaman, hemen Allah’ın zikrine koşun ve alışverişi bırakın. Eğer bilerseniz bu sizin için daha hayırlıdır.”²³

Yukarıda da geçen Âyeti-i Kerime’de Allah Teâlâ’nın belirttiği nas ile Cuma namazı İslam dinince farz olmuştur. Burada geçen “Allah’ı zikre koşun”dan kasıt hutbenin olduğu belirtilmiştir. Bu sebepten dolayı Hutbe de Cuma namazıyla beraber yapılması gereken bir

²² Görgülü, “Hz. Peygamber’in (s.a.v.) Hutbede İzlediği Metod ve Günümüz Hutbe Uygulamaları”, 181.

²³ Kur’an, 62, Cuma Suresi, Âyet, 9.

sorumluluk gereği Allah Teâlâ'nın emri olarak anlaşılmaktadır. Bununla beraber Peygamber Efendimizin, Hutbe okumadan Cuma namazı kıldırılmaması ve “Namazı benim nasıl kıldığımı görüyorsanız öyle kılın” hadisi doğrultusunda cuma günleri okunan hutbenin de tüm Müslümanlar üzerine farz olduğu konusunda ittifak edilmiştir.²⁴ Bununla beraber hutbenin ehemmiyetiyle ilgili bizlere nakledilen bir Hadis-i Şerif'te şu şekildedir:

Ebû Bürde b. Ebû Musa el Eş'ari (r.a.)'dan şöyle bir hadis rivayet edilmektedir:

“Abdullah b. Ömer (r.a.) bana:

“Cuma saati hususunda babanın Rasulullah (s.a.v.)'dan bir şey rivayet ettiğini işittin mi?” diye sordu. Şöyle dedim:

“Evet duydum. Şu şekilde diyordu:

Allah Resulü (s.a.v.)'nün şu şekilde buyurduğunu işittim:

“O, imamın minberde oturduğu andan namazın eda edildiği ana kadar olan vakit içindir.”²⁵

Bu Hadis-i Şerif'te Peygamber Efendimiz (s.a.v.) hutbenin Cuma namazından ayrılmaz bir parça olduğunu ve hutbe dinlerken bile Cuma namazı içerisinde bulunduğunu belirtmektedir. İşte bu sebepten dolayı Cuma namazının farz olması gibi, hutbenin de dinlenilmesi farz olarak kabul edilmektedir. Sonuç itibariyle Hutbesiz Cuma düşünülemeyeceği gibi hutbesiz Cuma da sahih olmayacaktır.²⁶

1.3.1. Hutbenin Ruknü

Rükün; sözlükte “Bir şeyin en kuvvetli ve en sağlam tarafı, en temel direği ve sütun” anlamlarına gelmektedir.²⁷

Fıkıh usulü terimi olarak anlamını vermek gerekir ise rükün; bir şeyin var olması için kendi varlığı gereken, ibadetlerin ve akidelerin asli unsuru demektir. Rükün şarttan önce gelmekte ve şarttan daha önemli bir yere sahip olmaktadır.²⁸

²⁴Din Hizmetlerinde Rehberlik ve İletişim, Editörler: Recai Doğan, Remziye Ege, (Ankara: Grafiker Yayınları, 2016), 120.

²⁵ Nevevi, Riyaz'üs-Salihin, 721.

²⁶ Çakan, Dini Hitabet (Çeşitleri- İlkeleri- Örnekleri), 28.

²⁷Hasan Akay, İslami Terimler Sözlüğü, 3. Baskı (İstanbul: İşaret Yayınları, 2005), 396.

Hutbenin rüknü konusunda dört hak mezhep imamının görüş farklılıkları bulunmaktadır. Bu farklılıklara sırasıyla yer verilecektir.

Bunlardan ilki olan Hanefi Mezhebinin kurucusu İmam-ı Ebu Hanife'nin görüşüne göre hutbenin tek rüknü Allah'ı mutlak olarak zikretmekten ibarettir.

Bu sebeple bir insan hutbeye çıkıp “Elhamdülillah” veya “Sübhânallah” veya “La ilahe illallah” dese o kişi mutlak olarak hutbenin üzerine vermiş olduğu sorumluluğun yerine getirmiş olacaktır. Belirtildiği gibi hutbede Allah'ı mutlak olarak zikretse üzerinden sorumluluk kalkar ancak bu kadarı ile yetinmemesi gerekmektedir, aksi halde mekruh bir iş işlemiş olur.²⁹

İmam Ebu Hanife'nin talebeleri İmam Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'in görüşüne göre ise hutbenin rüknü hutbe denilecek kadar zikirdir ki bu zikrin uzunluğu ise en az tahiyyat duası okunacak kadar olması gerekmektedir.³⁰

İmam-ı Ebu Hanife'nin belirttiği ve Hanefi mezhebinin görüşü olan rivayeti ele almakta fayda olacaktır. Rivayete göre Hz. Osman halife seçildiği ilk cuma günü Hutbesini irâd etmek için minbere çıktı ve “Elhamdülillah” dedikten sonra dili tutularak minberden inip bile Cuma namazını kıldırdı. İşte bu olay sahabelerin gözünün önünde meydana geldi ve hiçbir sahabe Hz. Osman'a bir şey söylemedi.

Eğer yanlış bir durum olsaydı Hz. Osman böyle bir uygulama yapmaz ve sahabe efendilerimiz susmazdı diyerek kendine bu rivayeti delil kabul eden İmam Ebu Hanife görüşünü bu şekliyle dile getirmiştir.³¹

İmam-ı Mâlik'in görüşüne göre ise hutbenin rüknü yalnızca inananlara hitap olarak onlara müjdeleyici, uyarıcı veya sakındırıcı ifadelerine hutbesinde yer vermesidir.³²

İmam-ı Şafii'ye göre ise hutbenin rükünleri şunlardır:

²⁸Tevhit Ayengin, “Rükün”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35: 286.

²⁹ Vecdi Akyüz, Mukayeseli İbadetler İlmihali (İstanbul: İz Yayıncılık, 1995), 2: 173.

³⁰ Vehbe Zühayli, İslam Fıkhı Ansiklopedisi, Çev. Komisyon, (İstanbul: Risale Yayınevi, 1994), 2: 386.

³¹ Zühayli, İslam Fıkhı Ansiklopedisi, 386.

³² Çakan, Dini Hitabet (Çeşitleri- İlkeleri- Örnekleri), 28.

1. Hutbesinin her iki bölümünde de Allah Teâlâ'yı hamdetmek.

2. Yine aynı şekilde her iki hutbesinde de Peygamber Efendimiz'e salat (salavat) ve selam getirmek. Ancak salavatta Peygamber Efendimiz'in ismini tam olarak anmak; mesela "Allahümme salli ala Muhammedin ve ala ali Muhammed" demek şarttır, zamir ile söylemek uygun değildir.

3. Yine okunan her iki hutbede de cemaate takva ile ilgili tavsiyede bulunmak.

4. Hutbelerin birisinde muhakkak Kuran'dan bir ayet okumak. Ancak ayetin birinci hutbede okunması daha da uygun görülmüştür.

5. Özellikle ikinci hutbede ise müminlere ahiret ile ilgili dua etmek.³³

Hanbeli Mezhebinin hutbeyle ilgili görüşlerine gelindiğinde ise hutbenin rükünlerinin Şafii mezbebiyle benzerlik gösterdiği görülmektedir. Bu bağlamda Hanbeli Mezhebine göre Hutbenin rükünü dörttür:

1. Hutbelerin ikisinde de "Elhamdülillah" demek. Bu lafızla Allah'a (c.c.) hamdetmek.

2. Şafiilerde ki gibi Peygamber Efendimiz (s.a.v)'e salât ve selam getirmek.

3. Her iki hutbeden birinde Kuran'dan bir ayet okumak.

4. Allah'a (c.c.) takva hususunda tavsiye de bulunmak. Bunun en azı "Allah'a ittika ediniz." Demek veya bunun benzeri bir şey söylemektir.³⁴

Aşağıdaki tabloda dört mezhebe göre hutbenin rükünlerini ve aralarındaki farklılıkları özet bir şekilde gösterilmektedir.

Tablo 1:

Hutbenin Rükünleri

Rükün	Hanefi	Şafii	Maliki	Hanbeli
Allah'ı Zikretmek	Rükün	-	-	-

³³ Mehmet Can, Kaynaklı Şafii İlmihali, 6. Baskı (İstanbul: Şefkat Yayınevi, 2018), 43- 44.

³⁴ el-Ceziri, Dört Mezhebin Fıkıh Kitabı, Çev. Hasan Ege, (Ankara: Ajans- Türk Matbaacılık Sanayi Yayınevi, 1971), 343-344.

Hamdetmek	-	Rükün	-	Rükün
Salavat Getirmek	-	Rükün	-	Rükün
Takvayı Tavsiye Etmek	-	Rükün	-	Rükün
Ayet Okumak	-	Rükün	-	Rükün
Müminlere Dua Etmek	-	Rükün	-	-
Müjdelemek ve Uyarmak	-	-	Rükün	-

1.3.2. Hutbenin Şartları

Hutbenin sahih olabilmesi için bazı şartlar gerekmektedir. Bu sıhhat şartlarında da mezhep imamlarının görüşlerine göre farklılıklar bulunmaktadır. Hutbenin rükûlarında dört büyük mezhebin görüşlerine yer verildiği gibi yine aynı şekilde hutbenin şartlarında da sırasıyla bu dört mezhebin görüşlerine yer verilecektir.

İmam Ebu Hanife'ye göre Cuma Hutbesinin şartları şunlardır;

1. Hutbenin kesinlikle vakti içerisinde okunmuş olması.

2. Hutbenin Cuma namazı kılınmadan önce okunmuş olması.

3. Hutbenin yalnızca hutbe niyetiyle okunması.

4. Hutbenin cemaatin huzurunda irâd ediliyor olması. Böyle olmasındaki kasıt kendisiyle Cuma namazı sahih olabilecek olan en az bir kişinin bulunması şartına bağlıdır.

Her ne kadar Hanefi Mezhebi'nde hutbenin selameti için cemaat şart olmasa da, mezhepte daha doğru kabul edilen görüş, hutbeyi dinleyen bir kişi bile olsa cemaatin huzurunda hutbenin okunmasının gerektiği şeklindedir.³⁵ Bu şartın kendisiyle Cuma namazı sahih olabilecek bir kişiyle birlikte olması gerekmektedir.

Buradan da anlaşılacağı gibi yalnızca bir çocuk veya yalnızca bir kadının dinlemesi ile Hanefi Mezhebi'ne göre hutbe sahih olmaz. Ancak, hutbenin sıhhati için cemaatte bulunanlar işitmese bile sadece hutbe esnasında orada hazır bulunmaları yeterlidir.³⁶

³⁵ Akyüz, Mukayeseli İbadetler İlmihali, 176.

³⁶ Akyüz, Mukayeseli İbadetler İlmihali, 176.

5. Hatibin hutbe ile namaz arasında bir şeyler yiyip içmemesi. Eğer hutbe ile namaz arasında bir şeyler yer, içerse araya fasıla girmiş olur ve bu durumda hutbe kesilirse batıl olur ve hutbenin tekrar edilmesi gerekir.³⁷

Hatibin hutbesini oturmadan ayakta okuması, okurken abdestli olması, setr-i avret şartlarını taşıyor olması şart değildir. Fakat bunlara çok istisna bir durumla karşılaşmadıkça riayet etmek daha uygun olacaktır. Bu şartların Hanefi Mezhebi'nde sünnettir görüşü olduğu gibi vacip olduğu görüşleri de mevcuttur. Aynı şekilde Hatip abdestsiz hutbe okuduğunda namaz kıldırmak için abdest alacağından ve bu sebeple abdest almak için araya fasıla gireceğinden bu durum mekruhtur denilmektedir.³⁸

Hanefi Mezhebi'nde hutbenin abdestsiz okunması hakkında delili ise şudur: Hutbe bir zikirdir, abdestsiz veya cünüp olan kişi zikirden de yasaklanmamıştır. Bu sebeple hutbede namaz kılmak gibi olmadığından bir sakıncası olmayacaktır. İmam Ebu Yusuf ve İmam Şafii'de bunun tam tersini düşünmüş ve hutbeyi namaz gibi görerek abdestsiz hutbe olmayacağını belirtmişlerdir.³⁹

İmam Şafii'ye göre ise hutbenin sahih olabilmesinin şartları şunlardır:

1. Hutbenin iki tane olması ve Cuma namazı vaktinde okunması.
2. Hutbenin, Arapça olarak okunması. Burada hüküm cemaatin Arap olup olmama durumlarına göre değişmektedir. Arap cemaate okunan hutbenin rükünlerinin Arapça olması şarttır. Yabancı olanlar için hutbenin rükünlerini mutlaka Arapça okunması gerekmemektedir.⁴⁰
3. İki hutbe arasında ve namazla hutbe arasında ara verilmemesi.
4. Hutbenin ayakta okunması. Hutbeyi irâd eden kişi eğer ayakta durmakta aciz ise oturabilir.⁴¹

³⁷ Ahmet Yüzendağ, Dini Hitabet ve Mesleki Uygulama, (Ankara: Pars Matbaacılık), .65.

³⁸ Zühayli, İslam Fıkhi Ansiklopedisi, 386- 387.

³⁹ Serahsi, Mabsut, Editör: Mustafa Cevat Akşit, Çev: Komisyon, (İstanbul: Gümüşev Yayınları, 2008), 2:39.

⁴⁰ Akyüz, Mukayeseli İbadetler İlmihali, 177.

⁴¹ Çakan, Dini Hitabet (Çeşitleri- İlkeleri- Örnekleri), 28.

5. Cuma namazı şartları taşıyan en az kırk kişinin duyabileceği bir şekilde hutbenin aşikâr olarak okunması.

6. Hatibin, iki hutbe arasında biraz oturması. Bu oturuşun, bir ihlas okunacak kadar sürmesi sünnettir.

7. Hutbenin, Cuma namazından önce okunması.⁴²

8. Hatibin erkek olması.

Maliki Mezhebine göre ise Cuma hutbesinin geçerli olabilme şartları şunlardır:

1. Hutbenin mescidin içinde gerçekleşmiş olması.

2. Hutbenin namazdan önce okunması.

3. Hutbelerin hutbe olarak değerlendirilecek durumda olması. Yani hutbelerin Arapça olarak adlandırılabilmesi şarttır.

4. Hatibin hutbe okurken ayakta olması.

5. Her iki hutbe de öğle namazı vakti girdikten sonra okunması.

6. Hutbenin açık okunması.

7. Hutbelerin Arapça olması. Maliki Mezhebi'ne göre cemaat içerisinde Arapça bilmeyenler olsa bile hutbenin Arapça okunması gerekmektedir. Eğer hutbeyi okuyacak Arapça bilen birisi bulunmazsa Cuma mükellefliği düşmektedir.⁴³

8. Kendisiyle Cuma kılınabilecek en az 12 erkekten oluşan bir cemaatin olması.⁴⁴

9. Hutbe ile namaz arasına herhangi bir meşgul edecek durum girmemesi.⁴⁵

Son olarak ise Hanbeli Mezhebi'ne göre hutbenin geçerlilik şartları şunlardır:

1. Hutbelerde Allah-u Teâlâ'ya hamdetmek.

⁴² Mehmet Can, Kaynaklı Şafii İlmihali, 43.

⁴³ Akyüz, Mukayeseli İbadetler İlmihali, 177.

⁴⁴ Çakan, Dini Hitabet (Çeşitleri- İlkeleri- Örnekleri), 30.

⁴⁵ el-Ceziri, Dört Mezhebin Fıkıh Kitabı, 1: 346.

2. Hatibin bizzat kendisine Cuma namazı vacip olan kimselerden olmuş olması. Yolcu (o bölgede ikamet etse bile) ve kölenin hutbe okuması sahih değildir.⁴⁶

3. Hutbenin vakti içinde irâd edilmesi. Hutbe vakit girmeden okunur, namaz vakit içinde kılınırsa hutbe sahih olmaz.

4. Hutbelerde takvanın tavsiye edilmesi.

5. Hutbelerin Arapça okunması. Hanbeli Mezhebi'ne göre gücü yeterse hatibin hutbeyi Arapça okuması şarttır. Arapçayı iyi bilmiyorsa cemaat Arapça bilsin ya da bilmesin hatip başka dilde hutbe okuyabilir. Ancak hutbenin rûknü olan ayet kısmının mutlaka Arapça okunması gerekmektedir. Bundan da âciz ise Arapça herhangi bir zikir okunur, bunu da okuyamayınca âyet okunacak kadar susulur.⁴⁷

6. Peygamber Efendimiz'e salat ve selam getirmek.

7. Her iki hutbede de Kur'an'dan tam bir ayet okumak.⁴⁸

8. Diğer mezheplerde olduğu gibi namaz ve hutbe arasına bir şey koymamak, bunları peş peşe gerçekleştirmek. Buna ise Tevâli denmektedir.⁴⁹

9. Hutbelerin ikisini de niyet ile okumak.⁵⁰

10. Cuma namazı için kendine Cuma vacip olan cemaatin işiteceği şekilde sesi yükseltmek.

11. Hutbeleri namazdan önce okumak.

12. Kişilerin hutbeyi dinlerken gaflet ve uyku durumunda olmaması.

13. Hutbenin Cuma namazı için muteber olan sayıdaki cemaate duyurulması. Bu sayıda kırk kişidir. Bunun nedeni cemaatin hutbeden vacip olan miktarı işitmesidir. Cemaat hutbenin şartlarındandır.⁵¹

⁴⁶ Akyüz, Mukayeseli İbadetler İlmihali, 178.

⁴⁷ Akyüz, Mukayeseli İbadetler İlmihali, 177.

⁴⁸ Akyüz, Mukayeseli İbadetler İlmihali, 178.

⁴⁹ Çakan, Dini Hitabet (Çeşitleri- İlkeleri- Örnekleri), 30.

⁵⁰ el-Ceziri, Dört Mezhebin Fıkıh Kitabı, 1: 343.

⁵¹ Zuhayli, İslam Fıkıhı Ansiklopedisi, 2: 391.

1.3.3. Hutbenin Sünnetleri

Hutbenin sünnetlerine geçmeden önce şu kaidenin bilinmesinde fayda olacaktır: Hutbenin sünnetlerinden birini yapmamak Hanefi ve Malikilere göre mekruh, Şafii ve Hanbelilerde ise bazı sünnetlerin terkinde kerahet olmaktadır.⁵²

Hutbenin sünnetlerini belirtirken mezheplerin görüşlerini ayrı ayrı vermek yerine genel olarak sıralamak daha uygun olacaktır. Maddelerde yer alan sünnetler arasında ki mezhep farklılıkları imamların görüşleriyle beraber verilecektir.

Hutbenin sünnetleri şunlardır:

1. Cuma namazını hutbe okuyan kişinin kıldırması.⁵³
2. Hutbenin kısa tutulması. (Hanefi ve Hanbeli Mezhebine göre bu böyledir. Ancak Şafi Mezhebi'ne göre ne kısa ne uzun olmalıdır. Maliki Mezhebi'ne göre ise kısa olması sünnet değil menduptur.)
3. Hutbeden sonra namaz için kamet getirilmesi.⁵⁴
4. Hutbeyi cemaatin işiteceği bir sesle ve yüksekçe bir yerde okunması. -Mescidi Nebevi'de başlangıçta bir hurma kütüğünü minber olarak kullanılmıştır, ardından ise sonraki zamanlarda üç basamaklı minber yapılmıştır.⁵⁵ Hz. Peygamber'in bu minberine 'a'vad' adı verilmekteydi. Hz. Peygamberden sonra Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer de aynı minberi kullanmıştır.⁵⁶
5. Abdestli olunması ve avret yerlerinin örtülü olması. (Bunların vacip olduğuna dair de görüşler mevcuttur.)
6. İkinci hutbeyi birinciye göre daha alçak sesle okumak.

⁵² Görgülü, "Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Hutbede İzlediği Metod ve Günümüz Hutbe Uygulamaları", 198.

⁵³ Akyüz, Mukayeseli İbadetler İlmihali, 177.

⁵⁴ Akyüz, Mukayeseli İbadetler İlmihali, 178.

⁵⁵ Mehmet Faruk Bayraktar, Türkiye'de Vaizlik, 2. Baskı (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2009), 37.

⁵⁶ Cahid Baltacı, İslâm Medeniyet Tarihi, 3. Baskı (İstanbul: MÜİFVY, 2010), 305.

7. İkinci hutbede Allah'ın müminleri af ve mağfiret etmesi, onlara iyilik ve güzellik vermesi ve onları muzaffer kılması için dua edilir.⁵⁷ Bu Şafiilerde rükün, diğerlerinde sünnettir.⁵⁸ Ancak hutbede dua kısmında hulefâ-i râşidine dua etmek sünnet değil, sahabe fiilidir. Ebû Musa el-Eşari ve Abdullah ibn. Abbas vali olarak bulundukları yerle de Hz. Ömer ve Hz. Ali için dua ederlerdi bu durum Osmanlı zamanında da biraz daha sistemleşerek devam etmiştir.⁵⁹

8. Hutbeyi iki bölüm halinde yapması ve iki hutbe arasında kısa bir süre ortalama üç ayet okunacak kadar oturması. Bu yalnız Şafiiler'de şarttır diğer mezheplerde sünnettir.⁶⁰

9. Eûzü ile başlayıp Kuran'dan bir ayet okuması, Şafii ve Hanbelilerde rükündür.

10. Müslümanlara güzel nasihatle bulunulması ve hutbenin güzel ifade edilmesi. Bu konuyla ilgili Fatih Cami vaizlerinden üstat Abdurrahman Şeref Güzelyazıcı şöyle açıklamada bulunmuştur: “Hutbe sadece bir konuşma mevzuu olmayıp ilâhi vecd ü istiğrakın gönüllere inmesini sağlayan bir ulviyet çağlayanıdır. Onun zikri ve kutsi mahiyeti pek mübarek, nezih kelimelerden örtülmeli ve cümleleri, hakikatin billur avizeleri gibi mukaddes mana ışıklarıyla şıkırdamalıdır.”⁶¹

11. Kelime-i Şehadet okunması ve Peygamber Efendimiz'e salavat getirilmesi. Bu hususta Peygamber Efendimiz şöyle buyuruyor; “İçinde Şehadet siz hutbe, kesik el gibi eksiktir.”⁶²

12. Hutbe okunurken hatibin yüzünün cemaate dönük olması. Bu Hanefilerin görüşüdür; Hanbelilerde de bu böyledir ancak Şafii ve Malikilerin çoğunluğuna göre ise hutbeleri ayakta okumak sünnet değil şarttır.⁶³

13. Ezanın hatibin huzurunda okunması.⁶⁴

⁵⁷ Çakan, Dini Hitabet (Çeşitleri- İlkeleri- Örnekleri), 31.

⁵⁸ Görgülü, “Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Hutbede İzlediği Metod ve Günümüz Hutbe Uygulamaları”, 195.

⁵⁹ Çakan, Dini Hitabet (Çeşitleri- İlkeleri- Örnekleri), 31.

⁶⁰ Çakan, Dini Hitabet (Çeşitleri- İlkeleri- Örnekleri), 31.

⁶¹ Abdurrahman Şeref Güzelyazıcı, Fatih Minberinden Mü'minlere Hutbeler, (İstanbul: Kalem Yayınevi, 2010), 49.

⁶² Çakan, Dini Hitabet (Çeşitleri- İlkeleri- Örnekleri), 31.

⁶³ Görgülü, “Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Hutbede İzlediği Metod ve Günümüz Hutbe Uygulamaları”, 194.

⁶⁴ Çakan, Dini Hitabet (Çeşitleri- İlkeleri- Örnekleri), 31.

14. Hatibin her iki hutbeyi de ayakta durarak okuması. Bu hususta Maliki ve Şafii mezheplerine göre hutbe esnasında ayakta durulması vaciptir.⁶⁵

15. Hatibin hutbedeyken minberde cemaate dönük olarak oturması ve okunacak ezanı bu şekilde dinlemesi.⁶⁶

16. Hatibin, hutbe için kolayca ve kimseye eziyet etmeden çıkabilmesi için minbere yakın yerde oturması ve hatta cumanın ilk sünnetini minberin önünde kılması. Böyle yapmaması uygun görülmemiştir.⁶⁷

17. Hatibin temiz olması, bedeninde ve giysisinde namaza mani olacak herhangi bir pisliğin bulunmaması.⁶⁸ Şafiilerde, hatibin temiz ve abdestli olması şarttır.

Son bilgi olarak da şunu eklemekte fayda olacaktır; Hanefilerin hutbenin sünneti olarak gördüğü birçok husus Şafiilerde hutbenin sıhhat şartı olarak görülmektedir.

1.3.4. Hutbenin Mekruhları

Buraya kadar ki olan bölümde hutbenin rükünlerini, şartlarını ve sünnetlerine değinilmiştir. Şimdi ise hutbe esnasında yapılmaması gerekenler üzerinde durulacaktır.

Genel itibariyle hutbe esnasında yapılmaması gerekenler ve yapıldığı takdirde mekruh olacak hareketler şunlardır;

1.Hutbe irâd edildiği esnada namaz kılınması.

2.Hutbenin sünnetlerinin bilerek ya da bilmeyerek terk edilmesi. Hanefi mezhebine göre hutbenin sünnetlerinden birinin terkedilmesi mekruhtur, Şafii mezhebine göre ise terkedilen sünnetlerin bir kısmı mekruh, bir kısmı ise evla olanın terki hükmündedir.⁶⁹

3.Hutbe dinleyenlerin sağa sola bakmamaları, selam verip almamaları, hatta Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ismi anıldığı zaman bile sessiz kalmalı ve yalnızca dinlemeleri efdaldır.⁷⁰

⁶⁵Yüzendağ, Dini Hitabet ve Mesleki, 65.

⁶⁶ Çakan, Dini Hitabet (Çeşitleri- İlkeleri- Örnekleri), 31.

⁶⁷ Çakan, Dini Hitabet (Çeşitleri- İlkeleri- Örnekleri), 31.

⁶⁸ Orhan Hançerlioğlu, İslam İnançları Sözlüğü, 5. Baskı (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2011), 170.

⁶⁹ Çakan, Dini Hitabet (Çeşitleri- İlkeleri- Örnekleri), 32.

Bu konuyla ilgili İmam Ebû Yusuf'tan bir kavle göre Peygamber Efendimiz 'in ismi geçtiği halde bile gizlice salât ü selâm okunur.⁷¹

4. Hutbe okunurken konuşulması da mekruhtur. Hatta konuşan birinin konuşmaması için uyarılması bile tahrimen mekruhtur. Bu konuyla ilgili bir Hadis-i Şerifinde Allah Resulü şu şekilde buyuruyor: “Bir insan Cuma günü emredildiği şekilde yıkanır, sonra evinden çıkıp cumaya gelir ve namazı bitinceye kadar susarsa onun için öteki cumaya kadar kefarete olur.”⁷²

Ancak Şafii mezhebine göre sadece imam bir hata yapacak olursa yalnızca bu hatayı düzeltmek için konuşulabilir.⁷³

5. Hutbeyi gerektiğinden fazla okumakta, kısaltmakta mekruhtur. Bu konuyla ilgili Cabir b. Semure (r.a) şöyle bildirmektedir:

“Nebi (s.a.v.) ayakta hutbe okur, sonra oturur, sonra tekrar ayağa kalkarak Kur'an ayetlerini okur ve Allah'ı anardı: Onun hutbesi de namazı da vasattı. Yani ne çok uzun ne de çok kısaydı.”⁷⁴

6. Hutbe esnasında dikkati dağıtacak ve hutbe dinleme adabına uymayan hareketler yapılması. Bu hususta da Muaz b. Enes el Cüheni (r.a.) rivayet olunan bir Hadis-i Şerifte şöyle buyuruyor: “Nebi (s.a.v.) Cuma günü imam hutbe okurken dizleri dikip dizler üzerine elleri kavuşturarak oturmaktan men etmiştir.”⁷⁵

Buraya kadar sayılan maddeler hutbe esnasında yapılması İslâm dini açısından uygun görülmeyen hareketlerdir. Bu hareketlerden uzak bir şekilde irâd edilen ve dinlenen hutbe Allah katında en makbul hutbe olacaktır.

⁷⁰ Akyüz, Mukayeseli İbadetler İlmihali, 183.

⁷¹ Ömer Nasuhi Bilmen, Büyük İslam İlmihali, 6. Baskı (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2016), 198.

⁷² İbnu'l-Esir el-Cezeri, Câmiu'l Usûl, Tercüme: Kemal Sandıkçı, Muhsin Koçak, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2008), 14: 124.

⁷³ Dinim İslam Temel Bilgiler, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015), 132.

⁷⁴ İbn. Cârûd, el-Münteka, Efendimizin Dilinden İslâm Ahkâmı, Tercüme: Adem Yerinde, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2006), 146.

⁷⁵ Nevevi, Riyaz'üs-Salihin, 1046. – Dizler üzerine oturmanın kerahati, bu oturuşun uykuyu celbetmesi ve bu sebeple uykuya Mani olmasıyla birlikte abdestin bozulmasına da sebep olabilme ihtimalidir.

1.4. Hutbenin Tarihsel Süreci

Hutbe kavramının İslamiyet’le beraber ortaya çıkmadığı, İslamiyet öncesinde de hitabet kavramıyla var olduğu bilinmektedir. Bu sebeple çalışmamızın bu bölümünde hutbenin tarihsel süreci üzerinde durulacaktır.

İlk olarak İslamiyet öncesi Arap yarımadasındaki hitabet kavramı incelenecek onun ardından ise İslamiyet sonrasındaki dönemlerden; Peygamber Efendimiz Dönemi’nde hutbe, Sahabe Efendilerimiz Dönemi’nde hutbe, Osmanlı dönemi’nde hutbe ve Cumhuriyet Dönemi’ndeki hutbe kavramları ayrıntılarıyla incelenerek hutbenin tarihsel süreci günümüze kadar getirilecektir.

1.4.1. İslamiyet Öncesi Hutbe

İslamiyet öncesi Arap yarımadasında hitabet oldukça önemli bir yere sahiptir. Yıl içerisinde kabileler arasında sık sık şiir ve hitabet yarışmaları düzenlenir hatta şiirlerden ve hitabelerden en iyileri seçilerek Kâbe’nin içine ve kapısına asılırdı.

Aynı şekilde cahiliye döneminde insanlar karşısındakini bir konuda ikna edecekleri zaman hitabete ihtiyaç duyarlardı.⁷⁶

Tüm bunlar içinde fasih bir Arapça kullanmak gerekmekteydi. Bu bağlamda Cahiliye Dönemi’ndeki çocuklar daha fasih bir Arapça öğrenebilmek için çevre beldelere gönderilmekteydi. İşte bu sebeple de Peygamber Efendimiz sütannesi Halime annemize verildiğini bilmekteyiz.

Bununla beraber Cahiliye devrinde var olan ‘Ukaz, Mecenne, Zü’l- mecâz’ gibi büyük panayırlarda yalnızca alışveriş yapılmaz insanları etkileyecek söz sanatlarına da başvurulurdu. Bu görkemli panayırlar sayesinde hatipler kendi kabilelerini över, karşı kabileleri kötülemek için ise bu panayırları bir fırsat olarak görürlerdi.⁷⁷

Aynı şekilde kabileler arasında yapılan savaşlarda ki konuşmalar da Cahiliye hitabetinin en zengin örneklerindendir. Ve yine cahiliye dönemindeki hitabetin en zengin örneklerine

⁷⁶ Nesim Sönmez, “Cahiliye Dönemi Hitabet”, e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi, 8 / 2 (Kasım: 2016), 829.

⁷⁷M.Reşit Özbalıkcı, Asr-ı Saadet ve Râşit Halifeler Döneminde Hitâbet, (İzmir:Yeni Akademi Yayınları, 2005), 27.

nişan ve düğün merasimlerinde yapılan konuşmalar da sayılabilmektedir. Eski Arap geleneklerine göre evlenmek isteyen erkek ve kız tarafının yakınları, topluluk içerisinde yakınının güzel erdemlerini sayar ve karşısındaki de buna aynı şekilde karşılık verirdi. Bunun en güzel örneği Peygamber Efendimiz ile Hatice Annemizin evlenmesi münasebeti ile Ebu Talibin yaptığı konuşmadır. Bu konuşmalara “hıtbetü’l-ımlâk” denilmektedir.⁷⁸

Bununla beraber Cahiliye Dönemi Arap yarımadasında halkı Cuma günü toplayarak toplu hitap etme geleneğini ilk başlatan kişinin Kâb b. Lüeyy b. Gâlib olduğu rivayet edilmektedir.⁷⁹

O zamanlarda ibadet olarak yapılan bu olaya “Yevmü’l-Arube”(Araplık Günü) ya da “Ma’ru-zat”(Açıklama Günü) denilmektedir. Buradan anlaşılacağı üzere Cuma ibadetinin Hz. İbrahim’den kaldığı ve Kâb b. Lüeyy zamanında devam ettiği ancak sonraki zamanlara ulaşmadığını söylemek mümkündür.⁸⁰

Bu örneklerden de anlaşılacağı üzere Cahiliye Dönemi’nde hatibin toplum içerisinde oldukça önemli bir yeri vardır. Hatta ilk zamanlar hatipler şairlerden üstün tutulmuş ancak zamanla şiir söyleyenlerin sayısı artıp şairlik bir para kazanma vasıtası haline gelince şair hatipten daha üstün görülmeye başlanmıştır.⁸¹

Bununla beraber Cahiliye Dönemi Arapların büyük bir kısmının ümmi olmaları, onların yazıdan daha ziyade söze önem vermelerinin sebebi olmuştur. Ve bu durum da onların yazı yerine şiir ve nesir de oldukça ileri gitmelerini sağlamıştır. Peygamber Efendimiz’in de ümmi olarak gönderilmesindeki hikmeti de bu durumla bağdaştırmamız mümkün olacaktır.

İşte böylesi hitabetin gelişmiş olduğu, insanların sözleri ile adeta başkalarını fazlasıyla etkilediği bir dönemde Kuran-ı Kerim inmeye başlamıştır. Ve Allah-u Teâlâ o dönemdeki

⁷⁸ Hüseyin Elmalı, “Hitabet”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18: 158.

⁷⁹ Cahit Külekçi, “İlk Dönem İslam Siyasi Tarihinde Hutbe Uygulaması”, *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 8/7 (2013):310 .(Kâb b. Lüeyy b. Gâlib, Peygamber efendimizin yedinci nesilden atası olduğu kitaplarda belirtilmiştir. Kâb b. Lüeyy yalnızca kendi toplumuna hitap etmezmiş, aynı zamanda hac için gelen topluluklara da geldiklerinde toplayıp hitap edermiş.)

⁸⁰ Vecdi Akyüz, *Bütün Yönleriyle Asrı Saadette İslâm* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007), 31.

⁸¹ Elmalı, “Hitabet ”, 18: 158.

üstün belagati vurgularcasına inanmayanları Kur'an'ın ahengi ve kusursuzluğuyla aciz bırakarak onlara adeta meydan okumuştur.

Bu durum Kur'an-ı Kerim de bizlere şöyle aktarılmaktadır:

أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ قُلْ فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِّثْلِهِ وَادْعُوا مَنِ اسْتَنْعَمْتُمْ مِّنْ دُونِ اللَّهِ إِن كُنْتُمْ صَادِقِينَ

Yoksa: "Bunu kendisi yalan olarak uydurdu mu?" diyorlar. De ki: "Bunun benzeri olan bir sure getirin ve eğer gerçekten sözünüz doğruysa Allah'tan başka çağırabildiklerinizi çağırın."⁸²

Yine bir başka Âyet-i Kerime'de ise aynı konuyla ilgili Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

قُلْ لِّئِنْ أَجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَىٰ أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَٰذَا الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا

De ki: "Eğer bütün insan ve cin (toplulukları), bu Kur'an'ın bir benzerini getirmek üzere toplansa, -onların bir kısmı bir kısmına destekçi olsa bile- onun bir benzerini getiremezler."⁸³

İşte bu ayetlerden de anlaşılacağı gibi böylesine hitabetin gelişmiş olduğu bir dönemde Allah Teâlâ'nın Kur'an'ın hitabeti ile meydan okuması Kur'an'ın mucize oluşunun ve ona inanmayanların bu durum karşısında aciz düşüklerinin bir göstergesi olmuştur.

1.4.2. İslamiyet Sonrası Hutbe

Bilindiği üzere hitabet ve sözü etkili kullanabilme sanatı olarak bilinen belâgat peygamberliğin olması gereken en önemli özelliklerindendir. İşte bu sebeptendir ki Hz.Musa Allah Resulü tarafından kavmine gönderildiği zaman” Dilimdeki tutukluğu çöz ki sözümü anlasınlar”⁸⁴ diye Allah’a dilindeki bağı çözmesi için niyazda bulunmuştur. Bununla beraber hitabet Cahiliye toplumunda o kadar gelişmişti ki; Arap kabilelerinden her biri kendilerini hitabet ve belagat yönünden diğer kabilelerden üstün görürlerdi.⁸⁵ Böylesine

⁸² Kur'an, 10, Yunus Suresi, Âyet, 38.

⁸³ Kur'an, 17, İsrâ Suresi, Âyet, 88.

⁸⁴ Kur'an, 20, Tâha Suresi, Âyet, 27-28.

⁸⁵ İsmet Demir, Hz. Muhammed'in Hutbe ve Hitabeleri (Safâ'dan Son Nefesine Kadar), (İstanbul: Şeyh Yahya Efendi Kültür ve Araştırma Vakfı Yayınları, 1998), 35.

hitabetin gelişmiş olduğu bir toplumda Allah Resulü'ne peygamberlik geldikten sonra insanlığı bu kutsal dine davet etmek gibi zor bir görevi de üslenmiş oldu.

Böylesi önemli bir görevi icra ederken insanları ikna etmesi ve insanların peygamberin söylediği sözlerden etkilenip, güvenerek İslâm'a girmelerini sağlaması gerekmektedir. Bu durumda Allah Resul'ünün hitabeti iyi kullanmasıyla yani dili ve sözü etkili kullanmasıyla olacaktır.

Bununla beraber peygamberlik görevini üslenen Peygamber Efendimiz (s.a.v.) yalnızca içinde bulunduğu aile fertlerine ve kabilesine değil yeryüzünde bulunan tüm insanlığa bu hak davayı anlatması ve onları İslam'a davet etmesi gerekmektedir.

Bu konuyu Allah Teâlâ şu Âyeti ile vurgulamaktadır:

وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا كَافَّةً لِّلنَّاسِ بَشِيرًا وَنَذِيرًا وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ

“Biz seni ancak tüm insanlara müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik. Fakat insanların çoğu bilmezler.”⁸⁶

Bu ayetten de anlaşılacağı üzere Allah Resulü yalnızca bir zümreye değil tüm insanlığa uyarıcı bir peygamber olarak gönderilmiştir. Ancak Allah Teâlâ'nın Rasûlullah'a hitaben:” Önce en yakın akrabalarını uyar”⁸⁷ Ayet-i Kerimesi nazil olduğu zaman Allah Resulü tüm yakın akrabalarını safa tepesinde toplayıp onlara bir konuşma yapmıştır. İşte Peygamber Efendimiz 'in Safa tepesinde yaptığı bu konuşma İslâm hitabetinin ilk örneği olmuştur.⁸⁸

Aynı şekilde hitabetin İslamiyet sonrasındaki gelişmesini etkileyen bir diğer sebep ise İslamiyet'in yayılmasıyla birlikte İslam karşıtları ile Müslümanlar arasında gerçekleşen hararetli tartışmalar ve bu tartışmalar esnasında hitabete duyulan ihtiyaçtır. İşte tüm bu sebepler İslamiyet'ten sonra hitabetin gelişmesini etkilemiş ve hutbe de hitabetin dini bir çeşidi olarak İslam literatüründe yerini almıştır.

⁸⁶ Kur'an, 34, Sebe Suresi, Âyet, 28.

⁸⁷ Kur'an, 26, Şuara Suresi, Âyet, 214.

⁸⁸ Elmalı, “Hitabet ”, 18: 158.

1.4.2.1. Peygamber Efendimiz Dönemi’nde Hutbe

Allah Resulü (s.a.v.) genel itibariyle hutbelerinde; İslâmın güzelliklerini anlatmanın yanı sıra maddi ve manevi hayatın ihtiyaçlarıyla ilgili toplumsal ve bireysel sorunların halledilmesine de değinmiştir. Bu irâd ettiği hutbelerin bir kısmını Cuma ve Bayram günleri gibi belirli günlerde yapmış olduğu konuşmalar oluşturmakla beraber diğer kısmını ise belli bir vakti olmayan insanlara nasihat için yapmış olduğu konuşmalar oluşturmaktadır.

Bununla beraber Peygamber Efendimiz irâd ettiği hutbelerinde puta tapmamaya ve her türlü cahiliye inancından uzak durmaya çağırarak, insanlığı karanlıktan kurtararak Allah’ın nuruyla tanıştırmıştır. Aynı şekilde İslâm akidesinin güzelliğini, tüm insanların dünyada ve ahirette mutluluğa ulaştırmanın yollarını ve Allah yolunda cihad etmenin faziletlerini insanlara aktarmıştır.⁸⁹

Tabii ki Allah Resulü insanlara yaptığı tüm konuşmalarında özenle seçilmiş, akıcı ve seçkin bir dil kullanmıştır.

Bir Hadis-i Şerif’inde Allah Resulü (s.a.v.) “İnsanlara anlayacakları tarzda (anlayacakları dilde) hitap ediniz”⁹⁰ buyurarak, insanların kalplerinin nasıl fethedileceğini bildirmiştir.

Bununla beraber insanlara hitap etmek, en belîğ ve etkileyici ifadeleri zihinlere aktarma Peygamber Efendimiz (s.a.v.) ile beraber zirveye ulaşmıştır. Allah Resul’ünün, mübarek dilinden dökülen o mucizevi sözler muhataplarını her daim etkisi altında bırakmıştır. Konuyla bağlantılı olarak bir Hadis-i Şerif’te İbn-i Ömer (r.a) şöyle buyurmuştur: Rasulüllah (s.a.v.) bize öyle bir etkileyici hitapta bulunurdu ki bu konuşmanın tesirinde gözlerimizden yaşlar akar, kalplerimiz korku ve ürperti içinde kalırdı.⁹¹ Yine konuyla ilgili bir Hadis-i Şerif’te Hz Aîşe Annemiz şöyle buyurmaktadır:

⁸⁹ Elmalî, “Hitabet”, 18: 159.

⁹⁰ Ebû Nasr, Resûlullah’ın (s.a.v.) 40 Hutbesi ve 101 Hadis-i Nebevi, Tercüme: Ramazan Işık, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2014), 7.

⁹¹ Ebû Nasr, Resûlullah’ın (s.a.v.) 40 Hutbesi ve 101 Hadis-i Nebevi, 43.

“Allah Resulü konuşurken kelimeleri öyle güzel telaffuz ederdi ki biri onları saymak istese rahatlıkla sayabilirdi.”⁹²

Evet, bu örneklerden de anlaşılacağı gibi Peygamber Efendimiz konuşmalarında telaffuza dikkat eder, her daim konuşmalarını sade bir dille yaparak sözlerini sanatsal ve edebi bir takım süslerle süsleme gereği duymazdı.

Bu konuyla ilgili de Allah Resulü (s.a.v.): “Ben Arapların en fasihiyim, derli toplu ve dağınık olmayan sözlerle gönderildim” buyurmaktadır.⁹³ Aynı şekilde konuşmalarında jest ve mimiklerini kullanarak dinleyenlerin konuyu daha da iyi kavramasını sağlamıştır. Peygamber Efendimiz’in hitabet esnasında konuşmasını güçlendirmek amacıyla yaptığı bir takım işaretler bu duruma örnektir. Bu durumla ilgili şu örnekleri verebiliriz:

- a) Allah Resul’ünün “ Mümin, diğer kardeşi için birbirine destek olan bir bina gibidir” buyururken mübarek parmaklarını birbirlerine kenetleyerek oradakilere göstermesi,
- b) “Ben kıyamet ile sizin aranızda bu kadar mesafe kaldığı bir zamanda peygamberlik vazifesiyle gönderildim” derken, orta parmağı ile şehadet parmağını hafifçe açarak göstermesi,
- c) Muâz b. Cebel (r.a.)’a tavsiyede bulunurken dilini mübarek eliyle tutarak: “İşte bunu muhafaza et” demesi,
- d) “Cennet kapısının halkasını ilk tutan ve çalan ben olacağım” buyururken eliyle bir kapı kulpu (halkası) tutarak çalar gibi yapması,⁹⁴
- e) Ve son olarak ise: Bir gün Allah Resulü minber üzerinde hutbe irâd ederken “semavât ve arzın hâlikı Cenabı-ı Hak, semavât ve arzı avcunun içine alır” derken yumruğunu kapatıp sonradan açması.⁹⁵

İşte Allah Resulü konunun muhatapları tarafından kavranmasına verdiği önemi bu örneklerle de görmemiz mümkündür.

⁹² İbnu’l-Esir el-Cezeri, Câmiu’l Usûl, Tercüme: Kemal Sandıkçı, Muhsin Koçak, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2008), 18: 233.

⁹³ Demir, Hz. Muhammed’in Hutbe ve Hitabeleri, 35.

⁹⁴ Ahmet Lütfi Kazancı, Peygamber Efendimizin Hitabeti, (İstanbul: Marifet Yayınları, 1980), 51-52.

⁹⁵ Demir, Hz. Muhammed’in Hutbe ve Hitabeleri, 37.

Aynı şekilde Allah Resulü konuşurken hep aynı noktaya bakmaz, her daim dinleyiciyi bakışlarıyla kontrol ederdi. Bu minvalde konuşmaları hissederek yapar, konuşmalarının önemli anlarında tepeden tırnağa titreyerek konuşmasını hissettiği sahabe efendilerimiz tarafından bizlere aktarılmaktadır. Konuşmaların da yazılı bir metne bakmaz ve konuşma esnasında heyecanlanma, takılma, kekeleme durumları olmazdı.

Ayrıca Allah Resulü (s.a.v.) az sözle çok mana ifade etme özelliği anlamına gelen “Cevâmü’l Kelim” olarak gönderilmiştir.⁹⁶ Peygamber Efendimiz bizzat kendisi, şahsına verilen özellikleri sayarken “Ben cevâmiu’l- kelim ile gönderildim” buyurmaktadır.⁹⁷

Aynı şekilde Allah Resulü mescitlerde veya başka yerlerde yaptığı her konuşmasında sorulara önem verir, hiçbir soruyu cevapsız bırakmazdı; çünkü bilirdi ki sorulan her soru vahiyle kişi arasındaki bir perdeyi kaldıracaktır.⁹⁸

Bunlarla beraber Peygamber Efendimiz konuşurken mübarek sesini dinleyicilerin durumuna, sayısına ve konuya göre ayarlar ve dinleyicilerin kalabalık olmadığı konuşmalarda konuşmalarını oturarak yapardı. Ancak konuşmalarını duruma göre minberle birlikte bir bineğinin veya yüksek bir kayanın üzerinde gerçekleştirdiği de olurdu.

Gerektiğinde ise sesini daha iyi duyurabilmek için konuşma esnasında ayağa da kalkardı. Veda Hutbesi’nde ve Mina’da ki konuşmalarında mübarek devesinin üzerinde, Mekke’nin Fethi esnasında Kâbe’nin merdivenlerinde, Safa tepesinde ise halka hitap ederken orada bulunan en yüksek taşın üzerine çıkarak hitap ettiği bilinmektedir.⁹⁹

Ayrıca Peygamber Efendimiz (s.a.v.) oldukça etkili konuşmasına rağmen bu özelliğini hiçbir zaman ön plana çıkartmamış ve hiçbir zaman bu özelliğiyle övünmemiştir. Aynı şekilde hitabet alanında yarışma teklifleri gelmesine rağmen hiçbir edebi yarışmaya da katılmamıştır. Bir defasında Temim kabilesi tarafından kendisine yapılan hitabet yarışı

⁹⁶İbrahim Sarıçam, Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı, 4. Baskı (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2005), 327.

⁹⁷M. Yaşar Kandemir, ‘Cevâmiu’l-Kelim’, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7: 440.

⁹⁸ Din Hizmetlerinde Rehberlik ve İletişim, 121.

⁹⁹ Demir, Hz. Muhammed’in Hutbe ve Hitabeleri, 36-37.

teklifini kabul etmemiştir.¹⁰⁰ Bu durum O'nun çekindiğinden değil yalnızca hitabeti tebliğ görevi esnasında, Allah'ın dinini anlatmak için kullanma gayesindendir.

Allah Resulü etkili hitabeti olmasına rağmen Sahabelerden hitabeti güçlü olanları her daim yanında bulundurarak çeşitli kabilelerden gelen elçiler huzurunda konuşmalar yaptıklarında Hz. Peygamber (s.a.v.) de kendi adına cevaplar vermelerini istemiştir. Ashabın hatiplerine de “hatîbü'n-nebî” denilmektedir. Bunlar arasında Sâbit bin. Kays b. Şemmas el-Ensârî ile Sa'd b. Rebi en meşhurlarındandır.¹⁰¹

Peygamber Efendimiz'in hitabet özelliklerine değindikten sonra hutbeleriyle ilgili içerikten de bahsetmek faydalı olacaktır. Hz. Muhammed (s.a.v.)'in irâd ettiği bütün hutbelerini ve hitaplarını tespit etmeye çalışan ibn. Kuteybe, tespit ettiği hitapların birçoğunun “el-Hamd-ü lillâh” ifadesiyle, bazılarının “ûsûküm ibâdellâh” lafzıyla, bazılarında ise hamd ve senâdan sonra, “eyyühe'n nâs” ifadesiyle geçtiği, bayram günlerindeki hutbelerinde ise tekbirlerle başladığını belirtmektedir.¹⁰² Bu duruma örnek olacak bir hutbesinde Peygamber Efendimiz (s.a.v.) Ebu'd Derda (r.a)'dan rivayetle şöyle buyurmaktadır:

“Ey insanlar! Ölmeden önce Allah'a tövbe ediniz. (Haram işlerden vazgeçiniz.) Sizi meşgul edecek şeylerle karşılaşmadan salih amelleri işlemek için acele ediniz. Rabbinizi çokça anarak Onunla olan bağınızı güçlendiriniz ki (hem dünyada hem de ahirette) mesut bahtiyar olasınız. Rızkınızın devamlı ve bereketli olması için fakir ve yoksullara sadakayı arttırınız. İyilikle emrediniz ki korunasınız, kötülükten alıkoyunuz ki yardıma mazhar olunasınız.”

“Ey insanlar! Hiç şüphesiz akıl bakımından en üstün olanınız, ölümü en çok ananınızdır. En hayırlınız da ona en çok hazırlananınızdır. Şimdi iyi biliniz ki gurur yurdu olan dünyadan uzak olmak (dünyaya fazla itibar etmemek) ve ebedilik yurdu olan ahirete dönmek üzere hayırlı ameller işlemek, ayrıca kabir hayatı ve Diriliş-Mahşer günü için hazırlanmak akıllılık alametlerindendir.” “Akıllı, nefsini hesaba çeken ve ölümden sonrası için güzel hareketlerde bulunandır. Aciz kimse de nefsini kötü arzularına tabi kılıp Allah'a hiçbir şey yapmadan kuru kuruya güvenen kimsedir.”

¹⁰⁰ Sarıçam, Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı, 326.

¹⁰¹ Elmalı, “Hitabet”, 18: 159.

¹⁰² Elmalı, “Hitabet”, 18: 159.

“Allah sizin şekillerinize ve mallarınıza bakmaz; Ne var ki kalplerinize ve işlerinize bakar.”

“Kişinin uzun ömürlü olması, daima Allah’ın rızasına uygun hayat yaşaması ve ayrıca işlemiş olduğu günahlardan dolayı pişmanlık duyması onun mutluluğunun bir göstergesidir.”¹⁰³

Allah Resulünün irâd ettiği bu hutbeden de anlaşılacağı üzere insanlara genel ifadelerle hitap ederdi. Üslup olarak ise genel itibariyle hutbelerinde ümit verici, müjdeleyici, sağduyulu bir üslup kullanır; olumsuz, dışlayıcı ve insanları korkutan bir üsluptan ise uzak dururdu.

Bu konuyla ilgili Allah Teâlâ bir ayeti kerimesinde şöyle buyurmuştur:

“Allah’ın sana rahmeti sayesinde sen onlara karşı yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, onlar senin etrafından dağılıp giderlerdi. Artık sen onları affet. Onlar için Allah’tan bağışlanma dile, iş konusunda onlarla müşavere et. Bir kere de karar verip azmettin mi, artık Allah’a tevekkül et. (ona dayanıp güven) Şüphesiz Allah, tevekkül edenleri sever.”¹⁰⁴

Bununla beraber Allah Resulü minberdeyken verdiği hutbelerinde ise her seferinde belli bir disiplin doğrultusunda hutbelerini irâd eder, her seferinde farklı bir uygulamada bulunmazdı. Bu konuyla ilgili bizlere örneklik edecek bir Hadis-i Şerifte ise ibn. Ömer (r.a) buyuruyor: “Rasulallah sizin yaptığınız gibi hutbesini ayakta okur sonra oturur, sonra tekrar kalkardı.”¹⁰⁵ Günümüzde de bizler hutbelerimizde sünnet üzere bu uygulamayı gerçekleştirmekteyiz

Aynı şekilde Peygamber Efendimiz (s.a.v.)’in mescitte cemaate hutbe irâd edeceği zaman bir asaya, savaş meydanlarında ise hitap ederken bir yay bulundurarak bunlara dayanıp hitap ettiği de kaynaklarda geçmektedir.¹⁰⁶ Ayrıca Allah Resulü irâd ettiği hutbelerde içeriğin doğru kullanılması ve lafızların yapmacıktan uzak olmasına dikkat etmesiyle birlikte hutbe esnasında dış görünüşe ve temizliğe de önem vermiştir.

¹⁰³ Ebû Nasr, Resûlullah’ın (s.a.v.) 40 Hutbesi ve 101 Hadis-i Nebevi, 20-21.

¹⁰⁴ Kur’an, 3, Ali İmran Suresi, Âyet 159.

¹⁰⁵ Konyalı Mehmet Vehbi, Sahîh-i Buhârî, (İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1993), 1: 562.

¹⁰⁶ Ahmet Lütfi Kazancı, Peygamber Efendimizin Hitabeti, (İstanbul: Marifet Yayınları, 1980), 45.

Peygamber Efendimiz'in Cuma ve Bayram namazlarında temizliğine çok önem gösterir ve tüm Müslümanlara da Cuma günleri temiz giyilmesini, kokular sürülmesini ve misvak kullanılmasını tavsiye etmiştir. Bu konuyla alakalı bir Hadis-i Şerifi'nde ise şöyle buyurmaktadır: “Ey İnsanlar! Bugün (Cuma) oldu mu yıkanınız, sizden her hangi biriniz, bulduğu en hayırlı yağı ile saçlarını yağlasın ve en güzel kokusunu vücuduna sürsün.”¹⁰⁷

Sonuç olarak ifade edilecek olursa Peygamber Efendimiz (s.a.v) hutbelerini toplumun ihtiyaçlarını göz önüne bulundurarak irâd etmiş, her zaman iyiliği tavsiye etmiş, hitabeti esnasından sesini bazen yükseltmiş, bazen ise düşürerek anlaşılır konuşmalar meydana getirmiştir.

Bu bölümü hadis kaynaklarında yer alan Allah Resulü'nün Ranuna Vadisi'nde irâd ettiği ilk hutbesi ile vefatından birkaç gün önce irâd ettiği son hutbesini aktararak tamamlayacağız.

Allah Resul'ünün irâd etmiş olduğu ilk hutbe; hicret için yola çıktığı ve vaktin girmesiyle beraber Ranuna Vadisi'nde eda edilen ilk Cuma namazı ile birlikte okunan hutbedir. Bu hutbenin bir kısmı şu şekildedir:

“Hamd olsun Allah’a. O’na hamdeder, O’ndan nusret diler, O’ndan bağışlanma ister, O’nun hidayetini niyaz ederim. Yalnızca Allah’a iman ederim. O’na nankörlük etmem ve O’na, küfürde bulunanlara düşman olurum. Bir Allah’tan başka ilah olmadığına ve Muhammed’in (s.a.v.) Onun kulu ve resulü olduğuna şahitlik ederim.

Allah Teâlâ O’nu: Muhammedi; hidayetle, o nur ile (İslam dini ile) ve öğütlerle gönderdi, hem peygamberlerin arası kesildiği; vahyin gelmediği, ilmin az, nâsın sapık, zamanın kesilmek üzere, kıyametin yakın olduğu ve ecelin yaklaştığı bir sırada (gönderdi)! Her kim Allah’a ve Resulüne itaat ederse şüphesiz doğru yolu bulmuştur. Allah’a ve Resulüne isyan eden kimse de: azmış, kusur etmiş ve doğru yoldan uzak bir sapıklıkla sapmıştır...” “... Allah’ı çok zikredin bugünden sonrası (ahiret) için çalışın. Her kim kendisi ile Allah arasında olanı düzeltir (hâlini ıslah eyler) ise onunla halk arasında olan şeyler için Allah ona yeter. Bunun sebebi ise şudur: Allah insanlar üzerinde hükmünü icra eder. İnsanlar Allah’a karşı hiçbir

¹⁰⁷Ekrem Doğanay, İslâmın Şiârı Cuma Namazı ve Hükümleri, (Ankara: Elif Matbaacılık, 1986), 58.

şeye hükmedemezler. Allah insanlara maliktir. Onlar ise Allah'tan hiçbir şeye malik olamazlar. Allah-ü Ekber: Allah her şeyden büyüktür, hayır; ancak O büyüktür. Büyük Allâh'ın Tevfik'i olmadıkça hiçbir hayra kuvvet bulup muktedir olmak mümkün değildir.”¹⁰⁸

Allah Resul'ünün bizlere ulaşan ve muteber hadis kaynaklarında geçen son hutbesi ise şu şekildedir:

“Peygamberlerin kabirlerini tapınacak yer haline getirenleri Allah lânetledi. Benden sonra, kabrimi tapılacak put haline getirmeyin! Ensâr'a iyi muamele etmenizi emrediyorum. Onlar vücudumun evsapları gibidirler ve güvenimi kazandılar; onlar bütün vazifelerini yerine getirdiler ve onların sadece hakları kalıyor, iyilik yaparlarsa onları hoşnut ediniz, onlardan fenalık yapanları da affediniz.”¹⁰⁹

1.4.2.2. Sahabe Dönemi'nde Hutbe

Peygamber Efendimiz (s.a.v.) vefat ettikten sonra onun hayatını kendilerine rehber olarak gören Sahabe efendilerimiz her yönüyle Allah Resul'ünü örnek almış ve çizdiği yoldan gitmeye önem göstermişlerdir.

Peygamberimizin vefatı sonrasında ise hutbenin muhtevasıyla ilgili çok fazla değişiklik olmamış, Peygamber Efendimiz'in uyguladığı şekliyle uygulanmaya devam etmiştir.

Ancak Peygamber Efendimiz'den sonra hutbeyi seçilen halifeler okumaya başlamış ve sonrasındaki namazı da halifeler kıldırmıştır. Daha sonrasında ise İslam toprakları genişlemeye başlayınca hutbe ve namaz için görevliler tayin edilmeye başlanmıştır.

Bununla beraber Peygamber Efendimiz'in vefatından sonra hutbe dini bir fonksiyon olmanın yanı sıra siyasi bir önemde kazanmıştır.

Bunun ilk örneği de Allah Resulü (s.a.v.) vefat ettiği zaman Hz. Ebu Bekir'in halife seçilmesi sebebiyle yapmış olduğu etkili konuşmasıdır. Yine aynı şekilde Hz. Ebu Bekir, Peygamber Efendimiz'in vefatından sonra bu durumu duyarak toplanan ve artık ne

¹⁰⁸ Doğanay, İslamın Şiarı Cuma Namazı ve Hükümleri, 154-155.

¹⁰⁹ Muhammed Hamidullah, İslâm Peygamberi, Tercüme: Salih Tuğ, (İstanbul:İrfan Yayıncılık, 1993), 1098.

yapacaklarını bilemeyen bir görüntü veren sahabeye yapmış olduğu konuşmada oldukça meşhurdur. Bu konuşmayla birlikte sahabe efendilerimiz teskin olmuş ve durumu kabullenmişlerdir.

Hiz. Ebu Bekir (r.a.) o konuşmasında Sahabeye şöyle seslenmiştir: “Ey İnsanlar! Kim ki Muhammed’e (s.a.v.) tapıyorsa bilsin ki Muhammed (s.a.v.) öldü. Kim de Allah’a tapıyorsa bilsin ki Allah bakidir.”¹¹⁰ Sonrasında ise Hiz. Ebu Bekir sözlerini desteklemek ve orada bulunanların sözüne olan inançlarını daha da sağlamlaştırmak için şu Âyeti okumuştur:

“Muhammed sadece resuldür. Ondan önce peygamberler gelip geçti. Şimdi o, ölür veya öldürölürse gerisin geriye (eski dininize) mi döneceksiniz? Kim gerisin geriye giderse Allah’a hiçbir zarar vermez. Allah şükredenleri mükâfatlandıracaktır.”¹¹¹

Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere Hiz Ebu Bekir yapmış olduğu konuşmada aynı Allah Resulü (s.a.v.) gibi kısa ve gayet anlaşılır bir şekilde konuşmaktadır. Bununla beraber delil niteliğinde belirttiğı Ayetlerle de konuşmasını destekleyerek insanları etkilemeyi başarmaktadır.

Hiz. Ömer (r.a.) de böylesine etkili bir konuşmayı Hiz Ebubekir’in hilafeti öncesi halkı hilafete ikna etmek için yapmıştır. Hiz. Ömer (r.a.) Allah’a hamd ve Peygambere salat ve selamdan sonra yaptığı o meşhur konuşmasında:

“Kitaba ve Resullah’ın sünnetine yapıştıkça ümmetin sapmayacağını söyleyerek sonrasında da şunları eklemiştir: Mutlaka Allah idare işinizi Peygamberin (s.a.v.) arkadaşı olan kişide topladı” diyerek Hiz. Ömer, Kuran’ı Kerim de geçen;

“Ona (Muhammed'e) yardım etmezseniz, bilin ki, inkâr edenler onu Mekke'den çıkardıklarında mağarada bulunan iki kişiden biri olarak Allah ona yardım etmişti. Arkadaşına (Ebu Bekir'e) "Üzölme, Allah bizimledir" diyordu; Allah da ona güven vermiş, görmediğiniz askerlerle onu desteklemiş, inkâr edenlerin sözünü alçaltmıştı. Ancak Allah'ın sözü yücedir. Allah güçlüdür, hakimdir”¹¹² ayetini hatırlatmıştır.

¹¹⁰ Murat Sarıcık, Bütün Yönleriyle Dört Büyük Halife Dönemi, 6. Baskı (İstanbul:Nesil Yayınları, 2013), 20.

¹¹¹ Kur’an, 3, Âl-i İmran Suresi Âyet, 144.

¹¹² Kur’an, 9, Tevbe Suresi, Âyet 40.

Sözlerinde Hz. Ebu Bekir (r.a.)’in, Allah Resulünün (s.a.v.) her daim zor anında yanında olduğunu ve davası için nice fedakârlıklar yaptığını ifade etmiştir.

Hz. Osman (r.a.) ise halife olduğu zaman Allah’a hamd ve Rasûlullah’a salavattan sonra meşhur hutbesini şu şekilde irâd etmiştir:

“...Sakin ha gaflete düşmeyin; çünkü Allah yaptıklarınızdan gafil değildir. Dünyaya rağbet edip, onu tercih ederek imar eden ondan uzun boylu faydalanan dünya halkı nerede? Dünya onları atmadı mı? Dünyayı Allah’ın attığı yere atınız ve ahireti isteyiniz. Çünkü Allah, ahiret (en hayırlı olan) için darb-ı mesel getirerek şöyle buyurdu.”¹¹³

“Onlara dünya hayatının tıpkı böyle olduğunu anlat: Dünya hayatı gökten indirdiğimiz bir su gibidir, yerin bitkisi onunla karıştı ve sonunda bitkiler, rüzgârların savurduğu çöp kırıntısı haline geliverdi. Allah, her şeye kâdirdir. Mal ve oğullar dünya hayatının süsüdür. Bâki kalacak olan güzel işler ise Rabbin katında sevap ve umut bakımından daha da hayırlıdır.”¹¹⁴

Bununla beraber Hz. Osman (r.a.) devrine kadar hutbenin işlenişinde belirgin bir değişiklik olmamasına rağmen Hz. Osman (r.a.) devrine gelindiğinde ise hutbenin içeriğinde ufak bir değişiklik meydana gelmiştir. Normalde Peygamber Efendimiz (s.a.v.) ve Hz. Ebu Bekir ile Hz. Ömer dönemlerinde devam eden Cuma günleri öğle vakti tek ezan okuma uygulaması Hz. Osman devrinde çift ezana çıkarılmış ve şimdiki bizlerinde uyguladığı şekli almıştır.

Önceki uygulamada Allah Resulü (s.a.v.) hutbe okumak için minbere çıktığında Bilâl ezan okur ve hutbe bittiğinde namaz için kamet getirirdi. Bu durum Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer devirlerinde de böyle devam etmiştir. Ancak Müslümanların çoğalması ile Hz. Osman bir de caminin dışında bir ezan okutmaya başlamış ve böylelikle ezan iki olmuştur. Böylelikle birisi öğle vakti girince okunan “dış ezan” bir diğeri ise hatip hutbe için minbere çıktığında okunan “iç ezan” olmuştur. ¹¹⁵ Ayrıca Hz. Osman (r.a.) hutbeyi irâd ederken en başta

¹¹³Sarıcık, Bütün Yönleriyle Dört Büyük Halife Dönemi, 298.

¹¹⁴ Kur’an, 18, Kehf Suresi, Âyet 45-46.

¹¹⁵İhsan Süreyya Sırma, Müslümanların Tarihi, (İstanbul, Beyan Yayınları, 2014), 3:169.

ayakta hutbe okumakta, sonrasında ise oturarak hutbesini irâd etmeye devam ettiği bilinmektedir.¹¹⁶

Aynı şekilde Hulefâ-yı Râşidin'in son halifesi Hz. Ali de halife olduğu zaman hutbe irâd etmiştir. Halife olduğu zaman içinde bulunduğu dönem oldukça karmaşık ve sıkıntılarla geçmiştir. İçerisinde bulunduğu bu durum Hz. Ali'nin aşağıda da örnek olarak vermiş olduğumuz hutbelerine de yansımıştır. Yine aynı şekliyle Hz. Ali Allah'a hamd ve Rasûlullah'a salat ve selamdan sonra şöyle buyurmuştur:¹¹⁷

“Amel icra etmeden ahiret sultanlığını istemeye kalkışma. Ve tûlû amel saikasile tevbeyi bu günden yarına atma. Sözü, dünyadan el çekenlerin sözü; işin ise dünyaya tapanların işi olmasın. Ne kadar verilirse doymak bilmeyen ve elindekilerle kanaat etmeyenlerden olma. Verilmiş olan nimetlerin şükründen aciz iken ziyadesini arama. Halka öğüt veren ve kendisi o öğütle amel olmayanlardan ve salihleri sevip onların amellerini işlemeyenlerden ve günahkârlara buğz edip, kendisi onlardan biri olanlardan olma. Günahının çokluğundan dolayı ölümden ürkmekte iken bu ürküntüye sebep olan şeyleri bırakmayan kimselere şaşılmaz mı ?”... “... Kendi menfaati namına başkasının mazarratına hüküm verir. Fakat başkasının menfaati için hiçbir vakit kendisinin aleyhinde hüküm vermez. Asi olduğu halde kendisine itaat olunmasını ister. Alacaklarını tamam alır da kendi vereceklerini tamam vermez. Rabbini koyup halka tapar da halkı koyup Rabbe tapmak bilmez.”¹¹⁸

Tüm bu hutbe örneklerinden de anlaşılacağı üzere dört büyük halife ve sahabe efendilerimiz hutbelerinde Allah'a ittiba etmeyi önermiş, her türlü isyan ve günden uzak durulmasını gerekliliğini söyleyerek her daim takvayı tavsiye etmişlerdir.

Hutbenin muhtevasına bakıldığında ise, hutbelerde halifenin isminin okunması Hulefâ-i Râşidin döneminde başlamıştır. Adına ilk hutbe okunan kişi Hz. Ali (r.a.) olmuştur. Basra valisi Abdullah b. Abbas, Hz. Ali ile Muaviye arasında meydana gelen anlaşmazlık

¹¹⁶Ali Muhamed Sallabi, Hz. Osman (r.a) Hayatı, Şahsiyeti ve Dönemi, Terc: Ayhan Ak, 5. Baskı (İstanbul: Ravza Yayınları, 2016), 167.

¹¹⁷ Kulekçi, “İlk Dönem İslam Siyasi Tarihinde Hutbe Uygulaması”, 319.

¹¹⁸ Mehmet Ş. Yaltkaya, Hatiplik ve Hutbeler, (İstanbul: Maarif Kitaphanesi ve Matbaası, 1946), 85.

esnasında Hz Ali'nin adını hutbede okuyarak onun hilafetini tescillemeye çalışmıştır ve Basra halkı da sükût ederek dinlemesi Hz. Aliye biat ettikleri yönünde yorumlanmıştır.¹¹⁹

Yine aynı şekilde sahabe efendilerimiz hutbelerini rasgele irâd etmemişler, belirli bir sözle başlayıp bitirmişlerdir. Bu sözler Allah'a (c.c.) hamd, Rasûlullah'a (s.a.v.) salat ve Selam'dır. Özellikle Allah'a (c.c.) hamd ile başlanmasına ve Peygamber Efendimiz'e salat ve selam ile süslenmesine çok önem verilmiştir. Böyle olmayan hutbelere "betrâ"(eksik) ve "şevhâ"(hoş olmayan) adı verilirdi.¹²⁰

Bununla beraber Sahabe Dönemi'nde hutbelerde okunan ayetler konuya uygun seçilmiş ve bazen okunan hutbenin tamamı ayetlerden oluşmuştur.

Ayrıca günümüzde olduğu gibi vereceği hutbeyi önceden hazırlayan sahabeler de olmuş, irticalen hutbe vermemişlerdir.

Peygamber Efendimiz (s.a.v.) hutbelerinde ve diğer konuşmalarında Cahiliye devri şair ve kâhinlerin etkileyici söylerini kullanmamış ve ashabına da kullanmamasını tavsiye etmiştir.¹²¹

Hutbenin uygulamasına baktıldığında ise sonundaki dua kısmı Emeviler Dönemi'nde bir değişikliğe uğramıştır. Emevi halifesi Ömer b. Abdülaziz dönemine kadar hutbenin sonunda sahabeye dua yapılmıyor ve hatta Hz. Ali (r.a.) ve bazı sahabe Efendilerimize kötü sözler söyleniyordu. İşte bu sebeple Ömer b. Abdülaziz sahabeye söylenen bu kötü sözleri kaldırtarak bizlerinde şuan hutbede etmeye devam ettiği şu duayı ekletmiştir:

"Allah'ım! Doğru ve vefakâr olan dört halifeden: Efendimiz Ebu Bekir, Ali, Ömer ve Osman'dan, Aşere-i Mübeşşere'den ve onlardan geri kalanlardan, Allah Resul'ünün ev halkından, Ensardan, Muhacirden ve Tabiinden ceza gününü kadar razı ol."¹²²

Yine aynı şekilde Ömer b. Abdülaziz hilafet makamına geldiği dönemde hutbenin sonunu ayetle bitirilmesine karar vermiştir. O ayet ise şuan hutbelerimizde okuduğumuz ayettir ve manası şu şekildedir:

¹¹⁹ Barkır, "Hutbe", 18: 426.

¹²⁰ Elmalı, "Hitabet ", 18: 160.

¹²¹ Elmalı, "Hitabet ", 18: 160.

¹²² Görgülü, "Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Hutbede İzlediği Metod ve Günümüz Hutbe Uygulamaları", 225.

“Muhakkak ki Allah, adaleti, iyiliği, akrabaya yardım etmeyi emreder; çirkin işleri, fenalık ve azgınlığı da yasaklar. O, düşünüp tutasınız diye sizlere öğüt veriyor.”¹²³

Bizlerin de her cuma, hutbede duyduğumuz bu ayet Ömer b. Abdülaziz döneminde hutbeye eklenmiş ve Diyanet İşleri Başkanlığı ise bu ayetin mealıyla beraber hutbelerde okutulmasıyla ilgili kararını 1993 yılında yayınladığı bir genelgeyle duyurmuş ve o günden sonra bu Ayet-i Kerime hutbelerde manasıyla beraber okunmaktadır.¹²⁴

Tüm bu bilgiler ışığında sonuç olarak diyebiliriz ki: Sahabe dönemi hutbeler; Allah (c.c.)’a hamd, Resulüne (s.a.v.) salavat ile başlamış olup genel itibariyle kısa tutulmaya çalışılmıştır. Allah (c.c.)’a ibadet edilmesi ve onun emir ve yasaklarına uyulması gerektiği tavsiye edilmiş, dünya hayatının zevk ve sefasına aldanılmaması gerektiği ve Müslümanın her daim Ahiret hayatı için çalışması gerektiğinden bahsedilerek İslâm dinini yüceliği vurgulanmıştır.

1.4.2.3. Osmanlı Dönemi’nde Hutbe

Hutbenin dini fonksiyonuyla birlikte siyasi bir fonksiyonunun da olduğunu bilinmektedir. Bu durum Osmanlı Devleti’nde daha da güçlenerek devam etmiştir.

Osmanlı Devleti’nde hutbe iradına bakıldığında ilk defa Dursun Fakih’in hutbede Osman Bey’in adını andığı görülmektedir.

Osmanlı Devleti’nde okunan ilk hutbe daha bağımsızlığını kazanamamış Selçuklu Devleti’ne bağlı Osman Bey’in Karacahisar’ı fethetmesi üzere orada bulunan kilisenin camiye çevrilmesiyle Dursun Fakih tarafından okunmuştur. Böylelikle Osmanlı Devleti son bulana kadar Sultan’ın adına hutbe okunma geleneği devam etmiştir.¹²⁵

Osmanlı Devleti I. Bayezid’in vefatı ile fetret devrine girmiştir. Devletin Fetret Dönemi’nde olmasını fırsat bilen şehzadeler sözlerin geçtiği ve nüfuzlarının daha baskın

¹²³ Kur’an, 16, Nahl Suresi, Âyet, 90.

¹²⁴ Görgülü, “Hz. Peygamber’in (s.a.v.) Hutbede İzlediği Metod ve Günümüz Hutbe Uygulamaları”, 227.

¹²⁵ Naskali, Hutbe Kitabı, 17.

olduğu beldelerde kendi isimlerine hutbeler okutmuşlardır. Bu dönem sekiz sene kadar sürmüş ve bu dönem; üç payitaht, üç şehzade, üç hutbe dönemi olmuştur.¹²⁶

Fatih Sultan Mehmet dönemine gelindiğinde ise; Fatih Sultan Mehmet, İstanbul'u fethettiği zaman ilk Cuma namazını 1 Haziran 1453'te Ayasofya'da kılmış ve böylelikle İstanbul'da ilk hutbe de Ayasofya'da okunmuştur. Bu sebepten dolayı Fatih Sultan Mehmet'in ismi 30 seneden fazla bir süre cuma günleri hutbelerde yâd edilmiştir.¹²⁷

Osmanlı'da halife unvanını ilk olarak I. Murad kullanmıştır.¹²⁸ Osmanlı padişahları da I. Murat'tan itibaren halife unvanını kullanmaya devam etmişlerdir. Buna Şer'i dayanak olarak ise: Halife kavramını yeryüzüne adalet dağıtan ve Allah'ın nizamını yaymaya çalışan kişi olarak tanımlamış, kendilerini de o tanım içerisinde göstererek yapmışlardır.

Yavuz Sultan Selim döneminden sonra hilafetin artık tamamıyla Osmanlı Devleti'ne geçmesiyle birlikte, devlet güçlü olduğu zamanlarda çok uzak bölgelerde himaye edilmek istenen küçük Müslüman devletler de bile hutbede sultanın adını zikredilmesini sağlamıştır. Bu küçük devletlere, Hint Okyanusu'ndaki; Açe, Cava, Seylan, Batavya gibi devletleri saymak mümkündür.¹²⁹

Osmanlı'nın son zamanlarına gelindiğinde ise devlet artık eski gücünü kaybetmesine rağmen Müslüman devletlerle bağıni kopartmak istemediği için Müslüman tüm beldelerde hutbe okunması ve Sultan'ın adının zikredilmesi geleneğini devam ettirmiştir. Çünkü bu durum Vahdet-i İslam'ı sağlayacak bir durumdur ve devletin son dönemlerinde II. Abdülhamid'in İslamcılık fikri ile daha çok önem kazanmıştır. 1876 anayasasının 7. maddesinde ise padişah adına hutbe okunması onun hakları içerisinde sayılmıştır.¹³⁰

Osmanlı Devleti'nde son dönemlere kadar din görevlilerinin ayrıca yetiştirildiği kurumlar bulunmamıştır. Genel olarak birçok fonksiyonuyla beraber hatipler ve din görevlileri de

¹²⁶ Naskali, Hutbe Kitabı, 26-27.

¹²⁷ Naskali, Hutbe Kitabı, 28.

¹²⁸ Naskali, Hutbe Kitabı, 24.

¹²⁹ Mustafa Barkır, "Hutbe", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18: 427.

¹³⁰ Barkır, "Hutbe", 18: 427.

medreselerde yetişme ve burada yetişen İmam ve Hatipler ehl-i berat vergisinden de muaf tutulmuşlardır.

Osmanlı'da Medrese eğitiminin yeniden düzenlendiği II. Meşrutiyet Dönemi'nde, genel eğitimin yanı sıra, özellikle din görevlilerinin yetiştirildiği müstakil medreselerin kuruldukları görülmektedir.¹³¹

Osmanlı'da küçük camilerde ve kasabalarda İmamlık ve Hatiplik görevi birlikte sürdürülmekte, bu şekliyle her iki görev de bir kişide olduğu zaman o kişiye imam-hatip denilmiştir.¹³²

Yine aynı şekilde Cuma ve Bayram namazlarında hutbeyi irâd eden kişi genelde o caminin imamı olmuştur. Ancak bazı zamanlarda yalnızca hutbe irâd etmek için bir görevlendirme yapıldığı zamanlarda bulunmuştur. Bunun sebebi ise hutbenin siyasi bir fonksiyonun olmasından kaynaklanmaktadır.

Bununla beraber genelde Hatipler büyük camilerde imamdı ayrı görev yapmışlardır. Siyasi sebebi itibarıyla ise Kadılar büyük camilerde cuma günleri hatiplik görevini üslenerek hutbeyi bizzat kendileri irâd etmişlerdir.¹³³

Saltanat değişikliklerinde ise padişahın her hatibe kendisi adına hutbe okuyabileceğine dair özel izin vermesi gerekmektedir. Bununla beraber Selâtin Camiler de padişahın da katılacağı “Tören Günleri”nde hatiplerin bizzat özel kıyafetler giymeleri kararlaştırılmıştır. Bu kıyafetlerin tarik meşayih gibi olmasına özen gösterilerek üstlerine “yakalı sırmalı ferace” ve “telli imame” giymelerine ve feracelerinin koyu yeşil renkte olmasına karar verilmiştir.¹³⁴

Ayrıca Osmanlı Devleti'nde her camide Cuma namazı kılınmıyor, ancak belirlenen camilerde ve Merkez mahallelerde Cuma namazı kılınmakta ve hutbe okunmakta olup bu nedenle hangi camilerde Cuma namazı kılınacağı, dolayısıyla hutbenin hangi camide okunacağı resmi makamlarca izin verilmektedir.

¹³¹ Barkır, “Hutbe”, 18: 428.

¹³² Yüzendağ, Dini Hitabet ve Mesleki Uygulama, 63.

¹³³ Ahmet Okutan, Camiler ve Din Görevlileri, (Tekirdağ: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008), 88.

¹³⁴ Zeki Salih Zengin, “ Osmanlı Döneminde Yaygın Din Eğitimi Faaliyeti Olarak Hutbeler”, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 17 / 1, (2008), 384-385.

Bununla beraber Osmanlı Devleti'nde Cuma hutbelerinde yer verilen konular dini ve önemli günlere göre belirlenmiş olup bu aylar ya da haftalar içerisinde dinî açıdan önem taşıyan Ramazan, Bayram ya da Kandil Günleri varsa o haftaların hutbelerinde bu konular üzerinde durulmuştur.¹³⁵

Bu hutbeler Osmanlı'nın son dönemlerinde “Sebilürreşat” gibi dergilerde ve hutbe mecmualarında yayınlanmıştır. Bu mecmualarda hutbeler Muharrem ayından başlayarak Hicri takvime göre sıralanmış bir şekilde her ay için dört hutbe bulunmaktadır. Bu Hutbe mecmualarının basılarak ve risale haline getirilip dağıtılması Tanzimat Dönemi'ne dayanmaktadır.¹³⁶

Basılan hutbe mecmuaları incelendiğinde ise, hutbe başlıklarının ve içeriklerinin zaman içerisinde yenilenmediklerinin hatta farklı zamanlarda hazırlanan veya basımı yapılan bazı hutbe kitaplarının birebir aynı olduğu görülmektedir.¹³⁷

Ayrıca hutbe metinlerinin kısa tutulmaya çalışıldığı, bazı hutbelerde dua ve mev'iza(öğüt) kısımlarının farklı bir mürekkep kullanılarak ayrıldığı görülmektedir.

Bununla beraber kâfiyeli hutbelerinde olduğu, örnek olarak; Ramazan Bayramı için hazırlanan bir hutbede her cümlelerin sonu 'm' harfi ile bitirilerek kulağa hoş gelmesi sağlanmaya çalışıldığı görülmüştür.¹³⁸

Osmanlı Dönemi'nde okutulan hutbelerin diline bakıldığında ise; devlet sınırlarının tamamında hutbeler Arapça olarak okunmuştur. Böylesi bir uygulamanın nedenini tamamen din ile açıklamamak gerekmektedir. Toplum birbirinden farklı etnik unsurlardan oluşmuş olması ve bu toplulukları bir arada tutan en güçlü bağın ise din olması buna gösterilebilecek en büyük sebeptir.

Osmanlı Devleti uzun yıllar boyunca yedi kıtaya hükmetmiş, bünyesinde ise çok çeşitli milletler barındırmıştır. Bu milletlerin her birinin konuştuğu farklı dil bulunmakta ve bu durumda birlik olma hissiyatını zedelemektedir. İşte bu sebeple Osmanlı Devleti'nde

¹³⁵ Naskali, Hutbe Kitabı, 68.

¹³⁶ Naskali, Hutbe Kitabı, 68.

¹³⁷ Zengin, “ Osmanlı Döneminde Yaygın Din Eğitimi Faaliyeti Olarak Hutbeler”, 391-392.

¹³⁸ Zengin, “ Osmanlı Döneminde Yaygın Din Eğitimi Faaliyeti Olarak Hutbeler”, 391.

Müslümanlar arasındaki dil birliğini sağlamak amacıyla Arapça ortak din dili olarak görülmüştür.

Bunun bir sonucu olarak da hutbeler Osmanlı Devleti'ne bağlı tüm diyarlarda tamamıyla Arapça olarak okunmuştur. Ancak II. Meşrutiyetle birlikte hutbelerin tamamen Arapça okunmasıyla alakalı eleştirilerin git gide arttığı görülmektedir.¹³⁹

Bununla beraber toplumda dil farklılığı sebebiyle ortaya çıkan, hutbelerin anlaşılma problemi çözmeye çalışan Osmanlı Devleti, bu verilen hutbeleri halka açıklaması için “Kürsü Şeyhliği” adında bir müessese kurmuştur.

İlk olarak Eyüp Cami'ne atanan kürsü şeyhleri daha sonra diğer eyaletlere görevlendirilmişlerdir. Kürsü Şeyhliği'ne atanan bu vaizlerin görevlendirmeleri Şeyhülislamın teklifi ve Padişahın onayı ile yapılmaktadır.¹⁴⁰

Kürsü Şeyhliği daha sonraki zamanlarda Cuma vaizi ve Selâtin şeyhliği olarak değiştirilmiştir. Bunların ise en önemli görevleri halka vaazlarla o haftaki hutbeyi açıklamak olmuştur.¹⁴¹

Bu durumda kendi içerisinde sıkıntıları beraberinde getirmektedir. Hutbenin amacı insanlara öğüt vermek, onlara nasihatte bulunmaktır. Ancak Osmanlı Devleti'nde bu durum maalesef Cuma namazının önemli bir şartının yerine getirilmesi olarak görülmüştür. Bütün bunlar nasihatın ve uyarıların tam olarak hedefini bulamamasına ve Osmanlı Devleti'nde hutbelerden istenildiği ölçüde yararlanılamamasına sebep olmuştur.

1.4.2.4. Cumhuriyet Dönemi'nde Hutbe

Osmanlı Devleti'nin yıkılıp yerine yeni devlet kurulma aşamasındaki inkılaplar her alanda olduğu gibi din alanında da çeşitli değişiklikleri beraberinde getirmiştir.

1922 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi saltanatla hilafeti birbirinden ayırarak saltanatı kaldırmış ve Abdülmecid Efendi'yi halife olarak görevlendirmiştir. Saltanatın

¹³⁹ Recai Doğan, “Cumhuriyet Öncesi Dönemde Yaygın Din Eğitimi Açısından Hutbeler”, Dini Araştırmalar 1 / 2 (Haziran 1998), 500.

¹⁴⁰ Zengin, “ Osmanlı Döneminde Yaygın Din Eğitimi Faaliyeti Olarak Hutbeler”, 389.

¹⁴¹ Mustafa Uzun, “Hitabet”, Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18: 161.

kaldırılmasıyla birlikte birçok değişiklikler meydana gelmiş ve Cumhuriyet Dönemi boyunca değişikliklere devam edilmiştir.

1924 yılında Hilafet kaldırılınca hemen ardından hutbenin muhtevasıyla ilgili de değişiklikler yapılarak halifeye dua ibareleri kaldırılmıştır. Onun yerine Halife ve Hilafet mevcut olmadığından hutbelerde milletin ve cumhuriyetin selâmeti için dua edilmesi kararı verilmiştir.¹⁴²

Hemen akabinde 1925 yılında Fatih Cami'nde, hamdele ve salve dışındaki kısımları Türkçe olarak ilk hutbe okunmuştur. Ardından 1926 yılında İstanbul Göztepe Cami imamı Cemalettin Hoca, Kuran ayetleri dâhil bütün hutbeyi Türkçe okuyunca bu durum üzerine cemaatin çok tepki göstermesiyle Diyanet İşleri Başkanlığı, Göztepe Cami İmamını görevden almıştır.¹⁴³

Bununla beraber ülke Cumhuriyet Dönemi'nde siyasi anlamda zor bir süreçten geçerken Diyanet İşleri Başkanlığı, cuma günleri okunan hutbelerde ki siyasi söylemleri hep kontrol altına almak istemiş, olası bir olumsuzluğu engellemek için hatiplerin ve vaizlerin insanlara hitap ederken siyasi söylemlerde bulunmaması gerektiğini bildirmiştir. Bu sebepten dolayı Cumhuriyetin ilk yıllarında bir tebligat yayınlanmıştır. Bununla beraber vaiz ve dersiamların hazırlamış oldukları eserlerin kontrol yetkisini 1935'te Mushaflar ve Dini Eserler Tetkik Heyeti'ne vermiştir.¹⁴⁴

Cumhuriyetin ilk yıllarında ise hutbeler bir süre daha Arapça olarak okunmaya devam etmiştir. Ancak daha sonraki senelerde TBMM cuma günleri okunan hutbelerin Türkçe olarak okunmasını ve hızlı bir şekilde Türkçe Hutbe Mecmuası hazırlanmasını kararını almıştır. Bu karar sonrasında dönemin Diyanet İşleri Başkanı, Rıfat Börekçi'nin Ahmet Hamdi Akseki başkanlığında bir komisyonu görevlendirilmesiyle oluşturulan İlk Türkçe hutbe kitabı hazırlanmıştır. Komisyonca özenle hazırlanan bu kitap Diyanet İşleri Başkanlığına sunulmuş ve kabul edilmiştir. Diyanet İşleri Başkanı, Rıfat Börekçi oluşturulan bu ilk Türkçe Hutbe kitabını hatiplere ulaştırılmasını istemiş ve bu kitapla

¹⁴² Naskali, Hutbe Kitabı, 80.

¹⁴³ Diyanet İşleri Başkanlığı, Kurluşundan Günümüze Diyanet İşleri Başkanlığı (Tarihçe-Teskilat-Hizmet ve Faliyetler) (1924-1997), (Ankara: 1999), 501.

¹⁴⁴ Naskali, Hutbe Kitabı, 106.

beraber Hutbelerin muhtevası üzerine yapılan değişikliği içeren talimatta hatiplere ulaştırılmıştır.¹⁴⁵

Hutbelerde yapılan bu muhteva değişikliği genellikle hutbelerin içerisindeki ayet ve hadislerin dışında kalan nasihat kısmının Türkçe okunmasıyla alakalı olmuştur.

Diyanet İşleri Başkanlığınca hazırlanıp hutbe mecmualarıyla birlikte hatiplere gönderilen hutbelerin muhteva değişikliğini içeren bildiri şu şekildedir:

“Hutbeden maksat Cenabı-ı Allah’a hamd ü sena, vahdaniyeti ilâhiyyesini ikrâr, Hz. Muhammed (s.a.v.) Efendimiz ‘in hem Allah’ın kulu, hem de resulü olduğuna şهادet etmek; insanlara Allah’a ve Resulüne itaat etmek lüzumunu hatırlatmak ve hilafına hareketten tahzir etmektir. Kavâid-i İslâmiye ve umur-ı mühimmeyi talim ve tebliğ etmek olduğu dikkat alınarak, bu maksadın tamamen husule gelmesi için hutbelerin tarzında biraz tadilat yapmak zarureti hâsıl olmuş, aşağıda tarif edildiği gibi bir hutbe mecmuası yazılması kararlaştırılmıştır. Birinci ve ikinci hutbelerde hamd ü senâ, salât ü selam yine Arabî olarak ifade edilmekle beraber, vasiyyet ve mev’iza kısmında başka bir şey okunmayarak itikâdât, ibâdât, ahlâk sâ’y ü amel, iktisat hakkında her hafta bir veya birkaç âyet-i kerime ve hadis-i sâhiha okunduktan sonra, bunlar, sade ve belîğ bir ifade ile Türkçe’ye tercüme ve açıklanacak; daha sonra, yalnız ‘innallahe ye’ muru bi’l-adl-i ve’l-ihsân’ âyet-i kerimesiyle hutbeye son verilecektir.”¹⁴⁶

1928 yılında bu talimatla birlikte hatiplere ulaştırılan ve Atatürk’ün onayı ile hazırlanan ilk Türkçe Hutbe Mecmuası’nda bulunan hutbelerin konu başlıkları ek’te tablo şekliyle sunulmuştur.¹⁴⁷

¹⁴⁵ Naskali, Hutbe Kitabı, 107.

¹⁴⁶ Naskali, Hutbe Kitabı, 82.

¹⁴⁷ Emine Şeyma Usta, Atatürk’ün Cuma Hutbeleri, (İstanbul: İleri Yayınları, 2005), 5-6-7-9.

BÖLÜM 2: DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞININ GÜNÜMÜZ HUTBE HİZMETLERİ

Cumhuriyet'ten hemen sonra 1924 senesinde Diyanet İşleri Başkanlığı kurulmuştur. Kurulan Diyanet İşleri Başkanlığı hutbe hizmetleriyle ilgili olarak ilk işi 1928 yılında 51 hutbeden oluşan ilk Türkçe Hutbe Mecmuası'nı hazırlamak olmuştur. Hazırlatılan bu mecmualar hatiplere gönderilerek bu vesileyle cuma günleri okunan Hutbelerde söylem birliği oluşturulmaya çalışılmıştır.¹⁴⁸

Hemen ardından ise aynı kitabın yeni baskısını çoğaltılarak yurt genelinde yayılması sağlanmıştır. 1936-37 senelerine gelindiğinde ise ilk Türkçe Hutbe Mecmuası iki cilt halinde revize edilip genişletilerek Yeni Hutbelerim adıyla basılmıştır.¹⁴⁹

Bununla beraber Diyanet İşleri Başkanlığı aralıklarla hutbe kitapları hazırlamış ve bu hazırlanan hutbe kitaplarını; hatiplere, illere ve ilçelere ulaştırmıştır. Diyanet İşleri Başkanlığının kurulduğundan bu zamana takibini yaptığı bu şekilde basılan ve yayınlanan 15 hutbe kitabı olduğu bilinmektedir.¹⁵⁰

Aynı şekilde bu süre zarfında Diyanet İşleri Başkanlığının bizzat hazırlamadığı ülke genelindeki çeşitli vaiz ve imamlar tarafından hazırlanan hutbe kitapları da basılarak dağıtılması sağlanmıştır. Camilerde ve Mescitlerde cuma günleri okunan hutbeler uzun yıllar bu kitaplardan karşılanmıştır. Bu süre zarfından hutbe kitaplarının ulaşmaması sebebiyle ya da konu itibarıyla başka konuyu işlemek isteyen din görevlilerinin kendi hutbelerini hazırlamalarıyla da camilerdeki hutbe hizmetleri devam etmiştir.

1960'lı yıllara gelindiğinde ise Diyanet'in; Diyanet İlmi Dergisi, Diyanet Gazetesi ve Diyanet Aylık Dergisi'nin yayın hayatına girmesiyle birlikte yurt geneli cuma günleri okunması istenilen hutbeler buralardan aylık olarak yayınlanmaya başlamıştır.¹⁵¹

1989 yılında ise Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yayınlanan bir genelge ile hutbe olarak hazırlanan ve incelenen tüm metinlerin Cuma günleri okutulabileceği kararı alınmıştır.

¹⁴⁸ Usta, Atatürk'ün Cuma Hutbeleri, 5.

¹⁴⁹ Naskali, Hutbe Kitabı, 107.

¹⁵⁰ Naskali, Hutbe Kitabı, 107-108.

¹⁵¹ Naskali, Hutbe Kitabı, 109.

Buradaki hutbenin içeriğiyle ilgili sorumluluk il ve ilçe müftülüklerinde olacaktır. Böylelikle Din görevlisi olmayan kişiler de hutbe hazırlayabilecek ve ilgili müftü onay verirse bu hutbe okutulabilecektir.¹⁵²

Bununla birlikte aynı genelgede belirtilen bir başka hususta; bölgenin içinde bulunduğu konumu ve mahalli şartlar da göz önünde bulundurularak hutbede işlenmesi istenen konuları ilgili müftülük belirleyecek ve müftünün izni dışında belirli olmayan bir konu o hafta kesinlikle işlenmeyecektir.

1992 yılına gelindiğinde ise Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde bir komisyon kurularak burada aylık olarak hutbelerin konuları belirlenecek ve bu hutbelerin okutulması talep edilecektir. 1998 yılında ise tekraren il müftülükleri üzerinden konu belirleme ve takip yapılması istenmiş, 2002 yılında ise Din İşleri Yüksek Kurulunca hazırlanan Diyanet Aylık Dergisi'nde yayınlanan hutbelerin okunmasını, bu dergiye ulaşılamama durumunda ise DİB web sitesinden ulaşılması istenmiştir. 2006 yılında yayınlanan bir genelge ile ise merkezi hutbeden tekraren yerel hutbe hazırlatma formatına geçileceği, İl müftülükleri tarafından bulunulan mahalli şartlara göre konunun belirleneceği bununla birlikte hutbe hazırlamanın belli bir komisyonun elinde olmayacağı, isteyen tüm diyanet personelinin hazırladığı hutbenin belli kriterlerden geçtikten sonra yayınlanma imkânının olduğu belirtilmiştir.¹⁵³

Bununla beraber Diyanet İşleri Başkanlığının Türkiye geneli okutulmasını talep ettiği hutbelerinde belirtilen tarihte okutulmasının gerektiği de vurgulanmıştır. 2013 yılında yapılan bir değişiklikle müftülüklerde il ve ilçe irşat kurulları oluşturularak hutbe hizmetleri il irşat kuruluna bırakılmıştır.

2015 yılına kadar İl müftülükleri kendi uygun gördükleri konularla alakalı hutbeleri hazırlayabilmekte ve gerekli görülen konuda ve zamanda ise Diyanet İşleri Bakanlığınca gönderilen Türkiye Geneli hutbesi yayınlanmaktaydı.

2015 yılına gelindiğinde ise tekraren uygulama değişmiş olup ülke genelinde tüm hutbeler artık merkezden hazırlanarak Din Hizmetleri Genel Müdürlüğünde yayınlanmakta ve

¹⁵² Naskali, Hutbe Kitabı, 108.

¹⁵³ Naskali, Hutbe Kitabı, 109.

sorumlu din görevlilerinin bu hutbeleri Cuma günü işlemeleri istenmektedir. Günümüzde de bu uygulama devam etmektedir.¹⁵⁴

Bu kısaca özetlediğimiz tarihi süreçte bizlere var olan bir sorunu göstermektedir; Hutbeler direk Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından mı taşraya gönderilmeli yoksa yerelde müftülükler ve camilerdeki sorumlu din görevlileri bu konuda serbest bırakılıp hutbeler mi hazırlanmalıdır? Bu konu senelerce tartışıl原因en bir konu olarak halen sıcaklığını korumaktadır.

Merkezden gelen hutbeler Türkiye'nin her yerinde yöre halklarının ihtiyaçlarına ve beklentilerine karşılık vermeyeceği ve bu durumda Cuma günleri yapılan sade bir ritüelden öteye geçemeyeceği açısından büyük eleştiriler almaktadır. Bu durumda uygulanacak en uygun usul; Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından gönderilen hutbeler bir ön tavsiye niteliğinde olmalı, il müftülükleri ve yahut ilçe müftülükleri o hafta kendi bölgelerini etkileyen bir husus varsa onu işlemeli yoksa merkezden gelen konu işlenmelidir. Önceden hazırlanmış ve kesinlikle okunması gereken üç aylık, beş aylık hutbe metinleri Cuma günleri okunan hutbenin asıl gayesine uygun düşmemektedir.

Bu bağlamda hutbeyi dinleyen cemaatin nasıl olsa din namına söylenecek her söze, verilecek her nasihate ihtiyacı vardır o sebeple her konu olabilir diyerek hutbelerin hazırlanması oldukça yanlış bir düşüncedir.¹⁵⁵

Diyanet İşleri Başkanlığı hutbe hazırlama ve bu hutbelerin halk açısından verimliliğinin daha fazla olabilmesi düşüncesiyle devamlı çözüm arayışları içerisine girmiştir. Bu sebeple daima eğitimler, sempozyumlar ve programlar yaptığı bilinmektedir. Başkanlığın, hutbenin niteliğinin iyileştirilmesi açısından yapmış olduğu en etkili proje ise; hutbelerdeki niteliğini ve hutbe yazar personelin sayısını arttırmak amacıyla “Hutbe Okulu Çalıştay” projesini hayata geçirmesi olmuştur.

“Hutbe Okulu Çalıştay” projesinde pilot bölge İstanbul seçilmiştir. Bu projede ilk olarak 21 personele alanında başarılı 15 eğitimcinin katıldığı 78 saat süren bir eğitim uygulanmıştır.

¹⁵⁴ “Bu hutbeler Perşembe günü sisteme yüklenmektedir. Sorumlu din görevlisi bu hutbelere Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü internet sitesinden veya ilgili müftülüklerden ulaşabilmektedirler.”

¹⁵⁵ Çakan, Dini Hitabet (Çeşitleri- İlkeleri- Örnekleri), 39.

Bu programda metin analizi, hutbenin teknik yapısı, konu ve mesaj, din dili ve hutbe kurgulama gibi konularda katılımcılara eğitimler verilmiş sonrasında ise bu proje çeşitli illerde uygulanmaya devam etmiştir.¹⁵⁶

2.1. İlgili Kavramlar

Diyanet İşleri Başkanlığının hutbe hazırlama ve sunum aşamalarına geçmeden önce diyanetle ilgili bazı kavramlara değinmekte fayda olacaktır. Bu kavramlar hepimizin sıklıkla kullandığı Cami, Cemaat ve Diyanet personeli kavramlarıdır.

2.1.1. Cami ve Mescid

Cami kelimesi dağınık birşeyi birleştirmek, sınırlandırmak, düzenlemek ve toplamak anlamına gelen جمع “c-m-a” kökünden türeyen, insanları bir araya getiren anlamında kullanılmaktadır.¹⁵⁷

Terim anlamında ise Cami, insanların toplu olarak ya da ferden Allah’a ibadet ettikleri yer anlamına gelmektedir.¹⁵⁸ Ancak Kuran ve Sünnette Cami kavramı yerine mescid kavramı karşımıza çıkmaktadır.

Mescid kelimesine bakacak olursak; Mescit sözlük anlamı itibariyle Arapça kökenli bir kelime olup “eğilmek, tevazu ile alını yere koymak” manasına gelen sücud kökünden ismi mekan olarak türeyen ve secde edilen yer anlamına gelen bir kelimedir.¹⁵⁹

İstilahî anlamına bakıldığında ise mescidin, cami gibi insanların toplu yada bireysel olarak ibadet ettikleri bir yer anlamına geldiğini görmekteyiz. Ancak mescitler halk arasında minaresiz ve camilerden daha küçük yerler olarak bilinmektedir.¹⁶⁰ Kur’an’da mescit kelimesi çoğulu olan mesâcid ile ve tamlama olarak kullanıldığı yerlerle birlikte tam 28 kere geçmektedir. Bununla beraber yeryüzüne ilk yapılan mescit Hz. Adem (a.s.) tarafından Mekke’de yapılan Mescid-i Haram’dır.

¹⁵⁶ Naskali, Hutbe Kitabı,. 120.

¹⁵⁷ Ahmet Önkâl, Nebi Bozkurt, “Cami”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 7: 46.

¹⁵⁸ Dini Kavramlar Sözlüğü, (İsmail Karagöz, Fikret Karaman, İbrahim Paçacı), (Ankara: 2010), 81.

¹⁵⁹ Ahmet Önkâl, Nebi Bozkurt, “Cami”, 7: 46.

¹⁶⁰ Hasan Akay, İslami Terimler Sözlüğü, 301.

Peygamber Efendimiz (s.a.v.)’in ise ilk yaptığı Mescit, Mekkenen Medineye hicret esnasında yapılan Kuba Mescidi’dir. Daha sonrasında ise Medine hicretinde yaptırdığı Mescid-i Nebevi’dir.¹⁶¹

Yukarıda da geniş bir şekilde tanımını yaptığımız Allah’ın evleri olan nitelendirdiğimiz Cami ve Mescitlerimiz, din eğitimi ve dîni kültürün oluşması açısından müslümanlar için oldukça önemli bir yere sahiptir.

Bununla beraber her Müslümanın günde beş defa uğradığı, günde beş defa uğrayamasa bile Cuma namazını camide kılmak farz olması sebebiyle Cuma günleri namazını eda etmek için muhakkak uğradığı önemli bir mekan olma özelliğini taşımaktadır.

İşte bu sebeple her İslâm beldesinde bulunan cami ve mescitler müslümanların hayatının bir parçası olma özelliği taşımaktadır.

Türkiyede, Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı camiler incelendiğinde nüfusun artmasıyla birlikte camilere olan ihtiyaçta artmış ve böylelikle cami sayılarında gün geçtikçe artış gösterdiği de görülmüştür.

Nüfusa bağlı olarak il il camilerin sayısında incelendiğinde ise en fazla cami sayısı 3.403 sayısı ile İstanbul ilinde olduğu ortaya çıkmaktadır.

Genel olarak Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı cami sayısına bakılacak olursa ise; 2018 yılında Diyanet İşleri Başkanlığının yayınladığı rapora göre ülke geneli toplamda 88.021 cami bulunduğu belirlenmiştir.¹⁶²

2.1.2. Cemaat

Cemaat kelimesi toplamak, bir araya getirmek anlamına gelen جمع mastarından türeyen Arapça kökenli bir kelime olup insan topluluğu manasına gelmektedir.¹⁶³

Terim anlamına bakıldığında ise cemaat, imama uyarak birlikte namaz kılanları ifade etmektedir.¹⁶⁴

¹⁶¹Dini Kavramlar Sözlüğü, 82-428.

¹⁶² Diyanet İşleri Başkanlığı, “Strateji Geliştirme Başkanlığı”, erişim: 31 Aralık 2017, <https://stratejigelistirme.diyanet.gov.tr/sayfa/57/istatistikler>

¹⁶³Dini Kavramlar Sözlüğü, 92.

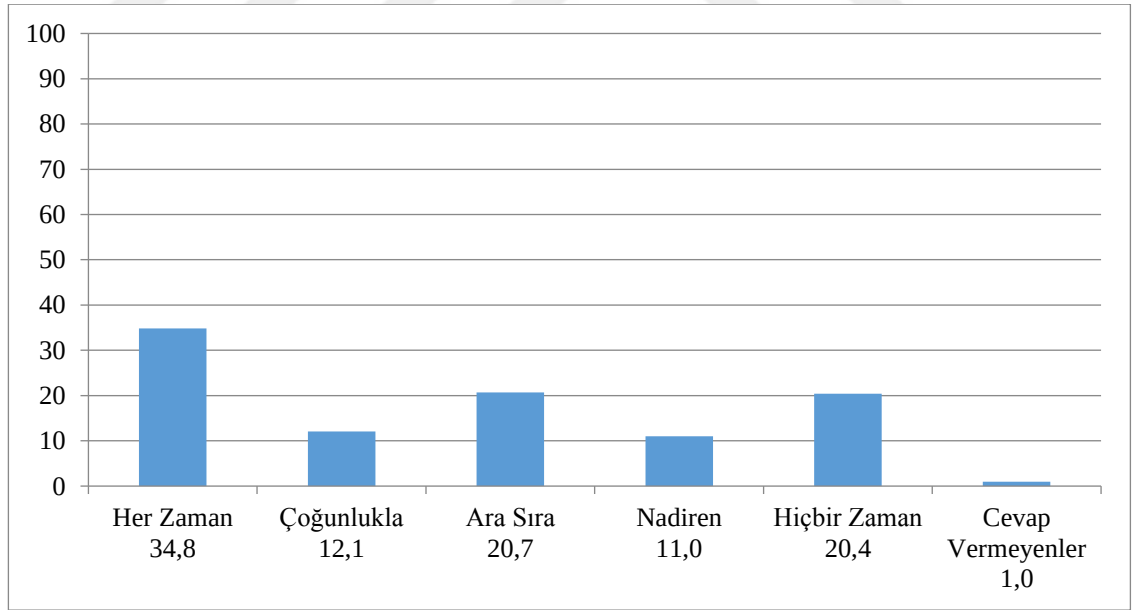
Ülkemizde bulunan 90 bini aşkın cami ve mescitlerimiz özelde Cuma günleri genelde ise her gün beş vakit cemaatle dolmaktadır. Ancak ülke insanının malesef Cuma namazı ve normal vakit namazına göstermiş olduğu ehemmiyet farklılık göstermektedir.

Bu farklılığı görebilmek ve ülke insanının namaz kılma sıklığı ile camiyi kullanma sıklığını öğrenebilmek için Diyanet İşleri Başkanlığının 2014 yılında yayınlamış olduğu “Türkiye’de Dini Hayat Araştırması” raporunu incelemekte fayda olacaktır.

Bu raporda geçen Türkiye’de yaşayan insanların Cuma namazı kılma ve normal vakit namazı kılma oranları aşağıdaki grafikte gösterilecektir.

İlk olarak normal vakit namazını kılma oranları incelendiğinde aşağıdaki grafikte verilen oranlar karşımıza çıkmaktadır;

Grafik 1:
Vakit Namazı Kılma Sıklığına Göre Kişi Oranı

*Grafikteki oranlar erkek bireylere yöneliktir.¹⁶⁵

¹⁶⁴ Mustafa Uzunpostalıcı, “Cemaat” Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7:288.

¹⁶⁵ Diyanet İşleri Başkanlığı, Türkiye’de Dini Hayat Araştırması, (Ankara: 2014), 43.

Vakit namazlarını her zaman kılanların oranı %34,8 çoğunlukla kılanların oranı %12,1 ara sıra kılanların oranı %20,7 nadiren kılanların oranı %11,0 hiçbir zaman kılamayanların oranı % 20,4 cevap vermeyenlerin oranı ise %1,0 olduğu gözükmemektedir.¹⁶⁶

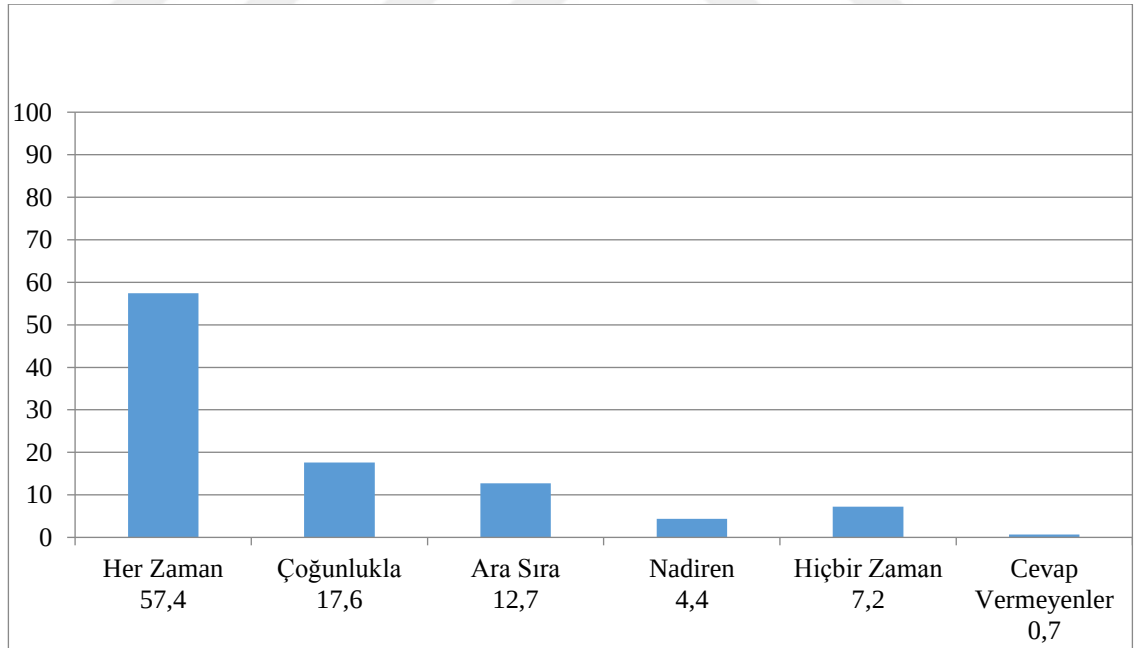
Bununla beraber 2017 yılında tekrar yapılan yeni bir araştırma sonuçlarında göre ise 2014 yılı araştırmalarına oranla namaz kılanların sayısının %22'e kadar gerilediği görülmektedir.¹⁶⁷

Ayrıca cuma namazı kılma oranları incelendiğinde ise normal vakit namazlarına oranla ciddi bir artış olduğu gözlemlenmektedir.

İlgili raporda ülke insanımızın Cuma namazı kılma oranları ise aşağıdaki grafikte gösterilmektedir;

Grafik 2:

Cuma Namazı Kılma Sıklığına Göre Kişi Oranı

*Grafikteki oranlar erkek bireylere yöneliktir.¹⁶⁸

¹⁶⁶ Diyanet İşleri Başkanlığı, Türkiye’de Dini Hayat Araştırması, (Ankara: 2014), 43.

¹⁶⁷ Mak Danışmanlık, Türkiye’de Toplumun Dine ve Dini Değerlere Bakışı Araştırması, (Ankara: 2017), 19.

¹⁶⁸ Diyanet İşleri Başkanlığı, Türkiye’de Dini Hayat Araştırması, (Ankara: 2014), 51.

Yukarıdaki grafik incelendiğinde cuma namazını her zaman kılanların oranı %54,7 çoğunlukla kılanların oranı %17,6 ara sıra kılanların oranı %12,7 nadiren kılanların oranı %4,4 hiçbir zaman kılamayanların oranı %7,2 cevap vermeyenlerin oranı ise 0,7 olarak belirlenmiştir.¹⁶⁹

Oranlar incelendiğinden her zaman Cuma namazı kılanların normal namaz vaktine katılım oranlarının %22.6 daha fazla olduğu görülmektedir.

Ve bu rapor doğrultusunda Cuma namazına çoğunlukla, nadiren ve ara sıra gidenler de eklendiğinde denilebilir ki; haftalık olarak camilerimize yalnızca Cuma namazı için 30 milyon¹⁷⁰ civarında insan gitmekte ve irâd edilen hutbeleri dinlemektedir.

Bu durumda tek seferde ulaşıldığı insan sayısı sebebiyle tekraren Cuma namazı ve Cuma hutbesinin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

2.1.3. Diyanet Personeli / Din Görevlisi

Diyanet İşleri Başkanlığı ülkede din hizmetleri verebilmek için oldukça geniş personel ağına sahiptir. Diyanet personeli denildiği zaman akla hemen İmam ve Müezzin gelmektedir ancak Diyanet İşleri daha geniş bir personel ağına sahiptir. Diyanet İşleri personel kapsamında; Müftü, Müftü Yardımcısı, Şube Müdürü, Vaiz ve Cezaevi Vaizi, Cami Rehberi, Murakıp, İmam-Hatip, Müezzin-Kayyım, Kur'an Kursu Öğreticisi vs. gibi personellerin sayılması mümkündür.

Bu bağlamda Diyanet İşleri Başkanlığının yayınladığı 2017 sonu verileri incelendiğinde 8.035'i İstanbul'da görev yapmakla beraber, ülke geneli toplamda 109.332 diyanet personeli bulunduğu görülmektedir.¹⁷¹ Ancak tüm bu bilgilere rağmen bazı köy ve kasabalardaki camilerde bile günümüzde Diyanet personelinin olmadığı bilinmektedir. Bu sebeple 81 milyon olan ülkemiz için bu sayı yeterli olmamakta ve bu sayının artırılması gerekmektedir.

¹⁶⁹Diyanet İşleri Başkanlığı, Türkiye'de Dini Hayat Araştırması, (Ankara: 2014), 51.

¹⁷⁰ Oranlar toplandığında %92,1 yapmaktadır. Bu orandan türkiye nüfusunun 0-14 erkek yaş aralığı olan %12'lik oradanda çıkarıldığında erkeklerin % 80'ninin Cuma günü düzenli olmasa bile namaza gittiği ortaya çıkmaktadır. Bu da türkiye nüfusuna oranlandığı zaman 30 milyon civarında insan yapmaktadır.

¹⁷¹Diyanet İşleri Başkanlığı, "Strateji Geliştirme Başkanlığı", erişim: 31 Aralık 2017, <https://stratejigelistirme.diyaret.gov.tr/sayfa/57/istatistikler>

Bununla beraber Diyanet personelinin öğrenim durumlarına bakıldığında ise 30.035'i Lisans, 57.574'ü ön lisans, 20.124'ü Lise, 1.050'si ortaokul ve 549'u ise ilkokul seviyesinde olduğu görülmektedir.¹⁷²

Ancak Diyanetin personel zenginliğinin hutbelerin hazırlanma sürecine çok etki etmediği de görülmektedir. Bu bağlamda 2013 yılında hutbeleri hazırlayan din görevlileri üzerinde yapılan bir çalışmada dağılımın şu şekilde olduğu görülmüştür: %58 imam-hatip, % 18 vaiz, %7 müezzin, %5 ilçe müftüsü, %4 il müftü yardımcısı, %2 Kur'an Kursu öğreticisi, %1 il müftüsüdür.¹⁷³

Bu kavramsal ve genel bilgiler sunulduktan sonra şimdi ise hutbeyi hazırlama aşamalarına geçilecektir.

2.2. Hutbenin Hazırlanma Aşamaları

Diyanet İşleri Başkanlığının camilerde okutacağı hutbeler her hafta perşembe günleri Din Hizmetleri Genel Müdürlüğünün sitesinde ve ilgili müftülüklerin internet sitelerinde yayınlanmakta ve tüm Türkiye'nin camilerinde cuma günü bu hutbeler okunmaktadır. Ancak hutbeler bu şekliyle yayınlanma sürecine gelmeden önce çeşitli aşamalardan geçmektedir.

Çalışmanın bu bölümünde hutbenin hazırlanma aşamalarına değinilerek ilk olarak hutbede bulunması gereken kriterler açıklanacaktır. Ardından ise hutbenin hazırlanma aşaması ve hutbenin son aşamada tâbi tutulduğu değerlendirme bölümü ve hutbenin sunumu yer alacaktır.

2.2.1. Hutbenin Şekil Bakımından Kriterleri

Diyanet İşleri Başkanlığı 2007 senesinde yayınlamış olduğu genelgeye göre İl İrşat Kurulu tarafından okunması uygun görülen hutbelerin, okunması için belirlenen tarihten 15 gün öncesinden Din Hizmetleri Yönetim Sistemi (DHYS)'ne kayıt yapılması gerekmektedir. Yine aynı genelgeye göre müftülüklerce sisteme işlenen hutbeler Din Hizmetleri Genel

¹⁷² erişim: 31 Aralık 2017, <https://stratejigelistirme.diyaret.gov.tr/sayfa/57/istatistikler>

¹⁷³ Naskali, Hutbe Kitabı, 119.

Müdürlüğü bünyesinde bulunan Hutbeleri İnceleme Kurulu tarafından incelenmekte ve tetkik edilmektedir. Ancak merkeze gönderilen ve yapılan incelemeler neticesinde müftülüklerce hazırlanan hutbelerin şekil bakımından belirli bir standartta olmadığı belirlenmiştir. Hazırlanan hutbeler arasında şekil bakımından standardı sağlayabilmek amacıyla Diyanet İşleri Başkanlığı, hutbe hazırlama kriterlerini belirleme ihtiyacı hissetmiştir. Bu sebeple Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından belirlenen ve hutbe hazırlanırken hutbede şekil bakımından uyulması gereken kriterler şu şekildedir:

- 1) Öncelikli olarak hutbenin sol üst köşesine tarih ve il yazılacaktır.
- 2) Hutbe kâğıdı dikey bir şekilde ayarlanarak kâğıt, iki sütuna bölünmüş bir şekilde yazılacaktır.
- 3) Hutbeye başlarken üst tarafta mutlaka ayet ve hadis metni bulunması gerekmektedir. Ayet metnine besmele-i şerif ile başlanacak, hadis metnine ise (Kale Resûlallah) sözü ile başlanacaktır.
- 4) Hutbenin başlığı ise ayet ve hadis metninden sonra büyük harflerle yazılacak ve “bolt” stili kullanılacaktır.
- 5) Kullanılan ayetlerde ise Diyanetin ve Kur'an yolu meal ve tefsirinden istifade edilecektir.
- 6) Hutbede kullanılan hadislerin kaynağı verilirken çok hassas davranılacak, muteber olarak nitelendirdiğimiz hadis kaynakları kullanılacaktır. Bunlar Kütüb-i Tis'a olarak nitelendirdiğimiz hadis kitapları olmalıdır.
- 7) Kullanılan kaynaklar hutbenin sağ alt köşesinde ‘son not’ olarak gösterilecektir.
- 8) Hutbeyi hazırlayanın ismi kaynakları gösterdiğimiz ‘son not’ olarak isimlendirdiğimiz yerin altında unvanıyla beraber yer alacaktır.
- 9) Hazırlanan hutbe “Times New Roman” yazı karakterinde ve 12 punto ile yazılacak ve kullanılan Arapça karakterler ise 18 puntoyu geçmeyecek şekilde büyük yazılabilecektir.

10) “Kıymetli Müminler, Aziz Müslümanlar vb.” hitap cümleleri ile paragrafların ilk satırları 1 cm sağa doğru kaydırılacaktır. Paragraflar arasında ise 0,6 nk; satırlar arasında ise 1,15 boşluk bırakılacaktır.¹⁷⁴

2.2.2. Hutbenin Hazırlanması

Hutbede bulunması gereken kriterleri belirledikten sonra şimdi ise hutbenin hazırlanma aşamasına değinilecektir. Bilindiği üzere dini iletişimde hutbelerin oldukça önemli bir yeri vardır. Diyanet görevlisi hutbe sayesinde onu dinleyen cemaatle başarılı bir iletişim kurabilir ve bu sayede onu dinleyen cemaate dilediği konuyu aktarabilir.

İşte bu sebeple bir din görevlisinin, hutbeyi cemaate en iyi şekilde aktarabilmenin gayesi içinde olması gerekmektedir. Bu sebepten dolayıdır ki hutbe hazırlarken rastgele bir hutbe hazırlanmaması, belirli hususlara dikkat edilmesi gerekmektedir. Hutbe hazırlanırken dikkat edilmesi gereken hususların şu şekilde sayılması mümkündür:

-İlk olarak hutbe hazırlanırken belli bir plan dairesi içinde hareket edilmesi gerekmektedir. Bu plana hutbenin konusunu, hutbenin kazanımlarını ve muhatap kitle göz önünde bulundurularak başlanması gerekmektedir. Bu sebeple içinde bulunulan şartlar ve ortam göz önüne alınarak konu seçiminin çok iyi yapılması gerekmektedir. Konu seçiminde birinci temel dayanak ise hitap edilecek kitlenin ihtiyaçları ve beklentileri olmalıdır.¹⁷⁵ Konuyu seçerkenki amacın ise Müslümanlarda dini bir kültür oluşturmak, o hafta çevremizde meydana gelen olumlu ya da olumsuz önemli olaylar hakkında dinleyenlere müslümanca bir bakış kazandırabilmek ve cemaati belirlenen konu hakkında aydınlatmak olmalıdır. Bu sebeptendir ki konu seçiminde Müslümanlara en faydalı olan konu seçilmeye dikkat edilmelidir.¹⁷⁶

-Seçilen konuya başlamadan önce o konu hakkında bilgi sahibi olunmalı, gerekirse ön okuma yapılarak konuya olan hâkimiyet arttırılmalıdır.

¹⁷⁴ Diyanet İşleri Başkanlığı, “Osmangazi Müftülüğü”, erişim: 23 Ocak 2018.

<https://bursa.diyanet.gov.tr/osmangazi/Sayfalar/contentdetail.aspx?MenuCategory=Kurumsal2&contentid=201>

¹⁷⁵ Mehmet Soysaldı, Dinî Hitabet, (Ankara: Bizim Büro Basımevi, 2005), 215.

¹⁷⁶ Çakan, Dini Hitabet (Çeşitleri- İlkeleri- Örnekleri), 37.

-Hutbede kullanılacak ayet ve hadislerin iyi belirlenmesi, ayet ve hadislerin konuyla olan bağının iyi kurulması gerekmektedir.

-Hutbe bir konuşma metni olduğundan ve karşıda dinleyiciler olduğundan hutbeye bir hitap cümlesi ile başlaması gerekmektedir.

-Hutbede kesinlikle tartışma üslubundan kaçınılmalı, hutbenin bir tebliğ metni olduğu unutulmamalıdır.¹⁷⁷

-Hutbe metni oluşturulurken ise muhakkak anlaşılır ve akıcı bir dil kullanılmalıdır.

-Son olarak ise hutbeyi hazırlarken hutbenin muhakkak bir kazanımı olmalı ve bu kazanım doğrultusunda hutbenin hazırlanması gerekmektedir.

2.2.3. Hutbenin Değerlendirilmesi ve Sunumu

2006 yılında Diyanet İşleri Başkanlığının yayınladığı genelge ile hutbe hazırlayan her bireyin hazırladığı hutbeler, komisyonca değerlendirilip karara bağlanacak maddesi yer almasının ardından il müftülüklerince bu ihtiyacı gidermek amacıyla hutbe komisyonları kurulmuştur.¹⁷⁸

Kurulan hutbe komisyonları illerde valiliklerin onayı ile en az 4 en fazla ise 7 kişinin bulunmasıyla oluşmaktadır. Bu komisyonlar, il müftülerinin başkanlığında müftü yardımcısı, ilçe müftüsü, şube müdürü, vaiz, Kur'an kursu öğreticisi, din hizmetleri uzmanı ve imam – hatip gibi alanında yükseköğrenim görmüş personelden oluşmaktadır. Eğer bir ilde yükseköğrenim görmüş din görevlisi yok ise buna en yakın tahsili olan din görevlisi seçilmekte ve yükseköğrenim yapan adaylar ise tercih sebebi olmaktadır.¹⁷⁹

Oluşturulan komisyonun sorumlulukları arasında; hutbe konularını belirlemek, hutbelerde gerekli düzenlemeleri yapmak, gelen hutbeler arasından seçim yapmak ve gerekirse yetkin kişiler arasından görevlendirme yaparak hutbe hazırlatmaktır. Komisyonca belli aralıklarla o ilde görev yapan diyanet personeli tarafından hazırlanan veya il müftülüklerince hazırlatılan hutbeler toplanarak komisyonca değerlendirmeye tabi tutulmaktadır.

¹⁷⁷ Çakan, Dini Hitabet (Çeşitleri- İlkeleri- Örnekleri), 40.

¹⁷⁸ Çalışmanın ilgili bölümüne bakınız: 50.

¹⁷⁹ Naskali, Hutbe Kitabı, 111.

Oluşturulan komisyonca değerlendirmeye tabi tutulan hutbelere belirli sorular yöneltilerek puanlaması yapılmakta ve hutbelerin yayınlanmaya uygunluğu hakkında karar verilmektedir. Hutbeleri değerlendirmek amacıyla yöneltilen sorular şunlardır:

- Hutbenin içeriği ile hutbeye verilen başlık örtüşmekte midir?
- Belirtilmek istenen problem, hutbede açıkça vurgulanmakta mıdır?
- İşlenecek olan bu problem için bir hutbe konusu yeterli midir? Eğer yeterli değilse başka haftalarda da bu konuyu işlemeye gerek kalacak mıdır?
- İşlenecek olan bu problem için yaşamakta olduğumuz zaman uygun mudur?
- İşlenecek olan bu problem, o beldenin halkı için beklenti ve ihtiyaçlarını karşılamakta mıdır?
- Hazırlanan hutbenin içeriği, hedeflenen kazanımları vermek için uygun mudur?
- Hutbede problemi belli eden başlık ile kazanımlar örtüşmekte midir?
- Hutbede verilmek istenen kazanım ile hutbede vurgulanan nitelik eşdeğer midir?
- Hutbe içerisinde kullanılan ifade ve üslup hutbe için uygun mudur?
- Kaynaklar hutbenin sağ altında usulüne göre gösterilmiş midir?
- Seçilen ayet ve hadisler hedeflenen kazanıma göre uygun seçilmiş midir?
- Ayet ve Hadisler hutbenin içeriğiyle eşdeğer seçilmiş midir?
- Hutbe esnasında kullanılan ben/sen/o/biz/siz/onlar ifadeleri doğru şekliyle ve kullanılmış mıdır?
- Cümlelerin uzunlukları hutbeye uygun mudur? Çok uzun olması sebebiyle anlam karışıklığına sebep olan cümleler var mıdır?
- Dil açısından hutbe cemaatin kolaylıkla anlayacağı şekilde midir? (yöresel ve bölgesel farklar göz önünde bulundurularak)
- Hutbenin uzunluğu konunun anlaşılması açısından yeterli olacak mıdır?
- Müjdeleyici ve Uyarıcı ifadeler kullanılırken ikisi arasındaki dengeye dikkat edilmiş midir?

- Hutbe içerisinde kullanılan cümlelerde imla ve yazım kurallarına dikkat edilmiş midir?

- Hutbenin içeriği Kur'an, sünnet ve bilimsel gerçeklikle uyuşmakta mıdır?

- Hutbe irâd edildiği esnada milli birlik ve beraberliği zedeleyen, kişi ve grupları tahrik eden, ön yargılı ve politik ifadeler içeren söylemler kullanmaktan kaçınılmış mıdır?

- Hutbenin içeriğinde henüz netleşmemiş bilgiler vermekten, gereksiz tartışmalardan ve huzursuzluğa sebep olacak söylemlerden uzak durulmuş mudur?

- Son olarak ise Hutbe; Diyanet İşleri Başkanlığının toplumu inanç, ahlak ve ibadet konularında aydınlatma göreviyle bağdaşmakta mıdır?¹⁸⁰

Hazırlanan hutbeler bu değerlendirmelerden geçtikten sonra artık il ve ilçelerde okutulmaya hazır onayı almış olacaktır.

Şimdi ise değerlendirmelerden geçen hutbeleri irâd ederken sunum aşamasında dikkat edilmesi gereken hususlara değinilecektir. Sunum aşamasında dikkat edilmesi gerekenler şu şekilde sayılabilir:

- Konu iyi bir şekilde özümsemeli ve aktarılmalıdır.

- İlk defa hutbe sunacak kişilerin yazılı bir metin olmadan (irticalen) hutbe vereye kalkışmamaları, böyle bir durumda ise vaktin değerlendirilmesi ve konunun bütünlüğünün korunması gibi hususlara dikkat edilmesi gerekmektedir.¹⁸¹

- Kılık-kıyafete özen gösterilmelidir.

-Hutbe gür bir seda ile irâd edilmelidir.

-Hutbenin Türkçe kısmına geçildiğinde 'Kardeşlerim ya da Kıymetli Mü'minler gibi samimi ifadelerle başlanmalı arada da tekrar edilmelidir.

¹⁸⁰Diyanet İşleri Başkanlığı, "Osmangazi Müftülüğü", erişim: 23 Ocak 2018.

<https://bursa.diyanet.gov.tr/osmangazi/Sayfalar/contentdetail.aspx?MenuCategory=Kurumsal2&contentid=201>

¹⁸¹ Çakan, Dini Hitabet (Çeşitleri- İlkeleri- Örnekleri), 50.

-Hutbenin nasihat kısmında hatip; acelesiz, gerekli yerlere vurgu ve tonlama yaparak hutbeyi hissederek sunmalıdır.

-Hutbe irâd ederken hatip; hep aynı yere bakmamalı, gözleriyle tüm cemaate hitap etmelidir.

-Ayet ve hadisler ezberinde değilse; eğer mümkünse ayet ve hadisleri ezberlemeli, en azından hutbe öncesinde çokça tekrar ederek hutbe irâd etmeye çıkmalıdır.

-Ayet ve hadisleri daha yüksek ve farklı bir ses tonuyla okumalı, böylelikle cemaatte farkındalık uyandırmalıdır.

-Cemaate ‘âmin’ deme durumunda bırakmadan hutbesini bitirmelidir.

- Hutbe bittiğinde hatip; minberden inişinde acele etmemeli, vakar ve sükûnet içinde hareket etmelidir.¹⁸²

¹⁸²Çakan, Dini Hitabet (Çeşitleri- İlkeleri- Örnekleri), 50.

BÖLÜM 3: HUTBELERDEKİ İSLAM İKTİSADI İLE İLGİLİ SÖYLEMLERİN TAHLİLİ: İSTANBUL İLİ ÖRNEĞİ (2001-2018)

Diyanet İşleri Başkanlığının ve İstanbul İl Müftülüğünün 2001 yılından 2018 yılı sonuna kadar İstanbul’da yayınlamış olduğu hutbeler incelendiğinde; toplamda 936 hutbe arasından İslam iktisadı ile ilgili kavramların kullanıldığı, yalnızca 66 hutbenin irâd edildiği, bu hutbelerin ise toplam hutbelerin %7’sine denk geldiği belirlenmiştir. Bu 66 hutbe incelendiğinde ise yalnızca 19 İslam iktisadı kavramının üzerinde durulduğu görülmektedir.

Bununla beraber hutbelerde kullanılan kavramlara ayrıntılı bir şekilde bakıldığında ise bu kavramlar arasında zekât, sadaka, helal kazanç, faiz, israf, infak, karz-ı hasen, rüşvet ve yolsuzluk, cömertlik ve cimrilik, tutumluluk ve paylaşma, çalışmanın önemi, çalışanların sosyal güvenliği, ticaret ve iş ahlakı, bilinçli tüketim ve tüketicinin korunması kavramlarına, türk lirasının itibarı konusuna, işçi ve işveren ilişkilerine ve ülkemizi maddi olarak kalkındırma gibi konulara değinilmiştir.

Hutbelerde değinilen bu kavramlar ayrıntılı incelendiğinde ise maalesef bir dağılım dengesizliğinin varlığı ortaya çıkmaktadır. Bu kavramlar arasından en fazla hutbe konusu olan kavram, zekât kavramı olmuştur. Neredeyse her yıl hutbede kullanılmıştır. Bununla beraber faiz kavramı ise 18 yıl içerisinde birisi zekât kavramıyla beraber olmakla birlikte yalnızca iki defa kullanılmıştır. Yine aynı şekilde senelere oranla baktığımızda ise karşımıza yine dağılım dengesizliği çıkmaktadır. Şöyle ki: 2004-2018 yılında 6, 2002-2012 yıllarında ise 5 sefer İslam iktisadı kavramlarına değinilmesiyle beraber 2015 yılında ise maalesef hiçbir hutbede İslam iktisadına değinilmemiştir.

Tüm bu dağılım ayrıntılarıyla birlikte görülebilmesi açısından 18 yıl boyunca hutbelerde kullanılan İslam iktisadı kavramlarının hangi senelerde kullanıldığı aşağıdaki tabloda gösterilecektir.

Tablo 2:

İslam İktisat Kavramlarının Hutbede Yayınlandığı Senelere Göre Dağılımı

Kavramlar	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Zekât	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+					+	+	
Sadaka		+				+				+								+
İnfak										+				+		+		
Karz-ı Hasen								+										
Tutumluluk ve Paylaşma									+									
Cömertlik												+						
Cimrilik				+														
Bilinçli Tüketim												+		+				
İsraf		+	+	+	+	+	+	+			+		+					++
Helal Kazanç				+									++					
Çalışanların Sos. Güvenliği		+																
İşçi ve İşveren İlişkileri							+		+									
Rüşvet ve Yolsuzluk	+					+				+			+					
Çalışmanın Önemi	+	+			+						+		+					+
Ticaret Ahlakı			+				+	+	+			++		+			+	+
Türk Lirası Milli İtibarımız	+																	
Ülkenin Kalkınması				+														
Tüketicinin Korunması						+												
Faiz																	+	+

-Bir kutucukta iki tane artı olması o sene konuyla ilgili iki hutbe verildiğini göstermektedir.

-* ve ** ile gösterilen hutbeler birbiriyle aynı veya benzer olan hutbeleri göstermektedir.

3.1. Kullanılan Kavramlar

Hutbelerde kullanılan bu kavramları sınıflandıracak olursak;

Toplumsal Dayanışmayı Sağlayan Kavramlar: Zekât, sadaka, infak ve karz-ı hasen. Bu hutbelerde 66 hutbe arasında %13.86 oranına denk gelmektedir.

Tüketim Odaklı Kavramlar: Tutumluluk ve paylaşma, cömertlik, cimrilik, bilinçli tüketim ve israf. Tüketim odaklı hutbeler 66 hutbe arasında %12.54 oranındadır.

Çalışma Hayatıyla İlgili Kavramlar: Helal kazanç, çalışanların sosyal güvenliği, işçi ve işveren ilişkileri, rüşvet ve yolsuzluk, çalışmanın önemi ve ticaret ahlakı. Çalışmayla ilgili hutbeler %17.16 oranındadır.

Finansla İlgili Kavramları: Türk lirası milli itibarımız, ülkenin kalkınması, tüketicinin korunması ve faiz şekliyle sınıflandırılması mümkün olacaktır. Finans kavramıyla ilgili hutbeler ise 66 hutbe arasında %5 oranıyla en az oranda değinilen hutbeler olmuştur.

Çalışmanın bu bölümünde ise hutbelerdeki kullanılan İslam iktisadi kavramları, tek tek ele alınarak bu kavramların aktarılırken hangi ayet ve hadislerin kullanıldığına, konunun hani yönüne ağırlık verildiğine, diğer kavramlarla ne düzeyde bağlantı kurulduğuna değinilecek ve dinleyen insanlar açısından etki alanının ne kadar oluşturulduğunun tahlili yapılacaktır.

3.1.1. Zekât

Hutbelerde kullanılan zekât kavramının tahliline geçilmeden önce bir tanımlamasının yapılması gerekilirse zekât; sözlük anlamı olarak artma, çoğaltma, temizlik, iyi hal anlamlarına gelmektedir.¹⁸³

Terim anlamına bakıldığında ise zekât; dinen zengin sayılabilecek bir mala sahip olan müslümanın malından kırkta birinin Allah (c.c.)'ın yüce kitabında zikrettiği sınıf insanlardan birine verilmesidir.¹⁸⁴ Dinen zengin sayılabilecek bir mala sahip olmak, İslâm dininde nisâp miktarı kadar mala sahibi olmaktır. Nisâp miktarı ise; 80,18 gr altın ya da ona denk herhangi bir paraya, 40 koyun veya keçiye, 30 sığır ve 5 deveye sahip olmaktır.¹⁸⁵

Zekât verilecek sınıflar ise âyeti kerimede şu şekilde geçmektedir: “Sadakalar (zekât gelirleri) ancak şunlar içindir: Yoksullar, düşkünler, sadaka toplanmasında görevli olanlar, kalpleri kazanılacak olanlar, azat edilecek köleler, borçlular, Allah yolunda (çalışanlar) ve yolda kalmışlar. İşte Allah'ın kesin buyruğu budur. Allah, bilmekte ve hikmetle yönetmektedir.”¹⁸⁶ Bununla beraber zekât, zenginlere ve müslüman olmayanlara verilmez. Aynı şekilde babaya, anneye, büyükbabaya, büyükanneye, evlatlara ve torunlara da zekât verilememektedir.

¹⁸³ Dini Kavramlar Sözlüğü, 711.

¹⁸⁴ Mehmet Erkal, ‘Zekât’, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44: 197.

¹⁸⁵ Dini Kavramlar Sözlüğü, 529.

¹⁸⁶ Kur'an, 9, Tevbe Suresi, Âyet, 60.

Anlaşılabacağı üzere zekât; mal ile yapılan dini bir ibadet olup Kur'an, sünnet ve icma ile de sabittir. Bununla beraber zekât, İslâmiyetin beş temel şartından birini oluşturmaktadır. Ayrıca müslümanlara farz kılınması ise hicretin ikinci yılında oruçtan hemen önce gerçekleşmiştir.¹⁸⁷

Zekât'ın İslam iktisadı açısından önemine bakılacak olursa zekât, birikmiş olan servetin temizlenerek büyümesi anlamına gelmekle birlikte insanların iktisadi ve sosyal refahı için var olan çok mühim bir İslam iktisadı müessesesidir.¹⁸⁸

İslam iktisadı, para biriktirmeyi reddetmekte ve zengininde bulunan paranın fakirinde payı olduğu düşüncesini taşımaktadır. Hatta fakirin rızkının zengin insanlar üzerinden gönderildiği düşüncesine sahip olarak zenginden fakire doğru bir para geçişini savunmaktadır. İşte bu durumda da zekâtтан dolayı parasının azalmasını istemeyen kişiler de doğal olarak üretmeye devam edecek, yatırımlara yönelecek ve parasını tekrar arttırma yoluna gidecektir. Böylelikle de zenginler gücünü koyuracak ve küçüklerinde her daim var olduğu bir sistem varlığını sürdürecektir.¹⁸⁹

Zekât kavramının hutbelerde kullanılmasının tahliline geldiğimizde ise zekât, 18 yıl boyunca yayınlanan hutbeler arasında bir İslam iktisadı literatürü açısından en fazla işlenen kavram olmuştur. Her sene bir defa olmak üzere toplamda 13 defa zekât kavramı müstakil bir hutbe konusu olmuştur. İslam iktisadı açısından en fazla değinilen hutbe konusu olmasının sebebinin bu kavramın toplumsal ve sosyal açıdan önemiyle ilişkilendirmek mümkün olacaktır. Ancak bununla beraber müstakil bir hutbe konusu olarak zekât, 5 sene ise hiç hutbelerde kendisine yer bulamamıştır. Aynı şekilde diğer İslam iktisadı kavramlarının hutbeleri incelendiğinde zekât kavramının; “Harcama Ahlakı”,¹⁹⁰ “Çalışmanın Önemi”,¹⁹¹ “Ticaret Ahlakı”,¹⁹² “Ekonomik Hayatta Ticari ve Ahlaki

¹⁸⁷Hasan Akay, İslami Terimler Sözlüğü, 508.

¹⁸⁸Veli Sırım, “Arz Yönlü Bir Ekonomi Olan İslam Ekonomisinde Zekatın Yeri”, Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi 4 / 1, (Mart:2018), 114.

¹⁸⁹Sırrı, “Arz Yönlü Bir Ekonomi Olan İslam Ekonomisinde Zekatın Yeri”, 113.

¹⁹⁰İstanbul İl Müftülüğü, 24.01.2014 tarihli hutbe.

¹⁹¹İstanbul İl Müftülüğü, 27.07.2001 tarihli hutbe.

¹⁹²İstanbul İl Müftülüğü, 02.11.2007 tarihli hutbe.

Prensipler”,¹⁹³ “Helal Kazanç”¹⁹⁴ ve “Sadaka Vermenin Fazileti”¹⁹⁵ başlıklı hutbelerde birer defa zekât kavramına değinildiği görülmektedir. Bununla beraber zekât kavramının; “sadaka”,¹⁹⁶ “infak”¹⁹⁷ ve “faiz”¹⁹⁸ kavramlarıyla beraber hutbe başlığı olduğu da görülmektedir. Bununla beraber yayınlanan bu hutbelerin arasında farklı senelerde yayınlanmalarına rağmen bire bir aynı olan hutbelerin de olduğu belirlenmiştir. 15.11.2002 tarihinde yayınlanmış hutbe ile 06.10.2006 ve 21.09.2007 yayınlanan hutbeler birbirinin aynısıdır. Aynı şekilde 19.09.2008 tarihinde yayınlanan hutbe ile 12.08.2011 tarihinde yayınlanan hutbenin de içerik olarak birbirleriyle aynı oldukları görülmektedir.¹⁹⁹ Bu durumda 10 adet hutbe üzerinde yoğunlaşılmasını ve yapılacak olan tahlillerin bu 10 farklı hutbe üzerinden yapılmasını sağlamıştır. Bu hutbelerin yayınlanma tarihleri, hutbe başlıkları ve başlangıç ayetleri ayrıntılarıyla aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 3:

Zekât Kavramı Yayınlanma Tarihi, Hutbe Başlığı ve Başlangıç Ayetleri

TARİH	HUTBENİN BAŞLIĞI	AYET
30. 11. 2001	Zekat İbadeti	Zariyat, 19
15.11.2002*	Yardımlaş. Sosyal Hayattaki Önemi (Zekat-Sadaka)	Zariyat, 19
14.11.2003	Zekat ve Yardımlaşma	Bakara, 43
12.11.2004	Zekat	Bakara, 110
14.10.2005	Zekat Arındırır	Bakara, 262-263
06.10.2006*	Zekat	Zâriyât, 19
21.09.2007*	Zekat	Zâriyât, 19
19.09.2008**	Zekat	Zâriyât, 19
04.09.2009	Zekat	Zâriyât, 19
20.08.2010	İnfak Şuuru ve Zekat	Al-i İmran, 92
12.08.2011**	Zekat	Zâriyât, 19
24.06.2016	Arınma Vesilesi; Zekat ve İnfak	Mü'minûn, 1-4
16.06.2017	Zekat, Kazancı Arttırır: Faiz Yok Eder	Bakara, 276

-* ve ** ile gösterilen hutbeler birbiriyle içerik olarak aynı olan hutbeleri göstermektedir.

¹⁹³ İstanbul İl Müftülüğü, 05.03.2010 tarihli hutbe.

¹⁹⁴ İstanbul İl Müftülüğü, 06.02.2004 tarihli hutbe.

¹⁹⁵ İstanbul İl Müftülüğü, 20.10.2006 tarihli hutbe.

¹⁹⁶ İstanbul İl Müftülüğü, 15.11.2002 tarihli hutbe.

¹⁹⁷ İstanbul İl Müftülüğü, 20.08.2010, 24.06.2016 tarihli hutbeler.

¹⁹⁸ İstanbul İl Müftülüğü, 16.06.2017 tarihli hutbe.

¹⁹⁹ İstanbul İl Müftülüğü, 15.11.2002-06.10.2006-21.09.2007-19.09.2008-12.08.2011 tarihli yayınlanan hutbeleri.

Hutbelerde kullanılan hutbe başlıklarına bakıldığında ise 13 hutbenin 8'inin yalnızca “zekât” kavramıyla ilgili olduğu, iki tanesinin “infak” kavramıyla, bir tanesinin “zekât ve yardımlaşma” şekliyle olduğu, bir diğerinin “sadaka” kavramıyla ve bir diğerinin ise “faiz” kavramıyla birlikte kullanıldığı görülmektedir.

Bununla beraber hutbelerin yayınlanma tarihlerine bakıldığında, farklı seneler olmasına rağmen ya aynı aylarda veya birbirini izleyen aylarda yayınlamıştır. Bunun sebebi ise Diyanet İşleri Başkanlığının zekât hutbelerini hicri takvime göre Ramazan ayında yayınlanmasına gösterdiği özendir. 18 yılda yayınlanan hutbeler incelendiğinde bu hutbelerin tamamı hicri takvime göre Ramazan ayına denk geldiği görülmektedir. Bunun sebebi olarak da insanların ekseriyetinin zekâtlarını Ramazan ayında vermeye özen göstermesidir. Zekâtın nisap miktarından bir tam yıl geçtikten sonra zekât olarak ihtiyaç sahiplerine verilmesi gerekmektedir. Ancak Ramazan ayının manevi atmosferi insanları bu ayda hayır, hasenat yapmaya yöneltmiş ve bu durum ülkemizde bir gelenek ve kültür halini almıştır. Ve bu durum da yayınlanan hutbelerde belirtilmiştir.²⁰⁰

Hutbelerin muhtevasına geldiğimizde ise; hutbelerde zekât kavramının sözlük ve terim anlamı üzerinden çok fazla açıklama yoluna gidilmediği görülmektedir. Ancak bu durum aşağıda örnek olarak verilen iki hutbede istisna olarak önümüze çıkmaktadır:

“Muhterem Mü'minler!

Zekât, lugatte; artma, ziyadeleşme, temizlenme, temizlik ve bereket manalarına gelir. Dinimizde ise; bir malın belirli bir miktarını, üzerinden belirli bir zaman geçtikten sonra, ihtiyacı olan Müslümanlara zekât niyetiyle temlik etmek demektir”²⁰¹ şekliyle ve

“Muhterem Müslümanlar!

Zekât; “artma, çoğalma ve temizlik” anlamına gelmektedir. Zekât, nisap miktarı ve harcama yeri dinen belirlenmiş olan malın belli bir miktarının ibadet gayesiyle gerekli kişilere verilmesidir.

²⁰⁰ İstanbul İl Müfülüğü, 19.09.2008 tarihli hutbe.

²⁰¹ İstanbul İl Müfülüğü, 30.11.2001 tarihli hutbe.

Hicretten iki sene sonra Ramazan ayının hemen ardından farz kılınan zekât ibadeti, Kur'an, sünnet ve icmâ ile de sabittir. Pek çok âyette, “Namazı dosdoğru kılın, zekâtı da hakkıyla verin.” buyrulmaktadır. Ayrıca Kur'an-ı Kerim'de cennetle müjdelenen kişiler arasındaki özelliklerinden birisinin de zekât vermek olduğu belirtilmektedir²⁰² şekliyle tanımlamaların yapıldığı görülmektedir.

Yukarıda belirtilen örnekler dışında hiçbir hutbede zekât kavramının tanımlaması üzerinde durulmamıştır. Bunun yanı sıra ayet ya da hadis ile²⁰³ veya zekât kavramının toplumsal yönüne vurgu²⁰⁴ yapılarak hutbelere başlandığı görülmektedir.

Aynı şekilde hutbelerin başlangıcında kullanılan ayetlere baktığımızda ise; “Onların mallarında isteyen ve istemeyen yoksullar için bir hak vardır”²⁰⁵ mealindeki ayet-i kerimenin 7 defa kullanılmasıyla en fazla kullanılan ayet olduğu görülmektedir.²⁰⁶

Bununla beraber Bakara suresi 43. Ayet,²⁰⁷ Bakara suresi 110. Ayet,²⁰⁸ Bakara suresi 262-263. Ayetleri,²⁰⁹ Ali imran suresi 92. Ayet,²¹⁰ Mü'minun süresi 1-4. ayetleri²¹¹ ve Bakara suresi 276. ayeti²¹² hutbelerdeki başlangıç ayetleri olarak kullanılmıştır.

Hutbelerde kullanılan Hadis-i Şeriflere bakıldığında ise; ‘Yarım hurma ile de olsa cehennemden korunulması gerektiği’²¹³ hadisine, ‘zekâtın İslâm'ın bir köprüsü’²¹⁴ olduğu hadisine, zekâtı verilmeyen malın zehirli bir yılan misali kıyamet gününde mal sahibinin boynuna dolanacağı²¹⁵ hadisine ve ‘veren el'in alan elden üstün olduğu’²¹⁶ hadislerine çokça değinildiği görülmektedir.

²⁰² İstanbul İl Müfülüğü, 04.09.2009 tarihli hutbe.

²⁰³ İstanbul İl Müfülüğü, 24.06.2016, 16.06.2017 tarihli hutbeler.

²⁰⁴ İstanbul İl Müfülüğü, 19.09.2008-20.08.2010 tarihli hutbe.

²⁰⁵ Kur'an, 51, Zariyat Suresi, Âyet, 19.

²⁰⁶ İstanbul İl Müfülüğü, 30.11.2001, 15.11.2002, 06.10.2006, 21.09.2007, 19.09.2008, 04.09.2009, 12.08.2011 tarihli hutbeler.

²⁰⁷ İstanbul İl Müfülüğü, 14.11.2003 tarihli hutbe.

²⁰⁸ İstanbul İl Müfülüğü, 11.12.2004 tarihli hutbe.

²⁰⁹ İstanbul İl Müfülüğü, 14.10.2005 tarihli hutbe.

²¹⁰ İstanbul İl Müfülüğü, 20.08.2010 tarihli hutbe.

²¹¹ İstanbul İl Müfülüğü, 24.06.2016 tarihli hutbe.

²¹² İstanbul İl Müfülüğü, 16.06.2016 tarihli hutbe.

²¹³ İstanbul İl Müfülüğü, 04.09.2009, 20.08.2010, 24.06.2016 tarihli hutbe.

²¹⁴ İstanbul İl Müfülüğü, 30.11.2001, 04.09.2009 tarihli hutbe.

²¹⁵ İstanbul İl Müfülüğü, 15.11.2002, 14.11.2003 tarihli hutbe.

Ayrıca zekâtla ilgili irâd edilen hutbelerin hiçbirinde zekâtın ekonomi boyutuna girilmemiş olup genel itibariyle zekâtın toplumsal dayanışma yönü vurgulanmıştır. Bununla beraber zekât kavramının işlendiği 13 hutbe metni de incelendiğinde yalnızca bir yerde zekâtın hangi mallardan verileceğiyle ilgili bilgiye yer verilmiş olup aşağıda verilen örnek dışındaki hiçbir hutbe metninde zekâtın hangi mallardan, hangi oranla, kimlere verileceği hakkında bir bilgiye yer verilmemiştir:

Değerli Müminler!

“Zekât, altın, gümüş, para veya para yerine geçen şeylerden, hayvanlar, ziraî ve ticarî ürünlerden ve madenlerden verilir. Zekât malın iyisi veya orta hallisinden verilir. Kur’ân-ı Kerim’de: “Size verilse gözünüzü yummadan alamayacağınız kötü malı hayır diye vermeye kalkmayın!” buyrulur.”²¹⁷

Bunun yerine irâd edilen tüm hutberde; zekâtın sosyal dayanışmaya sağladığı katkıya, insanlar arasındaki sevgi, saygı ve kardeşlik köprüsü oluşturduğuna, manevi bereketine, ekonomik dayanışmaya olan katkısına ve sosyal dengenin oluşmasındaki önemine değinilmiştir.

Bununla beraber zekât ibadetinin, Allah’a olan sevginin ve inancın bir tezahürü olduğu ve bu sevginin mal sevgisinden daha üstün tutulduğuna işaret eden bir özelliğinin olduğu vurgulanmaktadır.

Aynı şekilde tüm hutbelerde zekât ibadeti sayesinde cimrilik ve hasetliğin toplumda azalacağı da belirtilmektedir. Ayrıca zekât verilirken de insan onuruna yaraşır bir şekilde verilerek muhatabın incitilmemesi de vurgulanmaktadır. Bu hususta neredeyse zekâttan bahsedilen her hutbede Kur’ân-ı Kerim’de geçen şu ifadeyle her daim vurgulanmıştır: “Güzel bir söz ve bağışlama, peşinden gönül kırmanın geldiği bir sadakadan daha hayırlıdır.”²¹⁸

Zekât üzerine irâd edilen hutbelerin, dinleyen üzerindeki etkisi incelendiğinde ise bu tahlili yapabilmemiz için Türkiye’deki zekât verenlerin oranının ya da sayısının bilinmesi

²¹⁶ İstanbul İl Müfülüğü, 30.11.2001 tarihli hutbe.

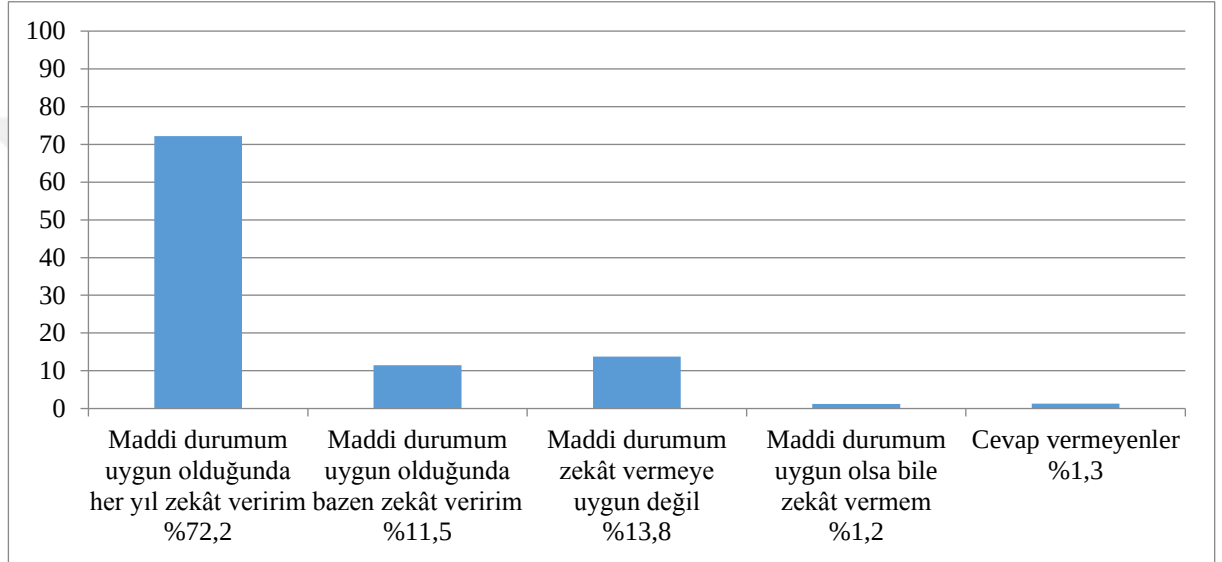
²¹⁷ İstanbul İl Müfülüğü, 04.09.2009 tarihli hutbe.

²¹⁸ Kur’an, 2, Bakara Suresi, Âyet, 263.

gerekmektedir. Bu konuyla ilgili Diyanet İşleri Başkanlığının 2014 yılında yayınladığı Türkiye’de Dini Hayat Araştırma Raporu’nda insanların zekât ibadetine karşı duyarlılık oranları şu şekildedir:²¹⁹

Grafik 3:

Zekât İbadetinin Yerine Getirilme Oranı

*Cuma namazına katılım oranlarıyla karşılaştırma açısından yalnızca erkek bireylerin verdiği cevapların oranları gösterilmektedir.²²⁰

Bu oranlarda bizlere göstermektedir ki zekât ibadetinin yerine getirilme oranı Türkiye’de oldukça fazladır. Cuma namazını her zaman ve çoğunlukla kılanların oranı toplandığında %80,4 olan bir ülkede “Durumum olduğunda her yıl zekât veririm.” diyenlerin oranı %72,2 çıkması, cuma namazı ibadeti ile zekât ibadetinin aşağı yukarı eşdeğer olduğu sonucuna varılmaktadır. Bununla beraber zekât verenlere “Maddi durumum olduğunda zekât veririm.” diyenleri de eklediğimizde bu durum %83,7 yapmaktadır. Bu durumda 18 senede yayınlanan toplamda 13 adet zekât hutbesinin, insanların zekât ibadetini yerine getirmesine duyuru ve hatırlatmanın dışında çok fazla olumlu etki yapmadığının sonucu çıkmaktadır.

²¹⁹ Diyanet İşleri Başkanlığı, Türkiye’de Dini Hayat Araştırması, Ankara: 76.

²²⁰ Diyanet İşleri Başkanlığı, Türkiye’de Dini Hayat Araştırması, 76.

3.1.2. Sadaka

Sadaka; Allah (c.c.)'ın rızasını kazanmak amacıyla kimsesiz, fakir ve yoksul insanlara hiçbir karşılık beklemeksizin yardım etmek demektir.²²¹ Ancak İslam dininde sadaka yalnızca bir insana maddi şekliyle yardım etmeden ziyade daha da geniş manalarda kullanılmaktadır.

Konuyla ilgili peygamber efendimiz şöyle buyurmaktadır: “İçinde güneş doğan her günde, insanların (vücuttaki) her bir eklemi için vermesi gereken bir sadaka vardır.” (Örneğin,) iki kişinin arasında adaletli davranman, bir sadakadır. Hayvanına binmek isteyen bir kimseye yardım ederek hayvanına bindirmen ya da eşyasını hayvanına yüklemen, bir sadakadır. Güzel bir söz sadakadır. Namaza giderken attığın her adım, bir sadakadır. Yoldan eziyet verici şeyleri gidermen ve hatta mümin bir kardeşine tebessümde bulunman, bile sadakadır.²²²

Sadaka da aynı zekât ve infak kavramları gibi İslam iktisadının temel kavramlarından biri olma özelliği taşımaktadır. Bu kavramları İslam iktisadında yardımlaşma ve paylaşma alanı içerisine alabilmemiz mümkündür. Bu kavramlar sayesinde toplum içerisinde muhtaç insanların ihtiyaçları karşılanmakta ve o insanların ihtiyaçları karşılanarak faize ve diğer haram yollara bulaşmalarının önüne geçilmektedir. Bu sebeple de İslam iktisadı açısından büyük önem taşımaktadır.

Yayınlanan hutbelere bakıldığında ise sadaka kavramının 18 senede dört defa hutbe konusu olarak işlendiği görülmektedir.

Bunlardan bir tanesi “Yardımlaşmanın Sosyal Hayattaki Önemi (Zekât ve Sadaka)”²²³ başlığı, bir diğeri “Sadaka Vermenin Fazileti”²²⁴ başlığı ile ve diğer ikisi ise “Sadaka-i Cariye”²²⁵ başlığı ile irâd edilmiştir. Görüldüğü üzere 18 yıl içerisinde yayınlanan hutbelerden birisi zekât kavramı ile kullanılmış, bir diğerinde yalnız sadaka kavramına değinilmiş, diğer ikisi ise özel olarak sadaka-i cariye hususunda hutbe konusu olmuştur.

²²¹ Dini Kavramlar Sözlüğü, 568.

²²² Nevevi, Riyaz'üs-Salihin, 141.

²²³ İstanbul İl Müftülüğü, 15.11.2002 tarihli hutbesi.

²²⁴ İstanbul İl Müftülüğü, 20.10.2006 tarihli hutbesi.

²²⁵ İstanbul İl Müftülüğü, 30.04.2010-17.08.2018 tarihli hutbeleri.

Diğer hutbelerde sadaka kavramının kullanılma durumlarına bakıldığında ise “zekât” hutbelerinde²²⁶ toplamda 33 defa, “cömertlik”²²⁷ ve “harcama ahlakı”²²⁸ hutbelerinde dörder defa, “karz-ı hasen”²²⁹ hutbesinde 3, “israf”²³⁰ hutbelerinde 2 defa ve “Ülkemizi kalkındırmak toplumsal bir görevdir”²³¹ hutbesi ile “Meşru olmayan kazanç: Faiz”²³² başlıklı hutbelerde birer defa sadaka kavramına değinildiği görülmektedir.

Bununla beraber yalnızca iki yerde sadakanın bir türü olan fitır sadakasına (fitre) değinilmiştir.²³³

Fitır sadakası; zengin sayılan her Müslüman’ın bakmakla yükümlü bulunduğu bireyler için fakir, muhtaç ve kimsesizlere bayram öncesine kadar verilmesi vacip olan sadakadır.²³⁴

Sadaka hutbelerin yayınladığı tarihlere bakıldığında ise “sadaka-i cariye” hutbeleri hariç Ramazan ayı içerisinde ve hatta sadaka hutbelerinin Ramazan ayının son günlerine doğru yayınlandığı görülmektedir. Sadaka-i cariye hutbelerinin ise yayınlanma esnasında herhangi bir tarih gözetilmediği belirlenmiştir.

Hutbelerin içeriğine bakıldığında ise sadakanın: “Müslüman bir kimsenin Allah rızası için malından yoksullara gönüllü olarak yaptığı yardımdır,” şeklinde tanımlaması yapılmıştır.²³⁵ Ayrıca sadaka-i cariyenin ise “ardından nesiller boyu istifade edilecek bir hayır” olarak tanımlaması yapılmaktadır.²³⁶

Hutbelerde kullanılan başlangıç ayetlerine bakıldığında ise Zariyat Suresi 19. ayet olan: “Mallarında(yardım) isteyen ve (iffetinden dolayı isteyemeyip) mahrum olanlar için bir hak vardır.” mealindeki ayeti,²³⁷ Ali İmran Suresi 92. ayet olan: “Sevdiğiniz şeylerden Allah

²²⁶ İstanbul İl Müftülüğü, 14.11.2003- 12.11.2004-14.10.2005-06.10.2006-21.09.2007-19.08.2008-20.08.2010-12.08.2011-24.06.2016-16.06.2017 tarihli hutbeleri.

²²⁷ İstanbul İl Müftülüğü, 03.08.2012 tarihli hutbesi.

²²⁸ İstanbul İl Müftülüğü, 24.01.2014 tarihli hutbesi.

²²⁹ İstanbul İl Müftülüğü, 28.03.2008 tarihli hutbesi.

²³⁰ İstanbul İl Müftülüğü, 09.02.2018- 08.06.2018 tarihli hutbeleri.

²³¹ İstanbul İl Müftülüğü, 18.06.2004 tarihli hutbesi.

²³² İstanbul İl Müftülüğü, 01.06.2018 tarihli hutbesi.

²³³ İstanbul İl Müftülüğü, 20.10.2006-20.08.2010 tarihli hutbeleri.

²³⁴ Dini Kavramlar Sözlüğü, 568.

²³⁵ İstanbul İl Müftülüğü, 20.10.2006 tarihli hutbesi.

²³⁶ İstanbul İl Müftülüğü, 17.08.2018 tarihli hutbesi.

²³⁷ İstanbul İl Müftülüğü, 15.11.2002 tarihli hutbesi.

(c.c.) yolunda harcamadıkça iyiliğe asla erişemezsiniz. Her ne harcarsanız Allah onu bilir.” mealindeki ayetin²³⁸ ve Hadid Suresi 18. ayet olan: “Şüphesiz sadaka veren erkeklerle sadaka veren kadınlar ve Allah’a güzel bir borç verenler var ya, verdikleri onlara kat kat ödenir. Ayrıca onlara çok değerli bir mükâfat da vardır”²³⁹ ayetlerinin kullanıldığı görülmektedir.

Hutbelerde kullanılan hadis-i şerifler incelendiğinde ise; Asıl zenginliğin mal çokluğu ile değil; gönül zenginliği ile olduğu, insanlara eziyet veren bir nesnenin yoldan kaldırılmasının bile sadaka olacağı ve sadakanın malı eksiltmeyeceği, aksine sarf edilen malın yerine daha iyisinin verileceği hadislerinin kullanıldığı görülmektedir.²⁴⁰

Sadaka-i cariyeye hutbelerine bakıldığında ise insanoğlunun öldüğünde amel defterinin kapanacağı, yalnızca üç şey sebebiyle kapanmayacağı, bunlardan birisin de “sadaka-i cariyeye” olduğu hadisine yer verilmiş ve kişiye amel defterinin kapanmamasına vesile olacak mescid, köprü, yol, aşevi, hastane, okul vb. gibi ameller de bulunulması gerektiği tavsiye edilmiştir. Bu bağlamda vakıflarının ve hayır çalışmalarının önemi de vurgulanmıştır.

Bununla beraber hutbelerin içeriğinde karşılık beklemeden sadaka vermenin, Allah (c.c.) sevgisinin mal sevgisinden daha üstün tutulduğunun bir ifadesi olduğu ve bu yardımın yapılırken o kişilerin onurunun zedelenmeyecek şekilde yapılmasının vurgusu vardır. Bu husula ilgili Allah Teâlâ’nın: “Güzel bir söz ve bağışlama gönül kırma ile gelecek sadakadan daha hayırlıdır”²⁴¹ ayeti ise bu durumun önemini belirtmiş ve yayınlanan hutbelerde kullanılmıştır.

Aynı şekilde yardıma muhtaç kişilere yapılan maddi yardımın yanı sıra tüm insanlar için söylenecek güzel sözler ve iyilik amaçlı yapılacak tüm hal ve hareketlerin de sadaka yerine geçeceği belirtilmektedir. Bu husus da, hutbede geçen Peygamber Efendimiz (s.a.v.) ’in şu hadisi şerifi ile temellendirilmiştir: “Her iyilik bir sadakadır.”²⁴²

²³⁸ İstanbul İl Müftülüğü, 20.10.2006-30.04.2010 tarihli hutbeleri.

²³⁹ İstanbul İl Müftülüğü, 17.08.2018 tarihli hutbesi.

²⁴⁰ İstanbul İl Müftülüğü, 20.10.2006 tarihli hutbesi.

²⁴¹ Kur’an, 2, Bakara Suresi, Âyet, 263.

²⁴² İstanbul İl Müftülüğü, 20.10.2006 tarihli hutbesi.

Sonuç olarak diyebiliriz ki İslam dini her daim insanlara iyi davranmayı, başkalarına eziyet vermemeyi, malını ve mutluluğunu Müslüman kardeşiyle paylaşmayı tavsiye etmiş; böyle yapanlar müjdelenirken yapmayanlar ise uyarılmıştır.

İşte bu sebeple İslam dinince son derece önemli olan bu hususun, insanlara daha çok hatırlatılması ve insanlar arasında bu güzelliklerin yayılması için daha çok çaba sarf edilmesi gerekmektedir. Bunun da İslam'ın en yaygın tebliğ medotu olan hutbelerle olması mümkündür. Bu sebeple hutbe ve vaazlarda bu hususa daha çok değinilmesi gerekmektedir.

3.1.3. İnfak

İnfak, Allah (c.c.) rızasını kazanabilmek amacıyla ihtiyaç sahiplerine kendi malından yardımında bulunması demektir. İnfak, zekât ve sadaka kavramını da içeren daha geniş bir kavram olup gönüllü olarak yapılan her türlü hayrı içermektedir.²⁴³

Allah (c.c.)'ın insanlara vermiş olduğu servetten başkalarına vermek gerektiği Kuran-ı Kerim'de belirtilmektedir.²⁴⁴

Aynı şekilde Kuran-ı Kerim'de Allah (c.c.)'a karşı sorumluluk bilincinde olan mümin kulların özellikleri sayılırken infak edenler de bu kulların arasında sayılmaktadır.²⁴⁵

İnfak kavramının İslam iktisadı açısından önemine bakıldığında ise “zekât” ve “sadaka” kavramları için belirtilen hususlar infak kavramı için de sayılabilir.²⁴⁶

18 yıl boyunca yayınlanan hutbeler incelendiğinde ise infak kavramının yalnızca üç defa hutbe konusu olduğu; bunlardan “İnfak Şuuru ve Zekât”²⁴⁷ ile “Arınma Vesilesi: Zekât ve İnfak”²⁴⁸ başlıklarıyla yayınlanan hutbelerin “zekât” kavramı ile birlikte; “İnfak Ahlakı”²⁴⁹ başlığıyla ise “infak” kavramının tek başına hutbe konusu olduğu görülmektedir.

Ayrıca diğer İslam iktisadıyla ilgili yayınlanan hutbeler incelendiğinde ise infak kavramına toplamda 7 defa daha değinildiği, bunlardan 5'ine “Zekât, Kazancı Arttırır; Faiz Yok

²⁴³Dini Kavramlar Sözlüğü, 317.

²⁴⁴ Kur'an, 24, Nûr Suresi, Âyet, 33.

²⁴⁵ Kur'an, 2, Bakara Suresi, Âyet, 3.

²⁴⁶ Çalışmanın İlgili Bölümü, 67-74.

²⁴⁷ İstanbul İl Müftülüğü, 20.08.2010 tarihli hutbesi.

²⁴⁸ İstanbul İl Müftülüğü, 24.06.2016 tarihli hutbesi.

²⁴⁹ İstanbul İl Müftülüğü, 17.01.2014 tarihli hutbesi.

Eder”²⁵⁰ başlıklı hutbede, birer defa ise “Sadaka Vermenin Fazileti”²⁵¹ ve “Afiyet Olsun, İsrar Olmasın”²⁵² başlıklı hutbelerde değinildiği görülmektedir.

İnfak kavramıyla ilgili yayınlanan üç hutbenin yayınlanma tarihlerine bakıldığında ise iki tanesinin²⁵³ Ramazan ayı içerisinde, bir tanesinin²⁵⁴ ise farklı bir ayda yayınladığı görülmektedir.

Hutbelerin muhtevasına bakıldığında ise hiçbir hutbede kavram tanımlaması yapılmadığı görülmektedir. Bunun yanı sıra “infak”ın, vermenin huzurlu bir toplum oluşturacak dini bir vecibe olduğu da aktarılmıştır.²⁵⁵

Bununla beraber infak (verme)’in; insanı maddenin esaretinden kurtaracağından, merhamet duygularını arttıracığından ve çevresiyle olan ilişkilerinin gelişmesine vesile olacağından bahsedilmiştir. Ayrıca infak şuurundan mahrum insanın ahiret duygusu zayıflayacağından; artık fakir, kimsesiz ve muhtaçların feryadına kulak veremeyeceğine de değinilmiştir.²⁵⁶

Bununla beraber infak ibadeti yerine getirilirken; İnfak verilen kişiyi hal ve hareketlerle incitmemeye, gösterişten uzak durmaya, kendimizin hoşuna gitmeyecek bir malı vermemeye ve infak ederken en yakından başlamaya dikkat edilmesi de vurgulanmıştır.²⁵⁷

Ayrıca Müslümanın her işinde olduğu gibi infak ederken de orta yolu tutması gerektiği, infak ederken kendisinin ve bakmakla yükümlü bulunduğu kişileri de muhtaç edecek şekilde aşırıya gitmemesi gerektiği belirtilmiştir. Hatta bu hususla ilgili Peygamber Efendimiz (s.a.v.)’in şu hadisi örnek gösterilmiştir: “Biriniz sahip olduğu bütün serveti bana getirip ‘Sadaka olarak veriyorum.’ diyor; sonra da oturup halka avuç açıyor. Sadakanın hayırlısı kendi ihtiyacını giderdikten sonrakidir.”²⁵⁸ Ayrıca ekonomik kaynakların adaletsiz bir şekilde bölüşüldüğü, doğal kaynakların rastgele tüketildiği, fakir ve zengin arasındaki farkın gün geçtikçe açıldığı, kimi insanların yoksullukla mücadele

²⁵⁰ İstanbul İl Müftülüğü, 16.06.2017 tarihli hutbesi.

²⁵¹ İstanbul İl Müftülüğü, 20.10.2006 tarihli hutbesi.

²⁵² İstanbul İl Müftülüğü, 08.06.2018 tarihli hutbesi.

²⁵³ İstanbul İl Müftülüğü, 20.08.2010- 24.06.2016 tarihli hutbeleri.

²⁵⁴ İstanbul İl Müftülüğü, 17.01.2014 tarihli hutbesi.

²⁵⁵ İstanbul İl Müftülüğü, 20.08.2010 tarihli hutbesi.

²⁵⁶ İstanbul İl Müftülüğü, 20.08.2010-17.01.2014 tarihli hutbeleri.

²⁵⁷ İstanbul İl Müftülüğü, 20.08.2010-17.01.2014 tarihli hutbeleri.

²⁵⁸ İstanbul İl Müftülüğü, 17.01.2014 tarihli hutbesi.

ederken kimi insanların israf etmekten hiç çekinmediği bir dönemde infak etmenin önemine de değinilmiştir.²⁵⁹

İlgili hutbelerde kullanılan başlangıç ayetlerine bakıldığında ise; Ali İmran suresi 92. ayet olan: “Sevdiğiniz şeylerden Allah yolunda harcamadıkça iyiliğe asla erişemezsiniz”²⁶⁰ ayeti, Bakara suresi 263. ayet olan: “Güzel bir söz ve bağışlama, arkasından incitmeyle gelen sadakadan daha hayırlıdır”²⁶¹ ayeti ve Mü’minun süresi 4. ayet olan: “Onlar ki, zekât (vazifelerini) yerine getirirler”²⁶² ayetlerinin kullanıldığı görülmektedir.

Kullanılan hadis-i şeriflere bakıldığında ise “Yarım hurma ile de olsa insanın kendisini cehennem ateşinden koruması gerektiği”²⁶³ ve “Veren elin alan elden daha üstün olduğu”²⁶⁴ hadislerinin sıklıkla kullanıldığı görülmektedir.

Sonuç olarak toplum ve iktisadi açıdan son derece önemli bir konumu olan İnfak kavramının, her daim insanların gündeminde olması gerekmektedir. Bunu sağlayacak olan da vaaz ve hutbeler aracılığıyla din görevlileridir. Bu hususta Diyanet İşleri Başkanlığının geçen 18 sene içerisinde yalnız başına “infak” kavramına bir defa hutbe konusu olarak değinmiş olmasının yeterli olmadığı görülmektedir. Önümüzdeki dönemlerde daha planlı bir şekilde hutbe konularının belirlenmesiyle, infak kavramına da daha çok değinilmesinin hiç şüphe yok ki toplum açısından daha da faydası olacaktır.

3.1.4. Karz-ı Hasen

Karz-ı hasen kelime anlamı olarak güzel borç demektir. Terim anlamında ise: “Hiçbir çıkar gözetmeksizin sırf Allah rızası için başka birisine faizsiz bir şekilde verilen borç anlamına gelmektedir.”²⁶⁵

Karz-ı hasen tabiri Kuran-ı Kerim’de geçen bir tabirdir: “Kim Allah’a güzel bir borç verecek ki, Allah da onu kendisine kat kat ödesin. Ona çok değerli bir mükâfat da

²⁵⁹ İstanbul İl Müftülüğü, 24.06.2016 tarihli hutbesi

²⁶⁰ İstanbul İl Müftülüğü, 20.08.2010 tarihli hutbesi.

²⁶¹ İstanbul İl Müftülüğü, 17.01.2014 tarihli hutbesi.

²⁶² İstanbul İl Müftülüğü, 24.06.2016 tarihli hutbesi.

²⁶³ İstanbul İl Müftülüğü, 24.06.2016- 20.08.2010 tarihli hutbeleri.

²⁶⁴ İstanbul İl Müftülüğü, 17.01.2014 tarihli hutbesi.

²⁶⁵ Hasan Akay, İslami Terimler Sözlüğü, 250.

vardır.”²⁶⁶ Bu Ayeti Kerime bu minvalde incelenecek olursa Allah Teâlâ (c.c.) sıkıntıda olana borç vermeyi tıpkı kendisine verilmiş bir borç gibi kabul etmiş bunun karşılığını da bizzat kendisinin fazlasıyla ödeyeceğini bildirmiştir.

İslam dini; mazlum, mağdur ve zorda kalanlara yardım etmeye son derece önem vermektedir. İhtiyaç halinde borçlanmakta son derece doğal olmakla birlikte o kişiye ise borç vererek onu o içinde bulunduğu müşkil durumdan kurtarmak ise son derece faziletli bir davranış olacaktır.

Allah Resûlü (s.a.v.) bir hadisi şerifinde yapılan bir iyiliğin o kişiyi cennete götüreceğini²⁶⁷ buyurarak bizlere karşılıksız iyilik yapmayı tavsiye etmiştir.

Eğer o insana bu şekilde borç verilmediği, yardım edilmediği takdirde ya mağdur olup çok zor duruma düşecek, ya da faize bulaşarak borç alacaktır. İşte bu sebeple de Karz-ı Hasen İslam iktisadı açısından çok önemli bir yere sahip olmaktadır.

Bu son derece önemli kavramın 18 yıl boyunca yayınlanan hutbelerde yer bulma sıklığına bakıldığında ise; yalnızca 2008 yılında “Karz-ı Hasen”²⁶⁸ başlığıyla yayınladığı görülmektedir. Diğer yayınlanan hutbelerde ise “karz-ı hasen” kavramından hiç bahsedilmediği tespit edilmiştir.

Bununla beraber yayınlanan hutbe içerisinde “karz-ı hasen”in; herhangi bir karşılık içerisine girmeden, sıkıntı içinde olan birine borç vermek veya borcunu öderken o kişiye kolaylık sağlamak şeklinde tanımı yapılmaktadır.

Allah rızası için hayır ve iyilik niyeti ile borç vermenin öneminden bahsedilerek; fertlerin, ailelerin, toplumun mutluluğunun karşılıklı yardımlaşma ve kaynaşmayla mümkün olacağına, insanın kendisini mutlu kılmasının sırrının başkalarını mutlu yapmak olduğuna değinilmiştir. Ayrıca dara düşene borç verip sıkıntısını paylaşmanın dini ve milli geleneklerimizde olduğuna ve en önemlisi ise bunların yapılabilmesi için insanlar arasındaki sevgi, merhamet ve güven duygusunun her daim var olması gerektiğine de değinilmiştir.

²⁶⁶ Kur’an, 57, Hadid Suresi, Âyet, 11.

²⁶⁷ Nevevi, Riyaz’üs-Salihin, 94.

²⁶⁸ İstanbul İl Müftülüğü, 28.03.2008 tarihli hutbesi.

Bununla beraber borç verirken başka niyet olmaksızın kişinin yalnızca Allah (c.c.) rızası için vermesi gerektiğinden; borç alan kişinin herhangi bir söz veya tavırla minnet altında bırakılmaması gerektiğine, verilen borcun ileride mağduriyet yaratmaması için yazı ile kayıt altına alınması gerektiğine ve borçlu olan birisinin vefat ettiği takdirde varislerinin onun borcunu ödemesinin gerektiğine de vurgu yapılmıştır.

Hutbe içerisinde kullanılan ayetlere bakıldığında ise yukarıda aktarılan “Kim Allah’a güzel bir borç verecek ki, Allah da onu kendisine kat kat ödesin”²⁶⁹ Ayet-i Kerimesi ile “Şayet (borçlu) darlık içindeyse eli genişleyinceye kadar ona mühlet vermek gerekir. Eğer (gerçekleri) anlarsanız bunu sadaka olarak bağışlamanız sizin için daha hayırlıdır”²⁷⁰ ayetlerinin kullanıldığı görülmektedir.

Hutbede geçen hadis-i şeriflere bakıldığında ise “Sadaka vermenin on misliyle; borç vermenin ise on sekiz misliyle mükâfat göreceğinden, borcunu ödeyebilecek kişinin borcunu ödememesinin zulüm olacağından ve kim Müslüman kardeşinin dünya sıkıntılarından birini giderirse Allah (c.c.) da kıyamet günü o kişinin sıkıntılarını giderileceğinden” hadislerde bahsedilmektedir

İslam dini güzelliklerin yaygınlaştırılmasını, kötülüklerin ve günahların engellenmesini emretmektedir. Bu bağlamda “karz-ı hasen” Müslümanları günümüz ekonomik bunalımlarından çıkarak insanları faiz bataklığından kurtaracak islami bir ekonomik formüldür. İşte bu sebeple “karz-ı hasen” uygulamasının Müslümanlar arasında yaygınlaşması ve İslam dinince ne kadar önemli olduğunun ayet ve hadislerle insanlara aktarılması gerekmektedir. Bunu en etkin bir şekilde sağlayacak tebliğ metodu ise Cuma günü verilen hutbelerdir.

Bu bağlamda Diyanet İşleri Başkanlığının bu kavramın önemine binaen yayınladığı hutbelerinde 18 senede 1 defa değil, daha sıklıkla bu konuya değinmesi gerekmektedir.

²⁶⁹ Kur’an, 57, Hadid Suresi, Âyet, 11.

²⁷⁰ Kur’an, 2, Bakara Suresi, Âyet, 280.

3.1.5. Tutumluluk ve Paylaşma

İslam dini yapılan her harekette ifrat ve tefrite yol açmadan her daim orta yolun tutulmasını tavsiye etmiştir. Bununla beraber Allah Teâlâ insanların faydalanması için sonsuz nimetler yaratmış ancak bu nimetlerden yararlanırken de israftan ve aşırıya gitmekten sakınılmasını istemiştir. Bu sosyal ve ekonomik hayatta ve dâhi ibadetlerde bile böyledir.

Ancak daha çok iktisadi hayatta bu iki kavramın eksikliği hissedilmektedir. “Kazandıklarım yalnızca benimdir” diyerek istediğin doğrultuda pervasızca harcamanın uygun olmayacağı gibi, yalnızca bu dünyayı düşünerek kazandıklarını kimseyle paylaşmadan biriktirmek de uygun olmayacaktır. Bu konuyla ilgili Allah Teâlâ bir ayet-i kerimesinde ümmetine: “Onlar harcamalarında ne israf, ne de cimrilik ederlerdir. Onların harcamaları bu ikisi arasında orta bir harcamadır”²⁷¹ şeklindeki beyanıyla Müslümanların ekonomik harcamalarının nasıl olması gerektiğini vurgulamaktadır.

İslam iktisadı açısından da son derece önemli olan bu iki kavram İslam iktisadının temelini oluşturmaktadır. İslam iktisadını modern kapitalizmden ayıran en büyük etken paylaşmaktır. Modern Kapitalizmde: “Paylaşırsan azalır” düşüncesi hâkimken İslam iktisadında paylaştıkça çoğalan bir düşünce hâkimdir. Ayrıca modern kapitalizm de her daim daha güzeli için harcamak, devamlı harcamak ve tüketme görüşü hâkimken İslam iktisadında ise gereksiz yere harcamamak ve israf etmemek görüşü hâkimdir. İşte bu sebeple bu iki kavram İslam iktisadı açısından son derece önem arz etmektedir.

Hutbenin muhtevasına gelindiğinde ise 18 yıl boyunca “Tutumluluk ve Paylaşma” başlığıyla yalnızca 2009 yılında 1 hutbe irâd edildiği görülmektedir.²⁷²

Bununla beraber tutumluluk kavramının diğer kavramlarla olan irtibatına bakıldığında ise tutumluluk kavramı; “İsraf”²⁷³ başlıklı hutbede 3 defa; “Su ve İsraf”,²⁷⁴ “İsraftan Kaçınmak”,²⁷⁵ “İsraf”²⁷⁶ ve “Zekât İbadeti”²⁷⁷ başlıklı hutbelerde ise 1 defa geçmektedir.

²⁷¹ Kur’an, 25, Furkan Suresi Âyet, 67.

²⁷² İstanbul İl Müftülüğü, 20.03.2009 tarihli hutbesi.

²⁷³ İstanbul İl Müftülüğü, 09.09.2011 tarihli hutbesi.

²⁷⁴ İstanbul İl Müftülüğü, 04.07.2008 tarihli hutbesi.

²⁷⁵ İstanbul İl Müftülüğü, 02.06.2006 tarihli hutbesi.

²⁷⁶ İstanbul İl Müftülüğü, 17.12.2004 tarihli hutbesi.

Bu sonuca bakıldığında tutumluluk kavramı genel itibariyle israf kavramıyla beraber kullanıldığı görülmektedir.

Paylaşma kavramına bakıldığında ise; “Zekât ve İnfak”²⁷⁸ başlıklı hutbede 4 defa, “Türk Lirası Milli İtibarımız”,²⁷⁹ “Zekât”,²⁸⁰ “Karz-ı Hasen”,²⁸¹ “Harcama Ahlakı”²⁸² ve “Zekât Kazancı Arttırır; Faiz Yok Eder”²⁸³ başlıklı hutbelerde birer defa yer aldığı görülmektedir.

Hutbede kullanılan ayete bakıldığında ise “Sonra o gün, nimetlerden mutlaka hesaba çekileceksiniz”²⁸⁴ ayetinin hutbe başlangıç ayeti olarak kullanıldığı görülmektedir.

Hutbe içerisinde kullanılan hadis-i şeriflere bakıldığında ise Peygamber Efendimiz’in; mü’minleri bir vücudun uzuvları gibi tanımladığı ve eşine akşam evdeki eti sorması üzere, “Komşulara verdik, çok azı bize kaldı” cevabına hitaben; “Hayır, bize kalan evde bıraktığımız değil, asıl verdiğimiz”²⁸⁵ buyurduğu hadisler kullanılmıştır.

Hutbe içerisinde kullanılan bu ayet ve hadislerden de anlaşılacağı üzere hutbenin muhtevasında yapılan her işten hesaba çekinileceği ve mümin kardeşinin zora düştüğünde ona yardım edilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bununla beraber Allah’ın verdiği nimetlerinin şükrünü ancak Allah’ın rızası doğrultusunda harcanarak ve paylaşarak eda edilebileceğini bildirilmiştir.

Ekonomik anlamda ise bir Müslümanın kesinlikle modern dünyanın en büyük problemi olan tüketim çılgınlığı içerisine düşmeyeceği ve bu durumun birçok ayet ve hadiste de belirtildiğine değinilmiştir.

²⁷⁷ İstanbul İl Müftülüğü, 30.11.2001 tarihli hutbesi.

²⁷⁸ İstanbul İl Müftülüğü, 24.06.2016 tarihli hutbesi.

²⁷⁹ İstanbul İl Müftülüğü, 31.08.2001 tarihli hutbesi.

²⁸⁰ İstanbul İl Müftülüğü, 21.09.2007 tarihli hutbesi.

²⁸¹ İstanbul İl Müftülüğü, 28.03.2008 tarihli hutbesi.

²⁸² İstanbul İl Müftülüğü, 24.01.2014 tarihli hutbesi.

²⁸³ İstanbul İl Müftülüğü, 16.06.2017 tarihli hutbesi.

²⁸⁴ Kur’an, 102, Tekasür Suresi, Âyet, 8.

²⁸⁵ İstanbul İl Müftülüğü, 20.03.2009 tarihli hutbesi.

3.1.6. Cömertlik

Cömertlik, elindekini karşılık beklemeden bir başkasıyla paylaşabilmek demektir. İslam dini açısından da oldukça önemli bir kavram olan cömertlik birçok ayet ve hadislerde de müslümanlara teşvik edilmektedir.

Bu duruma örnek olarak bir ayet-i kerimede Allah Teâlâ “Eli sıkı olma”²⁸⁶ emriyle bizlerden cömert olmamızı istemektedir. Peygamber Efendimiz (s.a.v.) ise hadislerinde cömert kimseyi sadaka verdikçe üzerindeki zırhı genişleyen kişiye benzetmektedir.²⁸⁷ Tabiki buradaki cömertlik ölçüsünce olmalı ve israfa kaçmamalıdır.

Cömertlik kavramı 18 yıl boyunca yayınlanan hutbeler arasında yalnızca 2012 yılında bir defa hutbe konusu olmuştur.²⁸⁸

Bununla beraber yalnızca 9 defa diğer hutbeler içerisinde “cömertlik” kavramına değinilmiştir. Bunlardan 7’si “zekât” hutbelerinde²⁸⁹ diğer 2’si ise ‘Ticaret Ahlakı’²⁹⁰ başlıklı hutbelerde değinilmiştir.

Bu da bizlere göstermektedir ki cömertlik kavramı ile zekât kavramı birbirleriyle çok bağlantılı kavramlardır. Araştırmanın en başında da değinildiği gibi cömert olamayan kişi zekât ibadetini dâhi yerine getiremeyecektir. Bu sebeple de denilebilir ki; zekât, cömertlik duygularını güçlendirmektedir.

Cömertlik hutbesinin yayınladığı tarihe bakıldığında ise Ramazan ayı içerisine denk geldiği görülmektedir. Bu hutbe başlığının Ramazan ayı içerisine planlı olarak denk getirilmiştir. Çünkü insanlar Ramazan ayı içerisinde manevi duyguları daha yoğun yaşadıkları için Allah (c.c.) yolunda infak etmeye daha istekli olmaktadır.

Cömertliğin hutbedeki tanımına bakıldığında ise; insanı bencil duyguların esaretinden kurtaran erdemlerden biri²⁹¹ olarak tanımlanmaktadır. Aynı şekilde hutbede cömertliğin;

²⁸⁶ Kur’an, 17, İsra Suresi, Âyet, 29.

²⁸⁷ Nevevi, Riyaz’üs-Salihin, 403.

²⁸⁸ İstanbul İl Müftülüğü, 03.08.2012 tarihli hutbesi.

²⁸⁹ İstanbul İl Müftülüğü, 15.11.200-14.11.2003- 12.11.2004-14.10.2005-06.10.2006-21.09.2007-24-06-2016, tarihli hutbeleri.

²⁹⁰ İstanbul İl Müftülüğü, 30.05.2008-26.09.2014 tarihli hutbesi.

²⁹¹ İstanbul İl Müftülüğü, 03.08.2012 tarihli hutbesi.

istenmeden, gösteriş yapmadan, kimseyi incitmeden ve karşılığında teşekkür yada övülme beklemeden verebilmek olduğu vurgulanmaktadır.²⁹²

Sonuç olarak cömertlik kavramı İslâm'da mal ile yapılacak ibadetlerin temelini oluşturması sebebiyle İslam iktisadı açısından oldukça önem arz etmektedir.

Aslında maddi olarak yapılacak tüm ibadetlerin temelinde cömert olmak ve Allah (c.c.) için vermek yatmaktadır. Hal böyle olunca da insanların bu özelliğinin ön plana çıkartılması için uğraşılmalı ve Müslümanın her daim cömert olması gerektiği vurgulanmalıdır.

İşte bu bağlamda da tekraren Diyanet İşleri Başkanlığına çok büyük bir sorumluluk düşmekte ve en yaygın tebliğ metodu olan hutbelerde bu konuyu daha çok işlemesi gerekmektedir.

3.1.7. Cimrilik

Cimrilik, harcamalarda bulunmaktan veya yardım etmekten alıkoyan bencil bir duygu ile cömertlik yapmaktan kaçınmaktır.²⁹³ İslâm dininde de cimrilik hoş karşılanmamakta ve birçok ayet ve hadisle yasaklanmaktadır.

Konuyla ilgili Allah Teâlâ bir ayet-i kerimesinde: “Allah'ın kendilerine lütfundan verdiği nimetlerde cimrilik edenler, bunun, kendileri için hayırlı olduğunu sanmasınlar. Hayır! O kendileri için bir şerdir. Cimrilik ettikleri şey kıyamet gününde boyunlarına dolacaktır”²⁹⁴ buyurarak olayın vehametini gözler önüne sermektedir.

İslam iktisadı açısından baktığımız zaman ise cimrilik kavramı, İslam iktisadı ile tamamıyla ters düşmektedir. Çünkü İslam dininde veren el her daim daha üstün görülmüştür. Bu bağlamda İslam iktisadında da servet muhtaçlarla paylaştıkça anlam kazanmaktadır. Paylaşılmayıp insan elinde biriktirdiği her mal ise hem bu dünyada hem ahirette birer külfet olarak görülmüştür.

Bununla beraber Cimrilik kavramı hutbelerde genellikle israf, zekât ve infak kavramları ile birlikte kullanılan bir kavramdır. 18 yıl boyunca yayınlanan hutbeler incelendiğinde ise

²⁹² İstanbul İl Müftülüğü, 03.08.2012 tarihli hutbesi.

²⁹³ Dini Kavramlar Sözlüğü, 102.

²⁹⁴ Kur'an, 3, Ali İmran Sures, Âyet, 180.

yalnızca israf kavramı ile birlikte 2004 yılında bir hutbe konusu olarak kullanıldığı görülmektedir.²⁹⁵ Aynı şekilde; “Tüketim Çılgınlığı”,²⁹⁶ “Bilinçli Tüketim”,²⁹⁷ “Harcama Ahlakı”,²⁹⁸ “Tutumluluk ve Paylaşma”,²⁹⁹ “Zekât”³⁰⁰ ve “İsraf”³⁰¹ hutbelerinde ayetle veya hadislerle, “Cömertlik”³⁰² hutbesinde 2 defa olmak üzere, “Yardımlaşmanın Sosyal Hayattaki Önemi”,³⁰³ “Zekât ve İnfak”,³⁰⁴ “İnfak Şuuru ve Zekât”,³⁰⁵ “Zekât İbadeti”,³⁰⁶ “Zekât”,³⁰⁷ ve “Zekât Arındırır”³⁰⁸ başlıklı hutbelerde ise birer defa cimrilik kavramına değinildiği görülmektedir.

Hutbenin muhtevasına ise; Cimrilik imkân olduğu halde gerekli harcamayı yapmamak şekliyle tanımlanmıştır.

Müslüman hayatının her alanında daima itidalli davranması gerekmektedir. İsrafa bulaşmayacağı gibi cimrilikte yapmaması gerekir. İşte hutbenin başlangıç ayetinde de bu duruma vurgu vardır. Bu hususla ilgili Allah Teâlâ yüce kitabında: “Rahmanın kulları harcamalarında ne israf eder ne de cimrilik ederler. Onların harcamaları, bu ikisi arasında dengeli bir harcamadır”³⁰⁹ buyurmaktadır. Benzer ayet ve hadislerle de bu durum desteklenerek hutbe bu minvalde devam etmiş ve insanların bu hataya düşmemeleri için uyarılarda bulunulmuştur. Sonuç olarak İslam dinince hoş görülmemeyen cimrilik hasleti 18 yıl boyunca 1 defa hutbe konusu olmuş ve diğer hutbelerde az da olsa değinilmiştir.

Bu durumun hutbelerde biraz daha arttırılması ve insanların da Allah yolunda harcamaya daha da teşvik ettirilmesi günümüz Müslümanları açısından faydalı olacaktır.

²⁹⁵ İstanbul İl Müftülüğü, 16.01.2004 tarihli hutbesi.

²⁹⁶ İstanbul İl Müftülüğü, 09.03.2012 tarihli hutbesi.

²⁹⁷ İstanbul İl Müftülüğü, 23.03.2012 tarihli hutbesi.

²⁹⁸ İstanbul İl Müftülüğü, 24.01.2014 tarihli hutbesi.

²⁹⁹ İstanbul İl Müftülüğü, 20.03.2009 tarihli hutbesi.

³⁰⁰ İstanbul İl Müftülüğü, 04.09.2009 tarihli hutbesi.

³⁰¹ İstanbul İl Müftülüğü, 04.01.2002- 03.01.2003- 02.06.2006-09.02.2018-08.06.2018 tarihli hutbesi.

³⁰² İstanbul İl Müftülüğü, 03.08.2012 tarihli hutbesi.

³⁰³ İstanbul İl Müftülüğü, 15.11.2002 tarihli hutbesi.

³⁰⁴ İstanbul İl Müftülüğü, 24.06.2016 tarihli hutbesi.

³⁰⁵ İstanbul İl Müftülüğü, 20.08.2010 tarihli hutbesi.

³⁰⁶ İstanbul İl Müftülüğü, 30.11.2001 tarihli hutbesi.

³⁰⁷ İstanbul İl Müftülüğü, 12.11.2004-19.09.2008-tarihli hutbeleri.

³⁰⁸ İstanbul İl Müftülüğü, 14.10.2005 tarihli hutbesi.

³⁰⁹ Kur'an, 25, Furkan Suresi, Âyet, 67.

3.1.8. Bilinçli Tüketim

Günümüz modern dünyanın en büyük problemlerinden biriside bilinçsiz bir şekilde tüketim içerisinde bulunmaktadır. Birçok ayet ve hadislerde bu durum Müslümanlara yasaklanmış olup bilakis malını israf etmeyerek diğer insanlarla yardımlaşmaya ve onlarla malını paylaşmaya teşvik edilmiştir.

Bu hususta Allah Teâlâ: “Akrobaya, yoksula, yolcuya hakkını ver. Gereksiz yere de saçıp savurma. Zira böylesine saçıp savuranlar şeytanların dostlarıdır. Şeytan ise Rabbine karşı çok nankördür”³¹⁰ buyurarak, insanları gereksiz yere saçıp savurmak şartıyla bilinçsizce paralarını ve mallarını tüketmelerini yasaklamış hatta böyle yapanların şeytanın birer dostu olduklarını da belirterek olayın önemini vurgulamıştır. Bir başka ayet-i kerime de ise Allah Teâlâ:“(O kullar), harcadıklarında ne israf ne de cimrilik ederler; ikisi arasında orta bir yol tutarlar”³¹¹ buyurarak israf ve cimrilikten uzak durulması gerektiğini ve en makbul olanının ikisi arasında bir yol olduğunu belirterek; Müslümanın harcamasının nasıl olması gerektiğini de açıklamaktadır.

İslam iktisadı açısından bakıldığında ise; Bilinçli Tüketim kavramı oldukça önemlidir. İslam dini cimriliği yasakladığı gibi kesinlikle israfı, savurganlığı ve bilinçsizce tüketimi de uygun görmemektedir. İslam iktisadını Modern Kapitalizmden ayıran en önemli faktör İslam iktisadında sınırları belirleyen bir ‘Din’ olgusunun olmasıdır. Ancak Modern Kapitalist düşüncede ise ‘kendi param dilediğince istediğim yere harcarım’ düşüncesi ile sınırlar belli değildir.

Bu hususta Allah Teâlâ’nın Yüce kitabında: “Sonra, yemin olsun ki, o gün (size verilen) her nimetten hesaba çekileceksiniz”³¹² buyruğu bağlamında ‘Para benim param istediğim yere harcarım’ düşüncesi kesinlikle İslam iktisadında yeri olmayan bir düşüncedir. Bu düşünce ise Müslümanları Bilinçsizce tüketimden engelleyen en önemli etkidir. Bilinçli Tüketimle

³¹⁰ Kur’an, 17, İsra Suresi, Âyet, 26-27.

³¹¹ Kur’an, 25, Furkan Suresi, Âyet, 67.

³¹² Kur’an, 102, Tekasür Suresi, Âyet, 8.

ilgili yayınlanan hutbelere bakıldığında, 18 yıllık süre zarfında iki hutbenin birebir aynı³¹³ olmasıyla birlikte toplamda üç adet ilgili konu başlığıyla hutbe yayınlandığı görülmektedir.

Bu hutbelere bakıldığında ise; “Tüketim Çılgınlığı”,³¹⁴ “Bilinçli Tüketim”³¹⁵ ve “Harcama Ahlakı”³¹⁶ başlıkları ile yayınladıkları görülmektedir.

Diğer hutbeler incelendiğinde ise; “Ülkemizi Kalkındırmak Toplumsal Bir Görevdir”³¹⁷ hutbesinde, “Tutumluluk ve Paylaşma”³¹⁸ hutbesinde, “Zekât”³¹⁹ hutbesinde, “Helal Kazanç Helal Lokma”³²⁰ hutbesinde, “İslamda Ticaret Ahlakı”³²¹ hutbesinde ve “İsraf”³²² hutbelerinde “bilinçli tüketim” kavramına değinilmiştir.

Ayrıca bilinçli tüketim ile ilgili hutbelerin muhtevasına bakıldığında ise; hemen her alanda ölçsüz bir harcamaya rastlandığı, artık tüketim anlayışının çok farklı manalar kazanarak çılgınlık boyutuna ulaştığı hatta bu tüketim çılgınlığının; israf ve hoyratça heba etme yarışına dönüştüğünün bunun sonucu olarakta ne kadar harcarsan o kadar mutlu ve konforlu bir hayat sürersin düşüncesinin giderek yaygınlaştığından bahsedilmektedir.³²³

Bununla beraber sınır tanımayan bu tüketim çılgınlığı neticesinde yer altı ve yer üstü zenginliklerinde tükenmekte olduğu ve Allah’ın rızkindan insanları nasıplendirdiği malı-mülkü ancak rızası doğrultusunda harcamanın dini ve ahlaki bir görev olduğuda vurgulanmıştır.³²⁴ İlgili hutbelerde kullanılan başlangış ayetlerine bakıldığında ise iki tanesinde;³²⁵ “Akrobaya, yoksula, yolcuya hakkını ver. Gereksiz yere de saçıp savurma. Zira böylesine saçıp savuranlar şeytanların dostlarıdır. Şeytan ise Rabbine karşı çok nankördür”³²⁶ mealindeki ayeti ve bir diğerinde ise³²⁷ “Kendileri istekli oldukları halde

³¹³ İstanbul İl Müftülüğü, 09.03.2012 ve 23.03.2012 tarihli hutbeleri.

³¹⁴ İstanbul İl Müftülüğü, 09.03.2012 tarihli hutbesi.

³¹⁵ İstanbul İl Müftülüğü, 23.03.2012 tarihli hutbesi.

³¹⁶ İstanbul İl Müftülüğü, 24.01.2014 tarihli hutbesi.

³¹⁷ İstanbul İl Müftülüğü, 18.06.2004 tarihli hutbesi.

³¹⁸ İstanbul İl Müftülüğü, 20.03.2009 tarihli hutbesi.

³¹⁹ İstanbul İl Müftülüğü, 20.08.2010 tarihli hutbesi.

³²⁰ İstanbul İl Müftülüğü, 19.07.2013 tarihli hutbesi.

³²¹ İstanbul İl Müftülüğü, 02.03.2018 tarihli hutbesi.

³²² İstanbul İl Müftülüğü, 04.07.2008- 09.09.2011- 09.02.2018- 08.06.2018 tarihli hutbeleri.

³²³ İstanbul İl Müftülüğü, 09.03.2012- 23.03.2012- 24.01.2014 tarihli hutbeleri.

³²⁴ İstanbul İl Müftülüğü, 09.03.2012-24.01.2014 tarihli hutbeleri.

³²⁵ İstanbul İl Müftülüğü, 09.03.2012- 09.03.2012 tarihli hutbeleri.

³²⁶ Kur’an, 17, İsra Suresi, Âyet, 26-27.

yemeklerini yoksula, öksüze ve esire verirler ve onlara: ‘Bunu size Allah rızâsı için yediriyoruz. Sizden karşılık ve teşekkür beklemiyoruz. Biz Rabbimizin sert, belâlı bir gününden korkarız’, derler. Allah da onları o günün fenalığından korur. Yüzlerine parlaklık, gönüllerine sevinç verir”³²⁸ mealindeki ayetin kullandığı görülmektedir.

Hutbelerde kullanılan Hadis-i Şeriflere bakıldığında ise; akarsudan dahi abdest alırken suyun israf edilmemesi gerektiği³²⁹ ve Hz. Aişeye hitaben: Ey Aişe, Cennete benimle olman seni mesrur edecekse sana dünyadan bir yolcunun azığı kadarı kifayet etmelidir³³⁰ hadis-i şeriflerinin kullanıldığı görülmektedir.

Hutbelerin yayınladığı tarihlere bakıldığında ise 2012 ve 2014 yıllarında yayınlandığı görülmekte bunun sebebinin ise 2000’li yıllardan daha ziyade 2010 ve sonrasında tüketim çılgınlığının kendisini her alanda daha da hissettiriyor olmasındandır.

Sonuç itibarıyla günümüzde dünyada o kadar aç ve yoksul insan varken buna karşılık tüketim çılgınlığı da her geçen gün daha da artarak devam etmektedir. Bunca ayet ve hadislerde de bu durum yasaklanmış olmasına rağmen Müslümanlar arasında oldukça yaygın olan bu durumun önüne geçilmeli, her daim hatırlatılması gerekmektedir. İstanbul İl Müftülüğü’nün hutbelerinde 18 yıl boyunca ikisi aynı olmakla birlikte sadece üç defa bu konuyu işlemiş olması Tüketim Çılgınlığının önüne geçmeye ve hatta farkındalık uyardırmaya bile yeterli olmayacaktır. Bu sebeple bu husus Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından daha bir gündeme alınmalı bundan sonraki çalışmalarda hutbe ve vaaz planlamaları buna göre yapılmalıdır.

3.1.9. İsrâf

İsrâf; sözlükte savurganlık, aşırıya gitmek anlamına gelmekle birlikte terim anlamı itibarıyla, insanın sahip olduğu nimetleri ölçsüzce ve gereksiz harcaması demektir.³³¹ İslam dininde temel ihtiyaçlar dışında insanlığın gerekli görmediği yerlere fazladan harcama yapmak israftır. İnsanların sahibi olduğu tüm maddi ve manevi imkânlar Allah

³²⁷ İstanbul İl Müftülüğü, 24.01.2014 tarihli hutbesi.

³²⁸ Kur’an, 76, Dehr Suresi, Âyet, 8-11.

³²⁹ İstanbul İl Müftülüğü, 09.03.2012- 09.03.2012 tarihli hutbeleri.

³³⁰ İstanbul İl Müftülüğü, 24.01.2014 tarihli hutbesi.

³³¹ Dini Kavramlar Sözlüğü, 327-328.

(c.c.)’ın insanlara birer emanetidir. Müslümanların üzerine düşen bu emanetleri yalnızca Allah’ın rızası doğrultusunda harcamak ve bu emanetleri israf etmemektir.³³² Bir ayet-i kerimede Allah Teâlâ: “Ey Âdemoğulları, her mescide gidişinizde güzel elbiseler giyiniz. Yiyiniz, içiniz, fakat israf etmeyiniz. Çünkü Allah (c.c.) israf edenleri sevmez”³³³ buyurarak insanları israftan yasaklamış ve israf etmenin güzel bir davranış olmadığını belirtmiştir.

İslam iktisadı kavramları arasında belkide İslam iktisadını temsil eden en önemli kavramlardan biriside israf kavramıdır. Çünkü bu kavram temelde kapitalizm anlayışı ile tamamiyle ters düşmekte ve bu sebeple İslam iktisadını Modern kapitalizmden ayırmaktadır. Modern kapitalizm’in en belirgin gayesi tüketimdir. Çünkü tüketim olmazsa üretim olmayacaktır ve para döngüsü azalacaktır. İşte bu sebeple modern kapitalizmde insan yalnızca tüketmek için daha da fazla üreten bir varlık haline gelmektedir.³³⁴ Bununla beraber bir Müslüman bilir ki kıyamette sorulacak ilk suallerin başında malını nerede kazanıp, nerede harcadığının suali olacaktır.

İşte bu sebeple İslam iktisadında ise temel gaye Allah Teâlâ’nın: “Gereksiz yere saçıp savurma. Çünkü saçıp savuranlar şeytanın kardeşleridir”³³⁵ buyruğunda belirttiği gibi israftan uzak durmaktır. İsrâf kavramının Müslümanların en yaygın tebliğ metodu olan hutbelerde ne kadar ve hangi sıklıkla kullanıldığı hususuna gelindiğinde ise görülmektedir ki; “zekât” kavramıyla birlikte en çok kullanılan kavram israf kavramı olmuştur.

2001-2018 hutbelerine baktığımızda 13 defa israf kavramının müstakil bir hutbe konusu olarak kullanıldığı görülmektedir. Bunların içerisinde aynı senelerde iki defa hutbe konusu olduğu gibi³³⁶ çoğu senelerde ise müstakil bir hutbe konusu olarakta hiç değinilmemiştir.³³⁷

Yayınlanan bu 13 hutbeye bakıldığında ise yalnızca dört hutbede “ekmek”,³³⁸ “su”³³⁹ ve “cimrilik”³⁴⁰ kavramları ile birlikte kullanıldığını, diğer hutbelerin tamamında ise tek başına hutbe konusu olduğu görülmektedir.

³³²Hasan Akay, İslami Terimler Sözlüğü, 229.

³³³ Kur’an, 19, İsrâ Suresi, Âyet, 19.

³³⁴ Yeni Şafak “İslam Ekonomisi”, erişim: 04.04.2014, <https://www.yenisafak.com/yazarlar/farukbeser/islam-ekonomisi-olur-mu-51144>.

³³⁵ Kur’an, 17, İsrâ Suresi, Âyet, 26-27.

³³⁶ İstanbul İl Müftülüğü, 2004, 2007 ve 2018 senelerinde yayınlanan hutbeler.

³³⁷ 2001, 2009, 2010, 2012, 2014, 2015, 2016, 2017 seneleri.

Bununla beraber bu hutbeler arasında 04.01.2002 ile 03.01.2003 ve 17.12.2004 tarihinde yayınlanan hutbelerinin ve 02.06.2006 ile 08.06. 2007 hutbelerinin birbirleriyle içerik olarak aynı hutbeler oldukları görülmektedir. Bu hutbelerin yayınlanma tarihleri, hutbe başlıkları ve başlangıç ayetleri ayrıntılarıyla aşağıdaki tabloda gösterilmektedir:

Tablo 4:

İsraf Kavramı Yayınlanma Tarihi, Hutbe Başlığı ve Başlangıç Ayetleri

TARİH	HUTBENİN BAŞLIĞI	AYET
04.01.2002*	İsraf	Furkan, 25/67
03.01.2003*	İsraf	Furkan, 25/67
16.01.2004	İsraf ve Cimrilik	Furkan, 25/67
17.12.2004*	İsraf	Furkan, 25/67
03.06.2005	Ekmeği İsraf Etmeyelim	Abese, 80/24
02.06.2006**	İsraftan Kaçınmak	Furkan, 25/67
08.06.2007**	İsraftan Kaçınmak	Furkan, 25/67
29.06.2007	Su ve İsraf	En'am, 6/141
04.07.2008	Su ve İsraf	Tekasür,102/8
09.09.2011	İsraf	İsra, 17/26-27
25.04.2013	Allah'ın Sevmediği Davranış İsraf	Furkân, 25/67
09.02.2018	İsraf, Dini ve Ahlaki Bir İflastır	Furkân, 25/67
08.06.2018	Afiyet Olsun, İsraf Olmasın	Furkân, 25/67

-* ve ** ile gösterilen hutbeler birbiriyle içerik olarak aynı olan hutbeleri göstermektedir.

İsraf kavramının diğer İslam iktisadi kavramlarının hutbelerinde kullanılma durumlarına bakıldığında ise; “Helal Kazanç, Helal Lokma”,³⁴¹ “Tüketim Çılgınlığı”,³⁴² ve “Bilinçli Tüketim”,³⁴³ başlıklı hutbelerde 4'er defa, “Helal Kazanç”,³⁴⁴ başlıklı hutbede 2 defa, “Çalışanların Sosyal Güvenliği”,³⁴⁵ “Ülkemizi Kalkındırma”,³⁴⁶ ve “Zekât ve İnfak”,³⁴⁷ başlıklı hutbelerinde ise 1'er defa değinildiği görülmektedir. Hutbelerin hazırlandığı

³³⁸ İstanbul İl Müftülüğü, 03.06.2005 tarihli hutbesi.

³³⁹ İstanbul İl Müftülüğü, 04.07.2008-29.06.2007 tarihli hutbeleri.

³⁴⁰ İstanbul İl Müftülüğü, 16.01.2004 tarihli hutbesi.

³⁴¹ İstanbul İl Müftülüğü, 19.07.2003 tarihli hutbesi.

³⁴² İstanbul İl Müftülüğü, 09.03.2012 tarihli hutbesi.

³⁴³ İstanbul İl Müftülüğü, 23.03.2012 tarihli hutbesi.

³⁴⁴ İstanbul İl Müftülüğü, 06.02.2004 tarihli hutbesi.

³⁴⁵ İstanbul İl Müftülüğü, 08.03.2002 tarihli hutbesi.

³⁴⁶ İstanbul İl Müftülüğü, 18.06.2004 tarihli hutbesi.

³⁴⁷ İstanbul İl Müftülüğü, 24.06.2016 tarihli hutbesi.

tarihlere bakıldığında ise haziran aylarında ve ocak aylarında israf hutbelerin irâd edilmesine ağırlık verildiği görülmektedir.

Yayınlanan hutbelerin muhtevası incelendiğinde ise israf kavramının 4 hutbe ve 3 farklı şekilde tanımlamasının yapıldığı görülmektedir. Bu hutbelerde israf kavramının tanımlamaları şu şekillerde yapılmıştır;

-“İsraf, ihtiyaç sınırını aşmak, aşırı harcamalarda ve ölçüsüz davranışlarda bulunmak demektir.”³⁴⁸

-“İsraf, sahip olduğumuz nimet ve imkânları ölçüsüzce kullanmaktır. Har vurup, harman savurmaktır. Hiç tükenmeyecek gibi bilinçsizce harcamaktır. Allah Teâlâ’nın bahsettiği nimetlere karşı bir nankörlüktür.”³⁴⁹

-“İsraf, ölçsüzlük, hakikatten ve doğru çizgiden sapma, özellikle aşırı ve yersiz harcama, tüketimdir.”³⁵⁰

Belirtilen örnekler dışındaki hutbelerde israf kavramının tanımlaması üzerinde durulmamıştır. Bunun yanı sıra bir Ayet ya da Hadis³⁵¹ ile veya israf kavramının insan ve toplum³⁵² açısından önemine vurgu yapılarak başlandığı görülmektedir.

Aynı şekilde hutbelerin başlangıcında kullanılan ayetlere bakıldığında ise; “Onlar harcamalarında ne israf nede cimrilik ederler. Onların harcamaları, bu ikisi arası dengeli bir harcamadır”³⁵³ mealindeki ayet-i kerimenin 13 hutbenin 9’inde kullanılmasıyla en fazla kullanılan ayet olduğu görülmektedir.

Bununla beraber Tekasür süresi 8. Ayet,³⁵⁴ İsra suresi 26-27. Ayetleri,³⁵⁵ Abese suresi 24. Ayet³⁵⁶ ve En’am suresi 141. ayetleri³⁵⁷ başlangıç ayetleri olarak kullanılmıştır. Hutbelerde

³⁴⁸ İstanbul İl Müftülüğü, 04.01.2002- 02.06.2006 tarihli hutbeleri.

³⁴⁹ İstanbul İl Müftülüğü, 09.02.2018 tarihli hutbesi.

³⁵⁰ İstanbul İl Müftülüğü, 29.06.2007 tarihli hutbesi.

³⁵¹ İstanbul İl Müftülüğü, 16.01.2004-09.02.2018-08.06.2018-03.06.2005-29.06.2007-25.04.2013 tarihli hutbeleri.

³⁵² İstanbul İl Müftülüğü, 04.07.2008-09.09.2011 tarihli hutbeleri.

³⁵³ Kur’an, 25, Furkân Suresi, Âyet, 67.

³⁵⁴ İstanbul İl Müftülüğü, 04.07.2008 tarihli hutbesi.

³⁵⁵ İstanbul İl Müftülüğü, 09.09.2011 tarihli hutbesi.

³⁵⁶ İstanbul İl Müftülüğü, 03.06.2005 tarihli hutbesi.

³⁵⁷ İstanbul İl Müftülüğü, 29.06.2007 tarihli hutbesi.

kullanılan Hadis-i Şeriflere bakıldığında ise; Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.): "Kıyamet günü insanoğlu, ömrünü nerede harcadığından, yaptığı işleri ne niyetle yaptığından, nasıl kazanıp nereye harcadığından, vücudunu ve sıhhatini nerede ve nasıl değerlendirdiğinden sorguya çekilmedikçe yerinden ayrılamaz"³⁵⁸ hadisi, "Ashab-ı Kiram'dan Saad bin Ebî Vakkas, abdest alırken suyu ihtiyacından fazla kullanıyordu. Bu durumu gören Peygamberimiz, "Bu ne israf, yâ Saad!" dedi. Saad, "Abdestte israf olur mu yâ Resûlallah?" diye sorunca, "Evet olur; ırmak kenarında bile olsa suyu israf etmemelisiniz"³⁵⁹ buyurduğu hadisi ve "Serin bir gölge, lezzetli bir hurma ve soğuk bir su... Allah'a yemin ederim ki, kıyamet günü bütün bu nimetlerden hesaba çekileceksiniz"³⁶⁰ hadis-i şeriflerinin israf hutbelerinde sıklıkla kullanıldığı görülmektedir.

Ayrıca israfla ilgili irâd edilen hutbelerde ekonomiye vurgu da oldukça fazladır; İsfraf devam ettiği takdirde ekonomik dengenin bozularak ülke ekonomisinin sıkıntıya gireceğinden,³⁶¹ lüzumsuz yere elektrik, su israfı yapılmayarak tabii kaynakların tasarruflu kullanılması gerektiğinden,³⁶² kamu mallarının kullanımına dikkat edilmesi gerektiğinden,³⁶³ giyimde ve ev eşyalarında modaya uyma niyetiyle lüks tüketime yönelinmemesi gerektiğinden,³⁶⁴ şahsi harcamalarda ölçülü davranılması gerektiğinden³⁶⁵ ve çöpe atılan ekmeğin israfına³⁶⁶ kadar neredeyse ekonomiyle bağlantılı her konuya değinilmiştir.

Bununla beraber ekonomik israflar dışında zaman israfına,³⁶⁷ sağlık israfına, bilgi israfına, tabiatın ve kâinatın israfına da³⁶⁸ değinilmiş ve bu hususlarda da dikkat edilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

³⁵⁸ İstanbul İl Müftülüğü, 02.06.2006- 04.01.2002-25.04.2013 tarihli hutbeleri.

³⁵⁹ İstanbul İl Müftülüğü, 04.07.2008-08.06.2018-25.04.2013 tarihli hutbeleri.

³⁶⁰ İstanbul İl Müftülüğü, 09.02.2008 tarihli hutbesi.

³⁶¹ İstanbul İl Müftülüğü, 09.09.2011 tarihli hutbesi.

³⁶² İstanbul İl Müftülüğü, 04.01.2002-02.06.2006-09.09.2011- 04.07.2008-29.06.2007 tarihli hutbeleri.

³⁶³ İstanbul İl Müftülüğü, 04.01.2002 tarihli hutbesi.

³⁶⁴ İstanbul İl Müftülüğü, 09.09.2011 tarihli hutbesi.

³⁶⁵ İstanbul İl Müftülüğü, 04.01.2002 tarihli hutbesi.

³⁶⁶ İstanbul İl Müftülüğü, 04.01.2002-03.06.2005-25.04.2013 tarihli hutbeleri.

³⁶⁷ İstanbul İl Müftülüğü, 02.06.2006- 09.02.2018 tarihli hutbesi.

³⁶⁸ İstanbul İl Müftülüğü, 09.02.2018 tarihli hutbesi.

Ayrıca hutbelerde anlamsızca israf etmenin kâinatın yaratıcı olan Allah (c.c.)’nün Rezzâk ismine bir saygısızlık olduğuda belirtilmiştir.³⁶⁹

Ülkemizdeki israf oranlarına bakıldığında ise her alanda olduğu gibi konut, otomobil ve eşya alanlarında israf oldukça fazla yapılmaktadır ancak en yaygın ve en fazla israfın gıda sektöründe yapıldığı görülmektedir.

Ticaret Bakanlığının 2018 yılında yayınlamış olduğu Türkiye İsfraf Raporu’na göre, Türkiye nüfusunun %16,7’si yiyecekleri tüketmeden çöpe atmaktadır.³⁷⁰

Aldığı ekmeğin ise tamamını tüketmeden çöpe atanların oranı ise %38,3 tür.³⁷¹ Bir diğer ifadeyle bu sayı Türkiye Ekmek Üreticileri Federasyonu verilerine göre yılda 4 milyar 380 milyon ekmek çöpe atılmaktadır. Bu rakamda günde 12 milyon civarına tekabül etmektedir.³⁷²

Su kullanımında ise israf %25 oranlarında,³⁷³ ısı ve elektrik alanlarında ise israfın %50³⁷⁴ oranlarında olduğu ilgili raporda belirtilmiştir. Bu oranlardan da anlaşılacağı üzere israf ülke ekonomisi için en tehlikeli alandır. Bu israf olgusunun önüne geçebilmek içinde her daim üzerinde durarak insanlara anlatılmalı ve bu hususta insanlar tekrar tekrar uyarılmalıdır.

Sonuç olarak israf, hutbelerde işlenmesine rağmen dikkat edilmeyerek günümüz Müslümanlarının belkide en büyük sorunlarının başında gelmektedir. Hal böyle olunca da insanların bu günden ve savurganlıktan hem dinimiz hemde ülke ekonomisi açısından uzak tutulması gerekmektedir. İşte bu durumda da Diyanet İşleri Başkanlığına daha çok sorumluluk düşerek hutbelerinde israfı her daim işlemeli ve israf vurgusunu her zamankinden daha da kuvvetli yapmalıdır.

³⁶⁹ İstanbul İl Müftülüğü, 09.02.2018-08.06.2018 tarihli hutbeleri.

³⁷⁰ Türkiye İsfraf Raporu, T.C. Ticaret Bakanlığı, Ankara: 230.

³⁷¹ Türkiye İsfraf Raporu, T.C. Ticaret Bakanlığı, Ankara: 231.

³⁷² Habertürk, “Ekmek İsfrafı”, erişim: 29 Kasım 2017, <https://www.haberturk.com/gunde-12-milyon-ekmek-israf-ediliyor-1734315-ekonomi>

³⁷³ Türkiye İsfraf Raporu, T.C. Ticaret Bakanlığı, Ankara: 231.

³⁷⁴ Türkiye İsfraf Raporu, T.C. Ticaret Bakanlığı, Ankara: 232.

3.1.10. Helal Kazanç

İslam dini çalışmayı ve helalinden kazanarak hayatını devam ettirmeyi ibadet ölçüsünde değerli bir davranış olarak görmektedir. Bu hususta Allah (c.c.) Yüce kitabında: “Allah’ın size rızık olarak verdiklerinden helal, iyi ve temiz olarak yiyin ve kendisine îman ettiğiniz Allah’a karşı gelmekten sakının”³⁷⁵ mealindeki ayetinde insanlara helal ve temiz rızık yenilmesini emretmektedir. Müslümanların Allah (c.c.)’ın bu emrine uyarak meşru olan işlerinde çalışmaları ve helalinden kazanarak beslenmeleri sonucunda bakmakla yükümlü oldukları aile bireylerine de haram yedirmemeleri gerekmektedir.

Bu husus hem Allah’a olan ibadetlerimizin kabulü hemde sosyal yaşantımızda oluşacak huzur ve güven için son derece önemlidir. Müslüman birey kazancının nasıl ve nereden geldiğine dikkat etmeli, gayr-i meşru yollarla kazanç elde etmekten ve harama bulaşmaktan kesinlikle sakınmalıdır. Bu hususa dikkat edilmeyerek haram çizgisine kayıldığı an, diğer haram yollarda açılmakta ve haramlar artık normalmiş gibi karşılanmaya başlanmaktadır.

Haramların artık normalmiş gibi görüldüğü ve işlendiği topluluklarda ise Allah korkusunun artık ortadan kalkarak güven, huzur ve adaletin kalmadığı görülmektedir. Bu sebeple helal kazanç kavramı yalnızca fert olarak bireyleri değil, toplumları da ilgilendirmektedir.

İslam iktisadı açısından da önemine bakıldığında helal kazanç kavramı; Modern Kapitalist sistem ile İslam iktisadını ayıran en temel kavramlardan biri olma özelliğini taşımaktadır. Çünkü Modern Kapitalizm de helal haram ayrımı olmaksızın önemli olanın kazanç ve tüketim olduğu, kazancın olabilmesi için ise engelleyici bir değer olmadığı bilinmektedir. Modern Kapitalizm sisteminin aksine İslam iktisadında paranın yalnızca helal yollarla kazanıldığında meşru olduğu bu sebeple kazancın nereden ve nasıl geldiği son derece önem arz etmektedir.

Helal kazançla ilgili yayınlanan hutbeler incelendiğinde; 2001-2018 yılları arasında yalnızca üç tane helal kazanç konulu hutbe verildiği görülmektedir. Bu hutbelerin hutbe

³⁷⁵ Kur’an, 5, Maide Suresi, Âyet, 88.

başlıklarına bakıldığında ise; birinin “Helal Kazanç”³⁷⁶ başlığıyla, diğer ikisinin ise “Helal Kazanç Helal Lokma”³⁷⁷ başlığı ile yayınlandığı görülmektedir.

Bununla beraber diğer yayınlanan hutbelerde ise 7 defa “helal kazanç” kavramına değinildiği belirlenmiştir.

Bu hutbeler arasında “İslam’da Ticaret Ahlakı”³⁷⁸ başlıklı hutbede iki defa, “Çalışmanın Önemi”,³⁷⁹ “Ticaret Ahlakı”,³⁸⁰ “Çalışma Hayatı”,³⁸¹ “İş ve Ticaret Ahlakı-Âhilik”³⁸² ve “Alışveriş ve Ticaret Ahlakı”³⁸³ başlıklı hutbelerde ise birer defa “helal kazanç” kavramına değinildiği görülmektedir.

İlgili hutbelerin yayınlama tarihlerine bakıldığında ise birisinin 2004 yılında diğer ikisinin ise 2013 yılında ve peş peşe yayınladığı görülmektedir.

2013 yılında peş peşe cuma günleri Helal Kazanç konusunun işlenme sebebi incelendiğinde ise; Diyanet İşleri Başkanlığının helal kazanç ve helal lokmaya vurgu yaparak toplumsal bir bilinç oluşturmak amacıyla 2013 Ramazan ayında her yönüyle “Helal Kazanç-Helal Lokma” konusunu gündeme taşıma isteğinin olduğu belirlenmiştir.³⁸⁴

Hutbelerin muhtevaları incelendiğinde ise; İslam’da çalışmanın ve helal kazancın tıpkı ilim öğrenmek gibi her bireyin üzerine farz olduğu, kazancın meşru ve helal olması kadar gayr-i meşru; içki, kumar, rüşvet vs. gibi helal olmayan yollara da harcamasının uygun olmayacağı,³⁸⁵ yalnızca Allah (c.c.) rızasına uygun yerlerde harcanması gerektiği vurgulanmıştır. Bununla beraber çocukları ve nesli fitneden korumak için³⁸⁶ bu hususa dikkat edilmesi gerektiğine ve kazanılan bu helal kazancın lüks heva ve hevesler için israf edilmemesi gerektiğine değinilmiştir. Hutbelerde geçen başlangıç ayetlerine bakıldığında ise 06.02.2004 tarihli hutbede; “Allah'ın size helâl ve temiz olarak verdiği rızıklardan yeyin

³⁷⁶ İstanbul İl Müftülüğü, 06.02.2004 tarihli hutbesi.

³⁷⁷ İstanbul İl Müftülüğü, 12.07.2013- 19.07.2013 tarihli hutbeleri.

³⁷⁸ İstanbul İl Müftülüğü, 02.03.2018 tarihli hutbesi.

³⁷⁹ İstanbul İl Müftülüğü, 27.07.2001 tarihli hutbesi.

³⁸⁰ İstanbul İl Müftülüğü, 06.02.2009 tarihli hutbesi.

³⁸¹ İstanbul İl Müftülüğü, 06.12.2013 tarihli hutbesi.

³⁸² İstanbul İl Müftülüğü, 26.09.2014 tarihli hutbesi.

³⁸³ İstanbul İl Müftülüğü, 18.08.2017 tarihli hutbesi.

³⁸⁴ İstanbul İl Müftülüğü, 12.07.2013 tarihli hutbesi.

³⁸⁵ İstanbul İl Müftülüğü, 06.02.2004 tarihli hutbesi.

³⁸⁶ İstanbul İl Müftülüğü, 12.07.2013 tarihli hutbesi.

ve kendisine iman etmiş olduğunuz Allah'tan korkun”³⁸⁷ ayeti, 12.07.2013 tarihli hutbede; “Ey insanlar! Yeryüzündeki şeylerin helâl ve temiz olanlarından yiye! Şeytanın izinden yürümeyin. Çünkü o sizin için apaçık bir düşmandır”³⁸⁸ ayeti ve 19.07.2013 tarihli hutbede ise “ Ey peygamberler! Temiz şeylerden yiye ve iyi ameller işleyiniz. Doğrusu ben, sizin yaptığınız şeyleri tamamen bilirim”³⁸⁹ ayetlerinin kullanıldığı görülmektedir.

Hutbede geçen Hadis-i şeriflere bakıldığında ise; hiç kimsenin el emeğinden daha hayırlı bir şey yememiş olacağını,³⁹⁰ en iyi ve temiz kazancın; aldatma bulunmayan meşru ticaret ile elde edilen kazanç olduğunu,³⁹¹ nasırlı ellerle; alın teriyle ve göz nuruyla kazanılan emeğin insan için ‘en hayırlı lokma’ olduğunu³⁹² ve haram lokma ile beslenip büyüyen bir insanın ateşe daha layık olacağını³⁹³ vurgulayan hadisler kullanılmıştır.

Sonuç olarak ise; helal kazanç Müslüman’ın ticaret hayatını şekillendiren en önemli kavramdır. Bir başka ifadeyle helal kazanç Mümin bireylerin ticaret hayatında diğer insanlardan farklılıklarını ortaya koyacakları bir alandır. Bu bağlamda Müslüman bir mal alıp satarken veya borç alıp verirken ne olursa olsun ticaretinin her alanında kazancının ve parasının helal olmasına bakması gerekmektedir. Maalesef günümüzde faiz bataklığı ve kapitalist ticaret ağı içerisinde helal bir kazanç alanı git gide daralmaktadır.

Bununla beraber Diyanet İşleri Başkanlığı’nın yayınlanan hutbelerinde 18 sene içerisinde yalnızca üç defa bu kavramı gündemine almış olması yeterli değildir. Ayrıca günümüzde helal kazancın önündeki en büyük engelin faiz olduğu bilinmesine rağmen helal kazanç hutbelerinde ayrı bahsedilmemiş olması ve sadece cümle arasında iki defa geçmesi ise yeterli olmamıştır. Bu bağlamda Müslümanların helal kazanca karşı olan duyarlılıklarını hep diri tutmak amacıyla bu kavramı daha da çok gündeme getirilmesi gerekmektedir.

³⁸⁷ Kur’an, 5, Maide Suresi, Âyet, 88.

³⁸⁸ Kur’an, 2, Bakara Suresi, Âyet, 168.

³⁸⁹ Kur’an, 23, Mü’minun Suresi, Âyet, 51.

³⁹⁰ İstanbul İl Müftülüğü, 06.02.2004- 12.07.2013 tarihli hutbesi.

³⁹¹ İstanbul İl Müftülüğü, 06.02.2004 tarihli hutbesi.

³⁹² İstanbul İl Müftülüğü, 19.07.2013 tarihli hutbesi.

³⁹³ İstanbul İl Müftülüğü, 12.07.2013 tarihli hutbesi.

3.1.11. Çalışanın Sosyal Güvenliği

Dünyadaki her insanın üzerinde bir takım hak ve sorumluluklar bulunmaktadır. Bu hakları, Allah'ın insan üzerindeki hakları ve yaratılmışların hakları diye ikiye ayırmak mümkündür. Allah (c.c.)'ın insan üzerindeki hakları, O'nu tanıyıp hiçbir şeye ortak koşmadan varlığına ve birliğine inanarak emir ve yasaklarına uymaktır.

Yaratılmış olanlar üzerinde ise; kuşların, bitkilerin ve her türlü canlının insan üzerinde hakkı olduğu ve kıyamet günü bu hak için hesaplaşmanın olacağı bilinmektedir. Bu yaratılmışların başında ise insanlar gelmektedir. İnsanlar arasından da öncelikli olarak yakın aile bireyleri ve en yakın komşusu olmak üzere insanın çevresinde bulunan her birey için hakkı bulunmaktadır.

Bu haklara riayet etmek ise İslam dininin bir emridir. Allah Teâlâ'nın kul hakkı dışındaki tüm günahları bağışlayacağı ancak kul hakkını kişilere bırakacağı bilinmektedir. Aynı şekilde kul hakkının İslam dini açısından son derece önemli olduğu Allah Resûlü'nün (s.a.v.): “Bir kimsen mümin kardeşinin hakkına girerse o hakkı dolayısıyla helalleşmediği müddetçe malın ve mülkün geçmediği kıyamet gününde; o kişinin salih amelinden alınır hakkı yenmiş kişiye verilir. Yok, eğer o kişinin hasenatı olmazsa; mazlumun günahlarından alınır kul hakkı yiyenin üzerine yüklenir”³⁹⁴ hadisiyle haber verilmektedir.

Bu kul haklarından bir tanesi ise çalışanın sahip olduğu haklardır. Maaşını zamanında vermek, kaldıramayacağı yük yüklememek gibi haklar olmakla birlikte çalışanın sosyal güvencesini de sağlamak en temel haklardan birisidir. Bu hususla ilgili İstanbul İl Müftülüğü 2002 yılında “İslam'da Kul Hakkı ve Çalışanların Sosyal Güvenliği”³⁹⁵ başlıklı bir hutbe yayınlamıştır. Ayrıca “Çalışma Hayatı ve Sorumluluklarımız”³⁹⁶ başlıklı hutbede ise iki defa sosyal güvenlik (sigorta) kavramına değinildiği görülmektedir. Yayımlanan bu hutbeyle birlikte; İş verilen insanların sosyal güvenliklerini sağlamanın insani ve İslami açıdan gerektiğinin, sosyal güvenliğin işçilerin en doğal hakları olduğunun ve bu hakkı

³⁹⁴ Vehbi, Sahih-i Buhari,3: 25.

³⁹⁵ İstanbul İl Müftülüğü, 08.03.2002 tarihli hutbesi.

³⁹⁶ İstanbul İl Müftülüğü, 23.12.2005 tarihli hutbesi.

çiğneyerek Allah (c.c.)’ın huzuruna çok büyük bir vebal olan kul hakkı ile gitmekten sakınılması gerektiği vurgulanmıştır.

Ayrıca bir insanın kul hakkını yemenin, onun sosyal hayattaki itibarını zedeleyici davranışlarda bulunmanın ve sözler söylemeninde İslam dinince haram olduğuna değinilmiştir.³⁹⁷

Bununla beraber ilgili hutbenin başlangıç ayetine bakıldığında ise; “Ben, cinleri ve insanları ancak bana kulluk etsinler diye yarattım”³⁹⁸ ayetinin kullanıldığı ve bununla Allah’ın (c.c.) insanlar üzerindeki hakkının kulluk etmek olduğu vurgulanmıştır.

Ayrıca “Ey iman edenler! Bütün sözleşmelerinizi yerine getiriniz”³⁹⁹ ayeti ile “Sözleşme yaptığınız zaman, Allah’a verdiğiniz sözü yerine getirin. Allah’ı kendinize kefil kılarak pekiştirdikten sonra yeminlerinizi bozmayın. Şüphesiz Allah, sizin ne yaptığınızı bilir”⁴⁰⁰ ayetlerinin de hutbe içerisinde kullanıldığı görülmektedir. İlgili hutbede ise hiç hadis-i şerif kullanılmadığı belirlenmiştir.

Hutbenin yayınladığı tarihe bakıldığında; Türkiye’de sigortasız işçi çalıştırma oranının 2001 yılında %55,8 ile 1990 yılından sonra tarihinin en yüksek oranına ulaştığı bununla beraber hutbenin yayınladığı 2002 yılında ise %52,1 olduğu görülmektedir.⁴⁰¹ Buda göstermektedir ki; ilgili hutbenin yayınlandığı yıllarda ülkede 2 kişiden 1’i sigortasız olarak çalışmaktadır. Bunun sebebinin ise ilgili hutbenin 2002 senesi başlarında yayınlandığı da göz önünde bulundurulursa 2001 yılında ülkede ortaya çıkan ekonomik krizin etkisinin olduğu söylenebilmektedir.

2018 yılına gelindiğinde ise Ülkede sigortasız çalışanlarının oranının %33,6 ya kadar gerilediği görülmektedir.⁴⁰² Bunun sebebi olarak ise; 2006 yılında çıkarılan 5510 numaralı

³⁹⁷ İstanbul İl Müftülüğü, 08.03.2002 tarihli hutbesi.

³⁹⁸ Kur’an, 51, Zariyat Suresi, Âyet, 56.

³⁹⁹ Kur’an, 23, Mü’minun Suresi, Âyet, 115.

⁴⁰⁰ Kur’an, 16, Nahl Suresi, Âyet, 91.

⁴⁰¹ Mehmet Candan, Kayıt Dışı İstihdam, Yabancı Kaçak İşçi İstihdamı ve Toplumumuz Üzerindeki Sosyo-Ekonomik Etkileri, Uzmanlık Tezi, (Ankara:2007), 19.

⁴⁰² TÜİK, İşgücü İstatistikleri Kasım 2018.

Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası kanunu ile çalışanların sosyal güvenliği devlet güvencesi altına alınmıştır.⁴⁰³ Bu bağlamda 2006 yılı itibariyle çalışanların sosyal güvenliği devlet tarafından güvence altına alınınca ilerleyen senelerde sigortasız işçi çalıştırma oranında ciddi bir düşüş olduğu görülmektedir.

Sonuç itibariyle sigortasız işçi çalıştırmanın ülke tarihinin en üst seviyelerine ulaştığı bir zamanda böylesine bir hutbe yayınlanmış olması hutbelerin asıl amacına hizmet eden bir durum olmuştur.

Ayrıca yayınlanan bu hutbede içinde bulunulan toplumsal sıkıntının çözümü arandığı da anlaşılmaktadır. Bu bağlamda yayınlanan tüm hutbelerin aslında bu şekilde toplumun içinde bulunduğu sıkıntıya çözüm bulmak amaçlı olması gerekmekte ve ilgili hutbe diğer hutbelere bu hususta örneklik teşkil etmektedir.

Bununla beraber hutbenin yayınlandığı tarihe nazaran günümüz de sigortasız işçi çalıştırmak devlet tarafından yasaklandığı için daha az rastlanan bir durum halini almıştır. Ancak yasalarla korunmasına rağmen hala yüksek oranlarla varlığını sürdürmektedir. Bu sebeple sigortasız işçi çalıştırmanın kul hakkı olduğu hususunda tıpkı 2002 yılında yayınlanan bu hutbe gibi aralıklarla bu durumun sakıncasından bahsedilmeli ve bu durumun kul hakkı olduğu hatırlatılmalıdır.

3.1.12. İşçi ve İşveren İlişkileri

İslam dini helalinden kazanmak için çalışmayı farz kılmış ve bu gaye için çekilen her türlü sıkıntının bazı günahlara kefarete olacağını bildirmiştir.

Çalışmak insanın dünya hayatını idame ettirebilmesi için en asli vazifelerindendir. Bu sebeple helal rızık için meşru yoldan çalışmayı ve kazanmayı İslam dini ibadet kabul etmektedir.

Bununla beraber İslam dini çalışma hayatında işçi ve işverene çeşitli sorumluluklar yüklemiş; aralarında karşılıklı sevgi ve saygı doğrultusunda ilişkilerine devam ettirilmesini ve ilişkide

⁴⁰³ Mevzuat, “Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigartolar Kanunu”, erişim: 16 Haziran 2006, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5510.pdf>

sorumluluk şuurunun oluşmasını iki taraftan istemiştir. Bu durumua dikkat çeken Allah Teâlâ: “Rabbinin rahmetini onlar mı taksim ediyorlar? Onların Dünya hayatındaki maişetlerini aralarında biz taksim ettik. Birbirlerine iş gördürmeleri için kimini ötekine derecelerle üstün kıldık. Rabbinin rahmeti onların biriktirdikleri şeylerden daha hayırlıdır”⁴⁰⁴ buyurmaktadır. İşçi ve işveren sorumluluklarıyla ilgili Peygamber Efendimiz Allah Teâlâ’nın kıyamet gününde düşmanıym dediği üç sınıf insan arasında, ücretle bir işçi tutup işini gördüren ve işinin ücretini vermeyen kimseyi de saymaktadır.⁴⁰⁵

İlgili kavramın 2001-2018 yılları arasında yayınlanan hutbelere bakıldığında iki defa hutbe konusu olarak Cuma günü hutbelerde okunduğu belirlenmiştir.

Bunlardan birisi 2007 yılında yayınlanan “İşçi- İşveren İlişkileri”⁴⁰⁶ bir diğeri ise 2009 yılında yayınlanan “İşçi ve İşveren Münasebetleri”⁴⁰⁷ başlıklı hutbelerdir.

Bununla beraber İşçi ve İşveren arasındaki ilişkiye; “Çalışma Hayatı ve Sorumluluklarımız”,⁴⁰⁸ “Ekonomik Hayattaki Ticari ve Ahlakî Prensipler”,⁴⁰⁹ “Ticaret Ahlakı”,⁴¹⁰ “İş ve Ticaret Ahlakı-Âhîlik”,⁴¹¹ “İş Ahlakı”,⁴¹² “Helal Kazanç, Helal Lokma”⁴¹³ ve “Çalışma Hayatı”⁴¹⁴ başlıklı hutbelerde de değinildiği görülmektedir.

Konuyla ilgili yayınlanan iki hutbenin muhtevasına bakıldığında ise; öncelikli olarak işçi ve işveren arasında sorumluluk bilinciyle karşılıklı sevgi ve saygıya dayalı ilişkinin olması gerektiği; bununda ancak herkes üzerindeki sorumluluğu tam yaptığı takdirde gerçekleşeceği vurgulanmıştır. Ayrıca işçi, aldığı ücreti hak etmesi gerektiğine, kendisine teslim edilen iş, araç ve gereçleri koruması gerektiğine; bunları şahsi işlerinde kullanmaması, verilen işi zamanında hilesiz teslim etmesi ve çalıştığı kuruma asla zarar vermemesi gerektiğine değinilmiştir.

⁴⁰⁴ Kur’an, 43, Zuhur Suresi, Âyet, 32.

⁴⁰⁵ Nevevi, Riyaz’üs-Salihin, 972.

⁴⁰⁶ İstanbul İl Müftülüğü, 27.04.2007 tarihli hutbesi.

⁴⁰⁷ İstanbul İl Müftülüğü, 01.05.2009 tarihli hutbesi.

⁴⁰⁸ İstanbul İl Müftülüğü, 23.12.2005 tarihli hutbesi.

⁴⁰⁹ İstanbul İl Müftülüğü, 05.03.2010 tarihli hutbesi..

⁴¹⁰ İstanbul İl Müftülüğü, 04.05.2012 tarihli hutbesi..

⁴¹¹ İstanbul İl Müftülüğü, 26.09.2014 tarihli hutbesi.

⁴¹² İstanbul İl Müftülüğü, 02.11.2012 tarihli hutbesi.

⁴¹³ İstanbul İl Müftülüğü, 19.07.2013 tarihli hutbesi..

⁴¹⁴ İstanbul İl Müftülüğü, 06.12.2013 tarihli hutbesi..

İşverenin ise; öncelikli olarak işyerini sağlık şartlarına uygun ve oluşabilecek tehlikelere karşı tedbirli bir iş sahası alanını oluşturması gerektiği, işçisine yalnızca gücünün yettiği kadar iş yüklemesi gerektiği, işçisiyle yaptığı sözleşmeye sadık kalması ve işçisi için ibadet yapabileceği mekânı ve zamanı da muhakkak ayarlaması gerektiği vurgulanmıştır.⁴¹⁵

İlgili hutbelerin başlangıç ayetlerine bakıldığında ise; Necm Suresi 39. Ayeti olan:⁴¹⁶ “İnsan için ancak çalıştığı vardır” ayeti ile Zuhur Suresi 32. Ayeti olan:⁴¹⁷ “Rabbinin rahmetini onlar mı taksim ediyorlar? Onların Dünya hayatındaki maişetlerini aralarında biz taksim ettik. Birbirlerine iş gördürmeleri için kimini ötekine derecelerle üstün kıldık” ayetlerinin kullanıldığı görülmektedir.

Hadisler incelendiğinde ise; emrinde çalışan işçi için yediğinden yedirmenin ve giydiğinden giydirmenin gerekliliğine, işçiye gücünden fazla yük yüklememesi gerektiğine, helal bir şekilde çalışarak yorgun olarak yatağa giren insanın günahları affedileceğine, işçinin ücretinin alın teri kurumadan verilmesi gerektiğine, işçinin; işverenin malının koruyucu olduğuna ve Allah (c.c.)’nün işini sağlam ve güzel yapanı sevdiğine değinilmiştir.⁴¹⁸

İşçi ve İşveren İlişkilerinin İslam iktisadı açısından önemine bakıldığında ise; işçi kesinlikle kapitalist sistem içerisinde görüldüğü gibi tamamen maddeye bağlı ve çıkar ilişkisi kurulan bir birey değildir. İşçinin alın teri kurumadan hakkını veriniz ve yediğinizden yedirip, giydığınızden giydiriniz emrine muhatap düşünce yapısına sahip bir kişi için bu durumun İşçi ve İşveren arasındaki bir görev dağılımından öteye geçmemesi gerekmektedir. Müslüman işverenden ziyade gayr-i müslim işverenler için işçi haklarına daha ehemmiyet gösteriyor düşüncesinin günümüzde büyük çoğunlukla hâkim olduğu bilinmektedir. Bu sebeple Müslümanlar arasında gittikçe kaybolan işçi ve işveren arasındaki güveni tekrardan tesis etmek amacıyla din görevlilerin üzerine büyük bir görev düşmektedir. İşçi ve işveren arasındaki ilişkinin nasıl olması gerektiğini ve bu ilişkinin toplumsal, ahlaki ve en önemlisi de dini açıdan bir görev olduğunu ayet ve hadislerle insanlara hatırlatılması gerekmektedir. Bunun içinde hutbelerde bu konu daha sıklıkla işlenmelidir.

⁴¹⁵ İstanbul İl Müftülüğü, 27.04.2007- 01.05.2009 tarihli hutbeleri.

⁴¹⁶ İstanbul İl Müftülüğü, 27.04.2007 tarihli hutbesi.

⁴¹⁷ İstanbul İl Müftülüğü, 01.05.2009 tarihli hutbesi.

⁴¹⁸ İstanbul İl Müftülüğü, 27.04.2007, 01.05.2009 tarihli hutbeleri

3.1.13. Rüşvet ve Yolsuzluk

Rüşvet, kişinin bir işi yaptırmak istemesi sonucu o işi yapabilecek ya da yaptırabilecek olan görevliye yasa dışı yollarla para, mal vb. şeyleri vermesi demektir. Yolsuzluk ise, yetkilisi olunan bir görevin yasa dışı ve kanunsuz yollarla kullanma veya kullandırılması demektir.

Bu iki kavramdan uzak durulmasıyla ilgili İslam dini ayet ve hadislerle insanları uyarmaktadır.Devlet malına zarar vermenin tüm insanlığın hakkına girmek olduğunu belirtmekle beraber rüşvet hakkında ise yalnızca rüşvet alanı değil vereni de hoş görmemektedir.Konuyla ilgili bir ayet-i kerime de Allah Teâlâ: “Aranızda birbirinizin mallarını haksız yere yemeyin. İnsanların mallarından bir kısmını bile bile günaha girerek yemek için onları hakimlere (rüşvet olarak) vermeyin”⁴¹⁹ buyurarak bu durumu bizlerden yasaklamıştır.

Bir Hadis-i Şerifte ise Allah Resulü (s.a.v.): “Rüşvet Alana da, Rüşvet verene de Allah (c.c.) lanet etsin”⁴²⁰ buyurarak bu olayın insanlar açısından ne kadar sakıncalı olduğunu ve uzak durulması gerektiğini belirtmiştir.

İslam iktisadı açısından bu iki kavrama baktığımızda ise; İslam iktisadının temelini İslam dinindeki temel naslar ve ahlaki prensipler oluşturmaktadır. Bu sebeple de İslam’ın temelde yasakladığı şeyler İslam iktisadı açısından da yasaklanmış olup her ne şartta olursa olsun yapılmaması gerekmektedir. Çünkü rüşvet ve yolsuzluk toplum içersindeki ahlaki yapıyı zedelediği gibi helal olmayan kazançlar sağlaması sebebiyle de ekonomik dengeyi etkilemektedir. Böylesi ekonomik dengenin bozulduğu, toplumda haksız kazançların yaygınlaştığı bir durum ise İslam iktisadı açısından istenmeyen ve engellenmesi gereken bir durumdur.

Bu bağlamda bakıldığında İstanbulda 18 yılda yayınlanan hutbelerde “rüşvet” kavramı dört defa⁴²¹ hutbe konusu olduğu, bunlardan ikisinin⁴²² “yolsuzluk” kavramı ile birlikte işlendiği görülmektedir.

⁴¹⁹ Kur’an, 2, Bakara Suresi, Âyet, 188.

⁴²⁰ el-Cezeri, 14: 128.

⁴²¹ İstanbul İl Müftülüğü, 09.03.2001-06.01.2006- 12.11.2010-13.12.2013 tarihli hutbeleri.

⁴²² İstanbul İl Müftülüğü, 09.03.2001-13.12.2013 tarihli hutbeler.

Bu hutbelerin yayınlanma tarihleri, hutbe başlıkları ve başlangıçta kullanılan ayetlerle birlikte aşağıdaki tabloda gösterilmektedir:

Tablo 5:

Rüşvet ve Yolsuzluk Kavramı Tarihi, Hutbe Başlığı ve Başlangıç Ayetleri

TARİH	HUTBENİN BAŞLIĞI	AYET
09.03.2001	Rüşvet ve Yolsuzluk	Bakara, 255
06.01.2006	Rüşvet	Bakara, 188
12.11.2010	Rüşvet	Bakara, 188
13.12.2013	Rüşvet ve Yolsuzluk	Bakara, 188

Yukarıdaki hutbelerin yayınladığı tarihlere bakıldığında yalnızca; 2001, 2006, 2010 ve 2013 yıllarında birer defa yayınladığını ve daha sonrasında hiç rüşvet ve yolsuzlukla ilgili hutbe yayınlanmadığı görülmektedir.

Bununla beraber “Helal Kazanç”⁴²³ hutbesinde iki defa, “İsraf”⁴²⁴ “Helal Kazanç ve Helal Lokma”⁴²⁵ ve “Çalışmak Hayatımıza Bereket Getirir”⁴²⁶ hutbelerinde ise birer defa “rüşvet” kavramına değinilmiştir. Yolsuzluk kavramına ise yalnızca “Helal Kazanç”⁴²⁷ başlıklı hutbede bir defa değinildiği görülmektedir.

Yayınlanan hutbelerin muhtevası incelendiğinde ise rüşvet ve yolsuzluk kavramlarının yayınlanan 4 hutbede de tanımlamasının yapıldığı görülmektedir. Bu hutbelerde rüşvet ve yolsuzluk kavramlarının yapılan tanımlamalarına bakıldığında;

2006 yılında yayınlanan “Rüşvet” başlıklı hutbede; “Rüşvet; Bir yetkilinin konumunu kötüye kullanarak yapması gereken bir işi yapmaması veya yapmaması gereken bir işi

⁴²³ İstanbul İl Müftülüğü, 06.02.2004 tarihli hutbesi.

⁴²⁴ İstanbul İl Müftülüğü, 09.09.2011 tarihli hutbesi.

⁴²⁵ İstanbul İl Müftülüğü, 19.07.2013 tarihli hutbesi.

⁴²⁶ İstanbul İl Müftülüğü, 31.08.2018 tarihli hutbesi.

⁴²⁷ İstanbul İl Müftülüğü, 06.02.2004 tarihli hutbesi.

yapması karşılığında kendisine veya başkalarına para, hediye veya başka herhangi bir ad altında haksız bir menfaat sağlaması olarak tanımlayabiliriz”⁴²⁸ şekliyle,

2010 yılında yayınlanan “Rüşvet” başlıklı hutbede; “Rüşvet; yaptırılmak istenen işte meşru olmayan bir kolaylık sağlanması için, bir yetkiliye mal ya da para olarak sağlanan haksız çıkardır. Hakkımız olmayan bir yararın elde edilmesi için verilen her şey rüşvettir. Rüşvet bir hakkın iptali veya haksızı haklı çıkarmak için sağlanan kazançtır”⁴²⁹ şekliyle,

2001 yılında yayınlanan “Rüşvet ve Yolsuzluk” başlıklı hutbede; “Kısaca ifade etmek gerekirse; rüşvet ve yolsuzluk bireyleri ve toplumları felakete götüren, kardeşlik ve birlik ve duygularını kökünden sarsan, güveni ve insanların birbirine olan itimadını yok eden çirkin davranışlardır”⁴³⁰ şekliyle,

Son olarak 2013 yılında yayınlanan “Rüşvet ve Yolsuzluk” başlıklı hutbede ise; “Rüşvet, haksız bir menfaat elde etmek, haksızı haklı göstermek maksadıyla yetki ve nüfuz sahibi kimselere hediye veya para vermek veyahut menfaat sağlamaktır. Yolsuzluk ise bir görevi veya yetkiyi kötüye kullanmak, kanun dışı yollarla çıkar sağlamaktır”⁴³¹ şekliyle tanımlamaları yapılmıştır.

Bununla beraber hutbelerin başlangıç ayetlerine bakıldığında ise 3 hutbede;⁴³² “Aranızda birbirinizin mallarını haksız yere yemeyin. İnsanların mallarından bir kısmını bile bile günaha girerek yemek için onları hakimlere (rüşvet olarak) vermeyin”⁴³³ ayetinin ve bir hutbede ise;⁴³⁴ “Allah (c.c.) kullarının yaptıklarını ve yapacaklarını bilir. (O’na hiçbir şey gizli kalmaz)”⁴³⁵ ayet-i kerimesinin kullanıldığı görülmektedir. Bu ayetlerde vurgulanan Allah Teâlâ’nın her şeyi görüp bildiği ve gizli sanılarak bu tür olaylara tevessül edilmeye çalışılmamasıdır. Ayrıca Peygamber Efendimiz (s.a.v.)’in; ‘Rüşveti alan da veren de

⁴²⁸ İstanbul İl Müftülüğü, 06.01.2006 tarihli hutbesi.

⁴²⁹ İstanbul İl Müftülüğü, 12.11.2010 tarihli hutbesi.

⁴³⁰ İstanbul İl Müftülüğü, 09.03.2001 tarihli hutbesi.

⁴³¹ İstanbul İl Müftülüğü, 13.12.2013 tarihli hutbesi.

⁴³² İstanbul İl Müftülüğü, 06.01.2006-12.11.2010-13.12.2013 tarihli hutbeleri.

⁴³³ Kur’an, 2, Bakara Suresi, Âyet, 188.

⁴³⁴ İstanbul İl Müftülüğü, 09.03.2001 tarihli hutbesi.

⁴³⁵ Kur’an, 2, Bakara Suresi, Âyet, 255.

lanetlenmiştir⁴³⁶ hadisi, ‘Rüşvet alana, verene ve aracılık yapana Allah (c.c.) lanet etmiştir⁴³⁷ hadisi, ‘Allah’a yemin olsun ki sizden biriniz (başkasından) haksız yere bir şey alırsa kıyamet günü onu boynunda taşıyarak Allah’ın huzuruna gelecektir’ hadisi ve Resülullah (s.a.v.) memurun aldığı hediyenin rüşvet olacağını ifade eden; ‘Sen annenin evinde otursaydın bu sana verilir miydi!’⁴³⁸ hadis-i şerifi rüşvet ve yolsuzluk hutbelerinde en çok kullanılan hadisi şerifler olmuştur.

Yayınlanan hutbelerin muhtevasına bakıldığında ise insanların lüks hayata olan düşkünlükleri, dünya hayatına aşırı bağılıkları ve harama karşı olan duyarsızlıkları sebebiyle bu günahları kolaylıkla işledikleri belirtilmektedir.

Rüşvet ve yolsuzlukların yaygınlaştığı toplumlarda birlik-beraberlik, kardeşlik ve adalete olan güvenin azalacağı,⁴³⁹ adalete güvenin olmadığı yerde ise zulümlerin artacağına değinilerek, böyle ahlaken bozulmuş toplumların ise devamlılığının çok sürmediği vurgulanmıştır.⁴⁴⁰

Bununla beraber yayınlanan hutbelerde; rüşvet ve yolsuzluğun toplumda varlığını göstermesiyle birlikte ülkenin kaynakları tükeneceği ve bu kaynakların tükenmesiyle iktisadi hayatında bozulacağına vurgu vardır. İktisadi hayat sekteye uğradığında ise bu durumun toplumun huzursuzluğuna yol açacağı ve toplumsal bir infiale sebep olabileceği de belirtilmiştir.⁴⁴¹

Ülkemiz insanının rüşvet ve yolsuzluğa karşı takındığı tavıra baktığımızda ise durum hiç de iç acıcı görünmemektedir.

Uluslararası şeffaflık derneğinin yayınlamış olduğu 2016 yılı raporlarına göre Türkiye’de kamu hizmetlerinden herhangi birinden daha iyi hizmet almak ya da bu kamu hizmetlerinden birinde lehinde bir ayrımcılık yapılması için rüşvet verme oranı %18 olarak

⁴³⁶ İstanbul İl Müftülüğü, 09.03.2001-06.01.2006-12.11.2010 tarihli hutbeleri.

⁴³⁷ İstanbul İl Müftülüğü, 06.01.2006-12.11.2010 tarihli hutbeleri.

⁴³⁸ İstanbul İl Müftülüğü, 12.11.2010 tarihli hutbesi

⁴³⁹ İstanbul İl Müftülüğü, 12.11.2010 tarihli hutbesi

⁴⁴⁰ İstanbul İl Müftülüğü, 06.01.2006-09.03.2001 tarihli hutbeleri

⁴⁴¹ İstanbul İl Müftülüğü, 13.12.2013 tarihli hutbesi

belirlenmiştir.⁴⁴² Buda demek oluyordur ki ülkenin %18'i rüşvet verme eyleminde bulunmuştur.

Yolsuzlukla ilgili rapora bakıldığında ise; yolsuzluk sıralamasında Türkiye 2018 yılında 41 puanla 78. sırada yer almıştır. Aynı rapora göre Türkiye 2016 yılında 66, 2017 yılında 75. sırada yer almasına rağmen 2018 yılında ise üç sıra daha gerileyerek 78. sırada yer alması durumun git gide daha kötüye gittiğini göstermektedir.

Bu sonuçlar göz önüne alındığı zaman Türkiye Avrupa Birliği üyeleri arasında 28 üye ülkeden de düşük puan alarak Bulgaristan ile son sırayı paylaşmaktadır.⁴⁴³

%99.2'si Müslüman olan Türkiye'de bu sonuçlar oldukça üzücüdür. Bununla beraber aynı rapora bakıldığında ise Müslüman birçok ülkenin yolsuzluk ve rüşvette Avrupa ülkelerinin gerisinde kaldığı görülmektedir.⁴⁴⁴

Bu rapor sonuçları da bizlere göstermektedir ki; İslam dini rüşvet ve yolsuzluğu son derece katı bir şekilde yasaklamasına rağmen maalesef Müslümanlar gerekli hassasiyeti göstermemekte ve bu büyük hatalara düşmektedir.

Hal böyle olunca Diyanet İşleri Başkanlığı bu rapor sonuçlarını da göz önünde bulundurarak hutbe ve vaazlarında bu önemli iki konuya 18 senede 4 defadan daha da çok yer vermesi ve insanların bu hataya düşmemeleri için daha sık uyarılacakları bir program hazırlaması gerekmektedir.

3.1.14. Çalışmanın Önemi

İslam dini hem dünya hem de ahiret hayatı için çalışmayı emretmiş ve ikisi arasındanki dengenin korunduğu takdirde gerçek saadete ulaşılabileceğini bildirmiştir. İşte bu sebeple de dünyayı boş vererek yalnızca ahiret için çalışılmasını yasaklamıştır.

Bu hususla ilgili Kuran-ı Kerim'de Allah Teâlâ: “Allah’ın sana verdiğinden ahiret yurdunu ara, dünyadan da nasibini unutma”⁴⁴⁵ buyurarak bu hususa dikkat çekmektedir. Aynı

⁴⁴² Uluslararası Şeffaflık Derneği, “Yolsuzluk Algı İndeksi”, erişim: 29 Ocak 2019.

<http://www.seffaflik.org/uluslararasi-seffaflik-orgutu-2016-kuresel-yolsuzluk-barometresini-acikladi/>

⁴⁴³ erişim: 29 Ocak 2019. <http://www.seffaflik.org/2018-yolsuzluk-algi-endeksi-aciklandi/>

⁴⁴⁴ erişim: 29 Ocak 2019. <http://www.seffaflik.org/2018-yolsuzluk-algi-endeksi-aciklandi/>

şekilde İslam dini insanın çalışmasına güç kuvvet sahibi iken tembellik gösterip çalışmamasını ve başkalarına muhtaç olunmasını da caiz görmemiştir. Bu hususla ilgili Allah Resûlü (s.a.v.): “İnsan, elinin emeğinden daha hayırlı bir yemek yememiştir”⁴⁴⁶ buyurarak el emeğine dikkat çekmiştir.

Bir başka hadis-i şerifinde ise: “Sizden birinin ipini alıp dağa gitmesi ve arkasına odun yükleyip getirerek satması ve Allah’ın bu suretle o kimsenin onurunu koruması, istediği verilse de, verilmese de halkın dilenmesinden daha hayırlıdır”⁴⁴⁷ buyurarak insanın çalışmasının dilenmekten daha faziletli bir hareket olduğunu belirtmektedir.

Yukarıda geçen bilgiler doğrultusunda da anlaşılacağı üzere İslam dini çalışmayı her daim teşvik etmiş, insanların çalışmayarak muhtaç duruma düşmelerini ise yasaklamıştır. Ayet ve hadislerde belirtilen emir ve yasaklara uyulduğu takdirde Müslümanlar arasından ihtiyaç sahiplerinin azalacağı ve refah düzeyinin artacağı aşîkârdır. İşte bu sebeple de “çalışmak” İslam iktisadı açısından da son derece önemli bir kavramdır.

2001-2018 tarihleri arasındaki hutbelere bakıldığında her biri birbirinden farklı olarak 6 defa “çalışmak” kavramının müstakil bir hutbe konusu olduğu görülmektedir. Bu yayınlanan hutbelerin hutbe başlıklarına bakıldığında ise; “Çalışmanın Önemi”,⁴⁴⁸ “İslam’da Çalışma”,⁴⁴⁹ “Çalışma Hayatımız Ve Sorumluluklarımız”,⁴⁵⁰ “Çalışmak”,⁴⁵¹ “Çalışma Hayatı”⁴⁵² ve “Çalışmak, Hayatımıza Bereket Getirir”⁴⁵³ başlıkları ile yayınlandığı görülmektedir. Bu hutbelerin yayınlanma tarihleri ve hutbe başlıkları ayrıntılarıyla aşağıdaki tabloda gösterilmektedir:

⁴⁴⁵ Kur’an, 28, Kasas Suresi, Âyet, 77.

⁴⁴⁶ Nevevi, Riyaz’üs-Salihin, 395.

⁴⁴⁷ Nevevi, Riyaz’üs-Salihin, 395.

⁴⁴⁸ İstanbul İl Müftülüğü, 27.07.2001 tarihli hutbesi.

⁴⁴⁹ İstanbul İl Müftülüğü, 26.04.2002 tarihli hutbesi.

⁴⁵⁰ İstanbul İl Müftülüğü, 23.12.2005 tarihli hutbesi.

⁴⁵¹ İstanbul İl Müftülüğü, 29.04.2011 tarihli hutbesi.

⁴⁵² İstanbul İl Müftülüğü, 06.12.2013 tarihli hutbesi

⁴⁵³ İstanbul İl Müftülüğü, 31.08.2018 tarihli hutbesi

Tablo 6:

Çalışma Kavramı Yayınlanma Tarihi, Hutbe Başlığı ve Başlangıç Ayetleri

TARİH	HUTBE BAŞLIĞI	AYET
27.07.2001	Çalışmanın Önemi	Necm, 39
26.04.2002	İslam’da Çalışma	Necm, 38-39
23.12.2005	Çalışma Hayatımız Ve Sorumluluklarımız	Necm, 38-39
29.04.2011	Çalışmak	Necm, 39-40
06.12.2013	Çalışma Hayatı	Necm, 39-40
31.08.2018	Çalışmak, Hayatımıza Bereket Getirir	Necm, 39-41

Ayrıca yayınlanan diğer hutbeler incelendiğinde; “Helal Kazanç”⁴⁵⁴ hutbesinde dört defa, “İşçi ve İşveren İlişkileri”⁴⁵⁵ hutbesinde 2 defa ve “Ticaret Ahlakı”⁴⁵⁶ ve “İş ve Ticaret Ahlakı- Âhilik”⁴⁵⁷ başlıklı yayınlanan hutbelerde ise birer defa “çalışma” kavramına değinildiği görülmektedir.

Bununla beraber hutbelerin muhtevasına bakıldığında peygamberin hayatlarından örnekler verilerek; kiminin terzilik, kiminin marangozluk, kiminin ise ticaret vs. mesleklerle meşgul oldukları, peygamber olmalarına rağmen kendi ve aileleri için helal rızık peşinde koşturdukları belirtilmiştir.⁴⁵⁸

Peygamberlerin sünneti olan çalışıp kazanmanın insanı mutlu kılacağına, çalışmayarak tembellik etmenin ise mutsuzluğun kaynağı olacağına⁴⁵⁹ değinilerek; dünya hayatını idame ettirebilmek ve Allah Teâlâ’nın hoşnutluğunu kazanabilmek için⁴⁶⁰ çalışılması gerektiği ve bu çalışma sonrasında ise insan hayatına huzur ve bereketin geleceği vurgulanmıştır. Bununla beraber çalışan ve çalıştıran arasındaki münasetlerinde nasıl olması gerektiğine hutbelerde değinilmiştir. Bu bağlamda İslam dini, çalıştırdığı kişileri ezen, çalışanların

⁴⁵⁴ İstanbul İl Müftülüğü, 06.02.2004 tarihli hutbesi

⁴⁵⁵ İstanbul İl Müftülüğü, 27.04.2007 tarihli hutbesi

⁴⁵⁶ İstanbul İl Müftülüğü, 04.05.2012 tarihli hutbesi

⁴⁵⁷ İstanbul İl Müftülüğü, 26.09.2014 tarihli hutbesi

⁴⁵⁸ İstanbul İl Müftülüğü, 31.08.2018 tarihli hutbesi.

⁴⁵⁹ İstanbul İl Müftülüğü, 26.04.2002- 31.08.2018 tarihli hutbesi.

⁴⁶⁰ İstanbul İl Müftülüğü, 21.07.2001 tarihli hutbesi.

hakkını ve hukukunu ihlal eden bir işvereni tasvip etmediği gibi; patronuyla iyi geçinmeyen, yapması gerektiği işi iyi bir şekilde yapmayan çalışanı da hoş görmemektedir.⁴⁶¹

İslâm dinince uygun olanın, çalışanın hakkını tam zamanında veren ve çalışanına sevgi ve merhametle yaklaşmak olduğu: “Çalışanın ücretini alın teri kurumadan veriniz”⁴⁶² hadisi şerifi ilede desteklemektedir. Aynı şekilde ilgili hutbelerde çalışan kişi için; ‘Çalışan kişi de işverenin malının koruyucusudur’⁴⁶³ hadisi şerifi delil getirilerek, işçinin çalıştığı yerde işini sağlam yapması gerektiği ve kendi işiymiş gibi sahiplenerek koruması gerektiği de vurgulanmıştır.

Ayrıca sigortasız olarak işçi çalıştırmanın veya çalışanların sigorta primlerini eksik bir şekilde yatırmanın ise başlı başına kul hakkına girmek olduğuna da değinilerek kıdem tazminatının ise işçinin çalışırken aldığı en sonki maaş üzerinden ödenmesi gerektiğine de belirtilmiştir.⁴⁶⁴

Hutbelerde kullanılan ayet ve hadislerle bakıldığında ise; Öncelikli olarak konuyla ilgili yayınlanan tüm hutbelerde “İnsan için ancak çalıştığının karşılığı vardır”⁴⁶⁵ ayet-i kerimesinin kullanıldığı görülmektedir. Bununla beraber “Allah’ın sana verdiğinden ahiret yurdunu ara, dünyadan da nasibini unutma”⁴⁶⁶ ayeti, “Yeryüzüne dağılın. Allah’ın lütfundan rızkınızı arayın”⁴⁶⁷ ayeti ve “Allah bir kimseyi ancak gücünün yettiği şeyle yükümlü kılar.

Onun kazandığı iyilik kendi yararına, kötülük de kendi zararınadır”⁴⁶⁸ ayetlerinin kullanıldığı görülmektedir.⁴⁶⁹

Hutbelerde geçen hadislerle bakıldığında ise; hiç kimsenin elinin emeğinden daha hayırlı bir lokma yiyemeyeceği,⁴⁷⁰ rızkı peşinde koşanın ve bunun için çalışan kimsenin Allah

⁴⁶¹ İstanbul İl Müftülüğü, 23.12.2005 tarihli hutbesi.

⁴⁶² İstanbul İl Müftülüğü, 23.12.2005 tarihli hutbesi.

⁴⁶³ İstanbul İl Müftülüğü, 06.12.2013 tarihli hutbesi.

⁴⁶⁴ İstanbul İl Müftülüğü, 23.12.2005 tarihli hutbesi.

⁴⁶⁵ Kur’an, 53, Necm Suresi, Âyet, 39.

⁴⁶⁶ Kur’an, 28, Kasas Suresi, Âyet, 77.

⁴⁶⁷ Kur’an, 62, Cuma Suresi, Âyet, 10.

⁴⁶⁸ Kur’an, 2, Bakara Suresi, Âyet, 286.

⁴⁶⁹ İstanbul İl Müftülüğü, 23.12.2005- 27.07.2001- 31.08.2018 tarihli hutbeleri.

yolunda cihad yapan bir kişi gibi olduğu, amellerin en üstününün helal kazanç sağlamak için çalışmak olduğu, iki günü birbiriyle eşit olanın aldanmış olduğu, en hayırlı insanın hem dünya hem de ahiret için çalışan kişi olduğu vurgulanmıştır.

Ayrıca; helalinden çalışarak, yorgun bir şekilde yatağa giren kişinin günahlarının affedileceđi⁴⁷¹ ve Allah (c.c.)'ın kıyamet gününde çalıştırdığı işçiye emeğinin karşılığını vermeyenin hasmı olacađı⁴⁷² hadisi şeriflerine yer verilerek hutbe sonlarında ise Peygamber efendimizin; ‘Allahım! Sıkıntı ve hüzünden, acizlik ve tembellikten, korkaklık ve pıntilikten, insanların kahrından sana sığınırım’ duasına da yer verilmiştir.⁴⁷³

Sonuç olarak denilebilir ki; insanların artık helal haram ayırtetmeksizin kolay yollarla para kazanamaya çalıştığı günümüzde alın terinin ve helal yollarla çalışmanın önemi ayet ve hadislerdeki müjdelerle daha da fazla hatırlatılmalı ve insanlara bu durum teşvik edilerek, diğer yollara tevessül etmemeleri sağlanmalıdır.

3.1.15. Ticaret Ahlakı

İslam dini her daim emir ve yasaklarıyla toplumun ve bireyin huzurunu ve saadetini hedeflemiştir. Bu sebeple bireylere yalnızca dini alanlarda değil, içinde bulunduğu her alanda yapması ve yapmaması gerekenlerle ilgili rehber olmuştur. Bu alanlardan birisi de Müslüman'ın içinde bulunduğu ticaret hayatıdır.

İslam dini; ticarete hile yapmayı, yalan yere yemin etmeyi, eksik ölçüp tartmayı ve faize bulaşmayı yasaklamakla birlikte her alanda Müslümanın olması gerektiği gibi ticaret alanında da adaletten sapmamayı ve doğru olmayı emretmektedir.

Bu husula ilgili Allah Teâlâ (c.c.): Ölçtüğünüz vakit ölçüyü tam yapın. Doğru terazi ile tartın. Böyle yapmanız daha hayırlı, netice itibariyle daha güzeldir”⁴⁷⁴ buyurmaktadır. Aynı şekilde ticaret ahlakı, İslam iktisadı açısından da oldukça önemli bir yere sahiptir. Çünkü İslam dininin Müslüman bireyin ekonomik hayatındaki her türlü eyleminde etkisi vardır.

⁴⁷⁰ İstanbul İl Müftülüğu, 27.07.2001- 26.04.2002- 31.08.2018 tarihli hutbeleri.

⁴⁷¹ İstanbul İl Müftülüğu, 27.07.2001- 29.04.2011 tarihli hutbeleri.

⁴⁷² İstanbul İl Müftülüğu, 26.04.2002- 06.12.2013 tarihli hutbeleri.

⁴⁷³ İstanbul İl Müftülüğu, 27.27.2001- 26.04.2002 tarihli hutbeleri.

⁴⁷⁴ Kur'an, 17, İsra Suresi, Âyet, 35.

Müslüman bir birey, ticaret hayatında kesinlikle yalan söylemez, hileli ölçü yapmaz, faiz ve karaborsacılığa bulaşmaz, yalan yere yemin etmez, kul hakkına girmez kısacası malının helal olmasına dikkat ederek ticaretini yapan kişidir.

İşte tüm bu sayılan özelliklerde İslam iktisadının ticaret alanındaki temel prensipleri oluşturmaktadır. Kapitalist düşünce tarzına bakıldığında ise para kazanmak için hey yol denenebilmektedir. İşte bu sebeple Müslümanın ticaret ahlakını oluşturan temel prensipler aynı zamanda İslam iktisadı ile Modern Kapitalist düşünce anlayışını da birbirinden ayırmaktadır.

Konuyla ilgili yayınlanan hutbelere bakıldığında ise 18 yıl içerisinde Müslümanların ticaret ahlakını konu alan 10 hutbenin yayınladığı görülmektedir.

Bu hutbelerin yayınlanma tarihleri ve hutbe başlıkları başlangıç ayet numaralarıyla beraber aşağıdaki tabloda gösterilmektedir:

Tablo 7:

Ticaret Ahlakı Kavramı Yayınlanma Tarihi, Hutbe Başlığı ve Başlangıç Ayetleri

TARİH	HUTBE BAŞLIĞI	AYET
17.10.2003*	Ticaret Ahlakı	Mutaffifin, 1-6
02.11.2007*	Ticaret Ahlakı	Zariyat, 19
30.05.2008	Ticaret Ahlakı	Nisa, 29
06.02.2009	Ticaret Ahlakı	Nisa, 29
05.03.2010	Ekonomik Hayatta Ticari ve Ahlaki Prensipler	Şuara, 181
04.05.2012	Ticaret Ahlakı	Mü'minin, 8
02.11.2012	İş Ahlakı	Zuhuf, 32
26.09.2014	İş ve Ticaret Ahlakı- Âhilik	Necm, 39-41
18.08.2017	Alışveriş ve Ticaret Ahlakı	Mutaffifin, 1-6
02.03.2018	İslam'da Ticaret Ahlakı	Mutaffifin, 1-3

-* ile gösterilen hutbeler birbiriyle benzer olan hutbeleri göstermektedir.

Bu yayınlanan hutbelere 2007 yılında yayınlanan hutbenin 2003 yılında yayınlanan hutbeden esinlenilerek oluşturulduğu belirlenmiştir. Ayrıca konuyla alakalı 2012 yılı içerisinde iki defa hutbe yayımlandığı da görülmektedir. Yayımlandığı tarihlere bakıldığında

ise; yayınlanması için belli bir zaman planlamasının yapılmadığı farklı senelerde neredeyse her ay içerisinde yayınlandığı görülmektedir.

Bununla beraber yayınlanan hutbelerden 5 tanesinin “Ticaret Ahlakı”⁴⁷⁵ başlığı ile ve diğerlerinin “İslam’da Ticaret Ahlakı”,⁴⁷⁶ “Alışveriş ve Ticaret Ahlakı”,⁴⁷⁷ “İş Ahlakı”,⁴⁷⁸ “İş ve Ticaret Ahlakı, Âhilik”,⁴⁷⁹ “Ekonomik Hayatta Ticari ve Ahlaki Prensipler”⁴⁸⁰ başlıkları ile yayınlandıkları görülmektedir.

İlgili hutbelerde kullanılan başlangıç ayetleri incelendiğinde ise ayetlerinin birçoğunun farklı ayetlerden seçildiği görülmektedir.

Bu ayetlerin anlamlarına bakıldığında ise; Ölçü yaparken hile yapılmaması gerektiğinin,⁴⁸¹ müminlerin mallarından mahrumlar için bir hak olduğunun,⁴⁸² haksız bir şekilde bir kardeşinin malını yenilmemesi gerektiğinin,⁴⁸³ müminlerin verdikleri söze riayet etmeleri gerektiğinin,⁴⁸⁴ rızkı dağıtanın yalnızca Allah (c.c.) olduğunun⁴⁸⁵ ve insana ancak çalıştığının karşılıklı olduğunun⁴⁸⁶ vurgusu vardır.

Hutbelerde geçen Hadis-i Şeriflere bakıldığında ise; Doğru ve güvenilir tacirin (ahirette) Peygamberler, sıddıklar ve şehitlerle beraber olacağına,⁴⁸⁷ hiç kimsenin elinin emeğinden daha hayırlı bir lokma yememiş olacağına,⁴⁸⁸ satarken ve alırken, borcunu isterken ve öderken kolaylık gösteren kişiye Allah (c.c.)’ın merhamet eyleyeceğine,⁴⁸⁹ değinilmiştir. Ayrıca; işçilerin ücretlerinin alın teri kurumadan ödenmesi gerektiğine,⁴⁹⁰ Müslümanın

⁴⁷⁵ İstanbul İl Müftülüğü, 17.10.2003-02.11.2007-30.05.2008-06.02.2009-04.05.2012 tarihli hutbeleri.

⁴⁷⁶ İstanbul İl Müftülüğü, 02.03.2018 tarihli hutbesi.

⁴⁷⁷ İstanbul İl Müftülüğü, 18.08.2017 tarihli hutbesi.

⁴⁷⁸ İstanbul İl Müftülüğü, 02.11.2012 tarihli hutbesi.

⁴⁷⁹ İstanbul İl Müftülüğü, 26.09.2014 tarihli hutbesi.

⁴⁸⁰ İstanbul İl Müftülüğü, 05.03.2010 tarihli hutbesi

⁴⁸¹ Kur’an, 83, Mutaffifin Suresi, Ayet, 1-6-26, Şuara Suresi, Âyet, 181.

⁴⁸² Kur’an, 51, Zariyat Suresi, Âyet, 19.

⁴⁸³ Kur’an, 4, Nisa Suresi, Âyet, 29.

⁴⁸⁴ Kur’an, 23, Mu’minun Suresi, Âyet, 8.

⁴⁸⁵ Kur’an, 43, Zuhuruf Suresi, Âyet, 32.

⁴⁸⁶ Kur’an, 53, Necm Suresi, Âyet, 39-41.

⁴⁸⁷ İstanbul İl Müftülüğü, 17.10.2003- 30.05.2008- 05.03.2010- 04.05.2012- 18.08.2017- 02.03.2018 tarihli hutbeleri.

⁴⁸⁸ İstanbul İl Müftülüğü, 30.05.2008- 06.02.2009 tarihli hutbeleri

⁴⁸⁹ İstanbul İl Müftülüğü, 05.03.2010- 04.05.2012 tarihli hutbeleri

⁴⁹⁰ İstanbul İl Müftülüğü, 02.11.2012 tarihli hutbesi.

aldatan olmaması gerektiğine,⁴⁹¹ yediği haram, içtiği haram olan bir kimsenin duasına Allah'ın nasıl cevap vereceğine⁴⁹² ve kusurlu bir malı, kusurunu açıklamadan satmanın Müslümana helal olmayacağına da⁴⁹³ vurgu yapıldığı görülmektedir.

Hutbenin muhtevasına bakıldığında ise; öncelikli olarak ticaret yapan kişinin elindeki malın asıl sahibinin Allah (c.c.) olduğu ve kendisinin bu dünyada bir emanetçi olarak kazancının helal olmasına dikkat etmesi gerektiği vurgulanmaktadır.⁴⁹⁴

Bununla beraber Müslüman bir bireyin ticaretini yaparken kimseyi aldatmaması, yalan yere yemin etmemesi, hileli ölçüp tartmaması, müşterilerin arasını kızıştırmaması ve harama tevessül etmemesi gerektiği belirtilmektedir. Ayrıca dürüstlüğe, iş hayatındaki kaliteye, kul hakkına riayete her daim dikkat etmesi gerektiğide vurgulanmıştır.⁴⁹⁵

Bütün bunların yanı sıra mü'min bir birey ticaretini gerçekleştirirken diğer dini görevlerini de ihmal etmeyeceği ve işini ibadetine engel olarak görmeyeceği belirtilmiştir.⁴⁹⁶ Bu hususta Allah Teâlâ'nın şu ayeti de delil olarak getirilmiştir: “Onlar, ticaret ve alış-verişin kendilerini Allah'ı anmaktan, namaz kılmaktan ve zekât vermekten alıkoyamadığı insanlardır. Onlar, kalplerin ve gözlerin allak bullak olduğu bir günden korkarlar. İşte Allah, yaptıkları işlerin en güzeliyle onları mükâfatlandırarak, onlara lütfundan daha fazlasını bahşedecektir. Allah, dilediğine hesapsız rızık verir.”⁴⁹⁷

Bununla beraber Rabbi karşısında sorumluluklarını yerine getirerek helal rızık kazanmak için çalışan kişinin, işinin başında olduğu her dakikanın bile ibadet sayıldığı ve o içinde bulunduğu süre zarfından da sevap kazanacağı belirtilmektedir.⁴⁹⁸

Sonuç olarak Müslüman bireyin her işine dikkat etmesi gerektiği gibi ticaret hayatındaki hal ve hareketlerine de dikkat etmesinin son derece mühim olduğu hutbelerde defalarca

⁴⁹¹ İstanbul İl Müftülüğü, 17.10.2003- 05.03.2010- 18.08.2017- 02.03.2018 tarihli hutbeleri.

⁴⁹² İstanbul İl Müftülüğü, 26.09.2014 tarihli hutbesi.

⁴⁹³ İstanbul İl Müftülüğü, 18.08.2017- 02.03.2018 tarihli hutbeleri.

⁴⁹⁴ İstanbul İl Müftülüğü, 06.02.2009 tarihli hutbesi.

⁴⁹⁵ İstanbul İl Müftülüğü, 05.03.2010 tarihli hutbesi.

⁴⁹⁶ İstanbul İl Müftülüğü, 05.03.2010-05.03.2010 tarihli hutbeleri.

⁴⁹⁷ Kur'an, 24, Nur Suresi, Âyet, 37

⁴⁹⁸ İstanbul İl Müftülüğü, 06.02.2009 tarihli hutbesi.

vurgulanmıştır. Ancak yayınlanan hutbelerde müslümanın ticaret ahlakının özellikleri vurgulanırken; faize dikkat etmesinin vurgusu çok olmadığı görülmektedir.

Konuyla ilgili yayınlanan 10 hutbede incelendiğinde “faiz” kavramının yalnızca bir yerde, onunda cümle arasında sadece kavram olarak ismi geçmektedir.

Faiziyle ürünün satılıp alınması, zamansız dönen çek ve senetler sebebiyle faiziyle para kırdırılması, ticareti büyütebilmek için çekilen ticaret kredileri ve ticarete dikkatsizce kullanılan kredi kartları belki de şuan Müslüman’ın ticaretindeki en temel ahlaka uymayan davranışlarıdır. İşte bu sebeple Müslüman bireyin ticaret ahlakındaki en temel kavramlardan biri olması gereken faizsiz bir ticaret maalesef Diyanet İşleri Başkanlığının hutbelerinde yeteri kadar yer bulamadığı görülmektedir.

3.1.16. Türk Lirası Milli İtibarımız

İslam dini yalnızca müminin ibadet hayatına değil yaşadığı her alana müdahil olmaktadır. Bu alanların başında ise toplumsal hayatı gelmektedir. Mümin toplumsal hayattaki yaşantısının her alanında bir denge içerisinde hareket etmeli ve toplumdaki yaşadığı düzeni de muhafaza etmelidir. Bilinir ki; toplumdaki düzen bozulduğu zaman insanlarda bundan etkilenecek ve topyekün bir bozulma meydana gelecektir.

Toplumdaki korunması gereken düzenin başında ise ekonomik sistem gelmektedir. Çünkü ekonomik sistem bozulduğu zaman, insanların geçim sıkıntısına sebep olmakta ve bu durumda insanların ruh sağlığını etkileyerek toplumun yapısını bozmaktadır

Bu bağlamda Türkiye 2001 yılında büyük bir ekonomik krizle karşı karşıya kalmış ve son derece zor toplumsal bir imtihandan geçmiştir.

Bu sebeple de İstanbul İl Müftülüğü 2001 yılında “Türk Lirası Milli İtibarımızdır”⁴⁹⁹ başlığıyla bir hutbe yayınlamıştır.

İlgili hutbede huzur içinde ibadet etmenin bile ekonomiyle irtibatının olduğunu ve ekonomik buhranda olan kişinin huzurlu bir manevi hayat süremeyeceğini vurgulanmıştır. Ayrıca konuyla ilgili de bazı uyarılar yapılarak toplumsal bir bilinç uyandırılmaya

⁴⁹⁹ İstanbul İl Müftülüğü, 31.08.2001 tarihli hutbesi.

çalışılmış; millet olarak çok zorlu bir süreçten geçildiğine, bu zorlu sürecin ancak inanarak ve sabrederek aşılabileceğine vurgu yapılmıştır.

Bununla beraber içinde bulunulan zorlu süreci bir fırsat olarak görüp paraların yabancı paralara çevrilmesinin yanlış bir hareket olduğuna, topyekün bir mücadele içerisinde bulunulduğu için üzüntüsünde, kederinde beraber paylaşılması gerektiğine değinilmiştir. Ayrıca Türk Lirasının değerini korumanın her vatandaşın üzerine bir vazife olduğu, Türk Lirasının diğer devletler nezdinde ülkenin milli onuru ve sembolü olduğuda vurgulanmıştır. Son olarak toplumun tekrardan dengeli, istikrarlı bir hayata kavuşması için herkesin dinen üzerine düşeni yapması gerektiğide belirtilmiştir.

Hutbede kullanılan başlangıç ayeti olarak ise; “İnsan için ancak çalıştığı vardır. Şüphesiz onun çalışması ileride görülecektir”⁵⁰⁰ ayetinin kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca hutbe içerisinde: “İnsanların kendi işledikleri (kötülükler) sebebiyle karada ve denizde bozulma ortaya çıkmıştır. Dönmeleri için Allah, yaptıklarının bazı (kötü) sonuçlarını (dünyada) onlara tattıracaktır”⁵⁰¹ ayetininde kullanıldığı görülmektedir.

Hutbenin yayınladığı tarihe bakıldığında; Ülke olarak çok zor bir süreçten geçildiği ve Kara Çarşamba olarak adlandırılan Cumhuriyet tarihinin en büyük ekonomik krizinin yaşandığı zamana denk geldiği görülmektedir. 2001 Şubat ayında başlayan kriz gün geçtikçe ülkeyi daha zor duruma sokmuştur. Ülkenin milli parası mark ve dolar karşısında erimiş, yıllık enflasyon tarihin en yüksek seviyelerinde; Tüketici fiyat endeksi (tüfe) %68,5 Toptan eşya fiyat endeksi (tefe) %88,5’e⁵⁰² ulaşarak rekor kırmıştır.

Böylesi toplumsal olarak zorlu bir süreçte yayınlanan bu hutbeyle insanların ve toplumun derdine değinilmiş ve bu sürecin atlatılması için uyarı ve temennilerde bulunulmuştur. Bu bağlamda 2001 yılında yayınlanan “Türk Lirası Milli İtibarımızdır” hutbesi İslam iktisadı

⁵⁰⁰ Kur’an, 53, Necm Suresi, Âyet, 39-40.

⁵⁰¹ Kur’an, 30, Rum Suresi, Âyet, 41.

⁵⁰² Tüik, “Yıllık Enflasyon Oranları”, erişim: 2 Nisan 2016, (<http://www.muhasabedersleri.com/blog/yillik-enflasyon-oranlari/>)

kavramlarıyla ilgili hutbeler arasında toplumsal sorun ve çözümünün muhtevasında en yoğun şekilde işlendiği hutbe olma özelliği de taşımaktadır.⁵⁰³

3.1.17. Ülkenin Kalkınması

İslâm dini müslümanlara harama bulaşmadan helal yollardan servet sahibi olmayı ve elde edilen bu servetin bütün insanlığın yararına olacak bir şekilde değerlendirmeyi emretmektedir.

Bu hususla ilgili Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: “(Mallarınızı) Allah yolunda harcayın. Kendi kendinizi tehlikeye atmayın. İyilik edin. Şüphesiz Allah iyilik edenleri sever.”⁵⁰⁴

Bununla beraber İslam dini İslami kaidelere uyarak ticaret yapılmasını ve topluma karşı sorumluluklarında yerine getirilmesi de bir ibadet olarak görmüştür. Ayrıca İslam dininde malın nerede kazanıldığı kadar nerelerde harcanması gerektiği de önemlidir. İşte bu konuyla alakalı 2004 yılında “Ülkemizi Kalkındırmak Toplumsal Bir Görevdir”⁵⁰⁵ başlıklı bir hutbe yayınlanmıştır.

Hutbenin başlangıç ayetine bakıldığında; “Size ne oluyor da, Allah yolunda harcama yapmıyorsunuz? Hâlbuki göklerin ve yerin mirası Allah’ındır. İçinizden, fetihten (Mekke fethinden) önce harcayanlar ve savaşımlar (diğerleri ile) bir değildir. Onların derecesi, sonradan harcayan ve savaşılardan daha yüksektir. Bununla beraber Allah, hepsine de en güzel olanı (cenneti) va’detmiştir. Allah, bütün yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır”⁵⁰⁶ ayetinin kullanıldığı görülmektedir.

Ayrıca ‘Rızık olarak verilenlerin Allah yolunda harcanması gerektiği,⁵⁰⁷ altın ve gümüşü biriktirip gizleyerek onları Allah yolunda harcamayanların elem dolu bir azapla

⁵⁰³ Hutbe baştan sona toplumun içinde bulundu kriz sonrasında oluşan ekonomik sıkıntılardan ve bu sıkıntılar karşısında Müslüman bir bireyin neler yapması gerektiğinden bahsetmektedir.

⁵⁰⁴ Kur’an, 2, Bakara Suresi, Âyet, 195.

⁵⁰⁵ İstanbul İl Müftülüğü, 18.06.2004 tarihli hutbesi.

⁵⁰⁶ Kur’an, 57, Hadid Suresi, Âyet, 10.

⁵⁰⁷ Kur’an, 63, Münafikun Suresi, Âyet, 10.

müjdeleneceği⁵⁰⁸ ve malların ancak Allah yolunda harcanması gerektiği yoksa insanın kendi kendisini tehlikeye atacağı⁵⁰⁹ ayetlerine de hutbede yer verilmiştir.

Ayrıca hadis olarak ise İslami prensiplere uygun olarak ticaret yapılması gerektiği hadisine değinilmiştir.⁵¹⁰

İlgili hutbenin muhtevasında; İslam'ın fazladan yapılan harcamaları, israfı ve lüks tüketimi yasaklayarak oluşturulan tasarrufların istihdamı artıracak alanlara kaydırılmasına değinilmiş ve böylelikle tasarrufların üretime katkı sağlayacak şekilde değerlendirilmesinin önemi vurgulanmıştır. Ayrıca eldeki birikim ve tasarrufların yatırıma dönüştürülerek ülkenin üretim ve istihdamına katkı sağlanması gerektiğine ve toplumun yararına yapılan bu hizmetlerin ve yatırımların hem dünya hayatında, hem de ahirette karşılık göreceğine değinilmiştir.

3.1.18. Tüketicinin Korunması

İnsanın; din, akıl, namus, can ve mal güvenliği gibi olmazsa olmaz temel hakları vardır. Bu haklar her insan için özel ve dokunulmaz olan haklarıdır.

Bu husula ilgili Allah Resulü (s.a.v.) insanların haklarının her türlü kötülükten ve uğrayacağı zulümden korunduğunu ve bir başkasına bu şekilde zulmedenlerin kıyamet gününde yaptıklarının karanlık gibi karşılıklarına çıkacağını belirtmiştir.⁵¹¹

Korunması gereken bu haklardan bir tanesi de tüketici haklarıdır. İslam dini bireyler arasındaki ticaret hususunda gerek satış esnasında, gerekse tüketim esnasında uyulması gereken bazı prensipler getirerek tüketicilerin haklarının konumasını hedeflemiştir. Yüce Rabbimiz bu hususla ilgili ölçü ve tartının hakkıyla yapılması gerektiğini, insanlara mallarının eksik verilerek yeryüzünde bozgunculuk çıkarılmaması gerektiğini bizlere belirtmiştir.⁵¹² Ayrıca ticarete başkalarına faiz yoluyla haksızlık yapılmaması gerektiği,

⁵⁰⁸ Kur'an, 9, Tevbe Suresi, Âyet, 34.

⁵⁰⁹ Kur'an, 2, Bakara Suresi, Âyet, 195.

⁵¹⁰ İstanbul İl Müftülüğü, 18.06.2004 tarihli hutbesi.

⁵¹¹ Nevevi, Riyaz'üs-Salihin, 405.

⁵¹² Kur'an, 11, Hud Suresi, Âyet, 85.

böyle yapanların Allah ve Resulüne savaş açmak olacağı⁵¹³ da Kur'an-ı Kerim'de yer almaktadır. Bu uyarılarda göstermektedir ki; Tüketici hakları ve ticari haklar İslam dini açısından oldukça önemlidir ve ilahi uyarılarla da korunmaktadır.

Ayrıca İslam iktisadı açısından da tüketicinin korunması oldukça önemlidir. İslam iktisadı diğer iktisat sistemlerine nazaran tüketicinin faiz karşısında ezilmesine, haksızlıklara uğramasına ve yalnızca para kazanılan bir birey olarak görülmemesi gerektiği görüşündedir.

İstanbul İl Müftülüğü bu konuyla ilgili 18 sene boyunca yalnızca 2006 yılında “Tüketicinin Korunması”⁵¹⁴ başlığıyla bir hutbe yayınladığı görülmektedir. İlgili hutbede İslam dininin genelde hak kavramına özelde ise tüketicinin korunmasına verdiği öneme değinilerek, her türlü aldanma, aldatma, hile ve haksız kazanç karşısında tüketicinin haklarını savunduğu vurgulanmıştır.

Ayrıca İslami ve insani hassasiyete sahip olan kimsenin gerek ürettiği ürünlerde, gerekse piyasaya sunduğu mal ve hizmetlerle tüketicilere zarar vermemesi gerektiği, sağlığı tehdit edici mahiyetteki ürünlerin sunulmaması gerektiği, kalitesiz veya kusurlu malların kaliteli veya kusursuzmuş gibi takdim edilmemesi gerektiği belirtilmiştir. Bununla beraber müşterilerin bilgisizliğinden yararlanarak onlara fahiş fiyatlarla mal veya hizmet satmanın uygun olmayacağıda belirtilmiştir.

İlgili hutbenin başlangıç ayetine bakıldığında ise; “Ölçüyü tam yapın. Eksik verenlerden olmayın. Ve doğru terazi ile tartın. İnsanların mallarını ve haklarını eksiltmeyin. Yeryüzünde bozgunculuk yaparak karışıklık çıkartmayın”⁵¹⁵ ayetlerinin kullanıldığı görülmektedir.

Ayrıca Allah Teâlâ'nın bir iş yapıldığı zaman onun sağlam ve güzel yapılmasını sevdiği, Allah nazarında yalan yere yemin ederek ticaret malını fahiş fiyata satmaya çalışanların durumlarının fena olacağı ve kusurlu bir malı kusurunu söylemeden satmanın Müslümana helal olmayacağı hadislerine yer verilmiştir.

⁵¹³ Kur'an, 2, Bakara Suresi, Âyet, 279.

⁵¹⁴ İstanbul İl Müftülüğü, 31.03.2006 tarihli hutbesi.

⁵¹⁵ Kur'an, 26, Şuara Suresi, Âyet, 181-183.

Bununla beraber Peygamber Efendimizin zaman zaman medine pazarını denetlediği, temel tüketim mallarını piyasadan çekip fırsatını bulunca değerinin üstünde satış yaparak halkı zor duruma düşüren karaborsacıları da ağır ifadelerle uyardığı hadislerinede yer verilmiştir.

3.1.19. Faiz

Kelime anlamı itibariyle fazlalık, yükseklik olan faiz; ödünç verilen paraya karşılık üstüne alınan kâr'ı ifade etmektedir. Aynı durum için “riba” kelimesi de kullanılmaktadır.⁵¹⁶ Faiz İslam dinince büyük günahlardan sayılmıştır. Konuyla ilgili Allah Resûlü (s.a.v.) ribayı (faizi) yemekten ve yedirmekten nehy etmiştir.⁵¹⁷

Aynı şekil Allah Teâlâ (c.c.) yüce kitabında: “Ey iman edenler! Allahahtan sakının ve eğer iman etmiş kişilerseniz, faizden geriye kalanı bırakın. Eğer böyle yapmazsanız, Allah ve Resûlüne savaş açmış olursunuz. Eğer tövbe edecek olursanız, anaparanız sizindir. Böylece siz ne başkalarına haksızlık etmiş olursunuz, ne de başkaları size haksızlık etmiş olur⁵¹⁸ buyurarak faizi müslümanlara yasaklamıştır.

Ayrıca Kuran-ı Kerim’de büyük günahlardan bahsedilirken hiç bir yerde Allah’a ve Resûlüne savaş açmak tabiri kullanılmamış yalnızca faiz günahında kullanılmış, bu da müslümanlar için ne kadar dikkat edilmesi gereken önemli bir durum olduğunu ifade etmektedir.

Bununla beraber faiz yalnızca dini açıdan değil; ahlaki ve toplumsal açıdanda hoş karşılanmamaktadır. Faiz, adaletin kaybolduğu, güçlünün zayıfı ezdiği ve sömürünün hakim olduğu bir sistemdir. Bu sebeple faize bulaşan bireyler ve topluluklar zamanla büyük ahlaki çöküşler de yaşamaktadır.

İslam iktisadı açısından bakıldığında ise faiz kavramı son derece önemli bir kavramdır. Çünkü İslam iktisadının Modern Kapitalist sistem karşısına farklı bir iktisat modeli sunmasındaki en önemli etken faiz etkenidir. İslam iktisadının temelinde faizsiz bir ekonomi modeli vardır ve ekonominin faizsiz bir şekilde de devam edebileceği iddiasında

⁵¹⁶ Hasan Akay, İslami Terimler Sözlüğü, 134.

⁵¹⁷ Vehbi, Sahih-i Buhari, 3: 397.

⁵¹⁸ Kuran, 2, Bakara Suresi, Âyet, 278-279.

bulunmaktadır. Bunun karşısında Modern Kapitalist sistem ise temelinde faizi barındırarak güçlenmekte ve varlığını sürdürmektedir. İşte bu sebeple İslam iktisadı faizsiz bir ekonomi modelini kendisi için olmazsa olmaz bir şart olarak görmekte ve Modern Kapitalist sistemin karşısında bu iddiasıyla durmaktadır.

İstanbul İl Müftülüğü'nün 18 yıl boyunca yayınladığı Cuma hutbelerine bakıldığında ise faizle ilgili iki hutbe yayınladığı, bunlardan birinin zekât kavramı ile birlikte; “Zekât Kazancı Arttırır, Faiz Yok Eder”⁵¹⁹ başlığıyla, diğerinin ise yalnız başına; “Meşru Olmayan Kazanç: Faiz”⁵²⁰ başlığıyla yayınladığı görülmektedir. Bu iki hutbe arasında ise bazı cümlelerin benzer, bazı cümlelerin ise aynı kullanıldığı belirlenmiştir.

Ayrıca İslam iktisadıyla ilgili diğer yayınlanan 64 hutbe incelendiğinde ise; “riba” kavramının hiçbir hutbede geçmediği, “faiz” kavramının ise; “Helal Kazanç”,⁵²¹ “Helal Kazanç, Helal Lokma”⁵²² ve “İslam’da Ticaret Ahlakı”⁵²³ başlıklı hutbelerde birer defa olmak üzere toplamda 3 defa geçtiği bunların ise; Faiz, kumar, rüşvet, hırsızlık, gasp gibi Müslümanın yapmaması gereken özellikler sayılırken cümle arasında geçtiği, ayrı olarak faiz kavramına hiçbir hutbede değinilmediği belirlenmiştir.

Konunun ehemmiyeti ve daha iyi anlaşılması için faizle ilgili yayınlanan hutbelerin birisinin “zekât” kavramıyla birlikte işlenmesi sebebiyle tahlili ayrı, yalnızca “faiz” kavramını işleyen hutbenin ise tahlili ayrı yapılacaktır.

“Zekât Kazancı Arttırır, Faiz Yok Eder” başlıklı hutbeye bakıldığında başlangıç ayeti olarak; “Allah, faiz malını mahveder, sadaka ise arttırır. Allah, hiçbir günahkâr nankörü sevmez”⁵²⁴ ayetinin kullanıldığı görülmektedir.

Ayrıca, Faiz yiyenlerin kabirlerinden şeytanın çarptığı kimseler gibi kalkacağı ve Allah'ın alışverişi helal faizi haram kıldığı,⁵²⁵ ayetleri kullanılmıştır. Bununla beraber hutbede

⁵¹⁹ İstanbul İl Müftülüğü, 16.06.2017 tarihli hutbesi.

⁵²⁰ İstanbul İl Müftülüğü, 01.06.2018 tarihli hutbesi.

⁵²¹ İstanbul İl Müftülüğü, 06.02.2004 tarihli hutbesi.

⁵²² İstanbul İl Müftülüğü, 19.07.2013 tarihli hutbesi.

⁵²³ İstanbul İl Müftülüğü, 02.03.2018 tarihli hutbesi.

⁵²⁴ Kur'an, 2, Bakara Suresi, Âyet, 276.

⁵²⁵ Kur'an, 2, Bakara Suresi, Âyet, 275.

kullanılan hadislere bakıldığında ise; Peygamber Efendimizin (s.a.v.) faizide içinde saydığı yedi günahıtan kaçınınız Hadis-i Şerifinin kullanıldığı görölmektedir.

Muhtevasında ise; Faizin emek sarf etmeden ve alın teri dökmeden kazanmak olduğunun tanımı yapılarak; İslam dininin zekât ve sadakayı emrederken faizi yasakladığını, Allah yolunda infak etmenin kişiye cennetin anahtarını kazandırırken faizin ise büyük bir hüsrana getireceğini ve infak etmede malın azaldığı gözüksede; arttığını, faizde ise malın çoğaldığı gözüksede; tükendiğini açıklamaktadır. Ayrıca yaşanan nice iflasların, buhrana sürüklenen nice ailelerin ve zayıf edilen nice emeklerin haksız kazanç olan faizin bir sonucu olduğu da vurgulanmaktadır. Son olarak ise; zekât ve sadaka vererek Allah’a olan sadakatin pekiştirilmesi ve faiz başta olmak üzere her türlü haramdan ise uzak durulması gerektiğine değinilerek genel itibariyle faiz ve infak kavramları arasında kıyaslama yapılmıştır.

Yayınladığı tarihe bakıldığında ise Ramazan ayının sonunda yayınlandığı bunun sebebi olarak ise zekât kavramıyla beraber sunulması gösterilebilmektedir. Çünkü insanların Ramazan ayında zekâtlarını vermeyi tercih etmeleri, Diyanet İşleri Başkanlığının da zekât hutbelerini Ramazan ayında yayınlamasına sebep olmaktadır.

“Meşru Olmayan Kazanç; Faiz” konulu hutbenin tahliline gelindiğinde ise; bu hutbe 18 senede yani 936 hutbe içerisinde faiz konusunun yalnız başına işlendiği tek hutbe olma özelliği taşımaktadır.

Hutbede kullanılan başlangıç ayetine bakıldığında; “Ey iman edenler! Kat kat faiz yemeyin. Allah’tan sakının ki kurtuluşa eresiniz”⁵²⁶ ayetinin kullanıldığı görölmektedir.

Ayrıca faiz yiyenlerin kabirlerinden şeytanın çarptığı kimsenin kalktığı gibi kalkacağı⁵²⁷ ve Allah’ın faizden elde edilecek malı mahvedeceği⁵²⁸ ayetleri kullanılmıştır.

Bu ayetlerin devamında yer alan ve faize bulaşanların Allah’ın kendisine ve Resûlüne savaş açtığını ifade eden ayetin⁵²⁹ ise faiz hutbelerinde özellikle kullanılmadığı tespit edilmiştir. Bununla beraber ilgili hutbede kullanılan Hadis-i Şeriflere bakıldığında ise; faizle mal

⁵²⁶ Kur’an, 3, Âl-i İmran Suresi, Âyet, 130.

⁵²⁷ Kur’an, 2, Bakara Suresi, Âyet, 275.

⁵²⁸ Kur’an, 2, Bakara Suresi, Âyet, 276.

⁵²⁹ Kur’an, 2, Bakara Suresi, Âyet, 279.

kazanan kişinin eninde sonunda malının azalacağı ve veda hutbesinde faizin kesinlikle yasaklandığı; ilk kaldırılan faizin ise Peygamber Efendimizin amcası Abbas b. Abdülmuttalib'in faizi oluşunu belirten hadisler kullanılmıştır.

Hutbenin içeriğinde ise faiz, insanların meşru olmayan yollardan kazandıkları fazlalık olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca faizin dünyada ve ahirette hesabı çetin olan büyük bir günah olduğuna ve faiz sebebiyle alın terinin mukaddesatına gölge düştüğüne değinilerek; faizle alışverişin aynı olamayacağına, alışverişte risk ve emek varken faizde ise zahmetsiz yoldan para kazanmaya teşvik olduğuna vurgu yapılmaktadır.

Bununla beraber faiz yüzünden zengin malını katlarken, zayıf ve muhtaçların ise daha da zor duruma düştüğü de belirtilmektedir. Ayrıca faize bulaşanların insanlar nezdinde zengin görünmelerine rağmen ahlaki yönden fakirleştiklerine ve Cenab-ı Hak katında ise değer kaybettiklerine işaret edilmiştir.

İlgili hutbenin yayınlama zamanına bakıldığında ise; ülkeyi yöneten devlet erkânının döviz kurunda meydana gelen değişimler sebebiyle faize ve faiz lobisine tepkili olduğu ve bunu açıkça meydanlarda dile getirdiği zamana denk geldiği görülmektedir.⁵³⁰

Ayrıca yayınlanan bu hutbede asıl ülke insanının kolaylıkla faizle karşı karşıya kaldığı kredi kartlarına, bankalardan alınan kredi işlemlerindeki faize ve dâhi diğer işlemler sebebiyle maruz kaldıkları faizlere hiç değinilmediği görülmektedir.

Faiz, günümüz insanının hayatının her alanında var olan bir gerçek haline gelmiştir. Artık faize bulaşmak için bir ticaret yapmaya gerek kalmaksızın bankalar sayesinde tarihte hiç olmadığı kadar insanlar faize maruz kalmakta ve istedikleri an faize ulaşabilmenin kolaylığını yaşamaktadır. Ayrıca günümüz insanımız; kredi adı altında faize sürüklenmekte, kredi kartlarıyla bilinçsizce harcama yaparak ödeyemediği ayları faiziyle ödemekte, alacağı maaşı önceden çekmek suretiyle oluşturulan faize razı olmakta ve dâhi ödeyemediği her fatura ve makbuz işlemleri için gecikme adıyla faiz ödemektedir. Bu

⁵³⁰ Yeni Akit, “Faizle Savaş”, erişim: 11 Mayıs 2018, <https://www.yeniakit.com.tr/haber/erdogan-faize-savas-acti-milletim-devam-derse-bu-belayi-463421.html>, - Bloomberg Haber Sitesi, “Faiz Lobisi”, erişim: 19 Haziran 2018, <https://www.bloomberght.com/haberler/haber/2131096-cumhurbaskani-erdogan-bunu-degistirecegiz-lami-cimi-yok>

durumda artık ülke insanımızın faize karşı duyarlılığını ve hassasiyetini köreltmekte ve günümüz insanının faizle olan imtihanının daha çetin geçmesine sebep olmaktadır.

Bu bağlamda Ülkede 2018 yılsonu rakamlarına göre 66.304.603 kredi kartı ve 146.375.337 banka kartı olduğu toplamda ise 210 milyon civarında kartın olduğu kayıtlarda gösterilmektedir.⁵³¹

Ayrıca 2018 yılında 902.918 kişinin bireysel kredi borcu ve 806. 709 kişinin ise kredi kartı borcunu ödeyemediği için faize bulaştığı da belirlenmiştir.⁵³²

Bununla beraber ise ülkede 5 milyona yakın insanın bireysel kredi veya kredi kartı borcu ödemediği ve halen borçlarının devam ettiği de tespit edilmiştir.⁵³³

Her sene sırf bankalar üzerinden bireysel kredi veya kredi kartları dolayısıyla faize bulaşanların sayısının bu kadar çok olduğu ve bunun içerisine devlet işlerinde, özel sektörde ve diğer kurumlar üzerinde dönen faizin de katıldığı düşünüldüğünde, karşımıza çok vahim bir tablo çıkmaktadır. Allah'ın kendisine karşı açılmış bir savaş olarak nitelendirdiği faizin ülkede bu kadar yaygın olmasına rağmen Diyanet İşleri Başkanlığının hutbelerinde bu hususa hiç yer vermediği tespit edilmiştir. Bu bağlamda bankalar üzerinden insanların belkide tarihte hiç olmadığı kadar kolay ve açık bir şekilde günaha girdikleri bir zamanda Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bu konuya hiç değinmemesi ve ülke Müslümanlarının böyle bir problemi yokmuş gibi davranması ise son derece düşündürücü olmuştur.

Bu sebeple Diyanet İşleri Başkanlığı bundan sonraki süreçte hutbelerde bu çok mühim konuya her fırsatta yer vermeli ve ülke Müslümanlarını bu içinde bulundukları faiz bataklığından kurtaracak projeler üreterek hayata geçirmelidir.

⁵³¹ <https://bkm.com.tr/pos-atm-kart-sayilari/>

⁵³² Türkiye Bankalar Birliği, “İstatistiki Raporlar”, 2018, <https://www.riskmerkezi.org/tr/istatistikler/23> (Bireysel Kredi ve Bireysel Kredi Kartı Borcunu Ödememiş Gerçek Kişi Sayısı).

⁵³³ Türkiye Bankalar Birliği: “İstatistiki Raporlar” 2018, <https://www.riskmerkezi.org/tr/istatistikler/23> (Kredi ve Kredi Kartı Borcunu Ödememiş Kişilerden Borcu Devam Etmekte Olan Kişi Sayısı).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Tüm inananları her hafta bir arada toplaması itibariyle Cuma namazı ibadeti, İslam dini açısından oldukça önemli bir yer sahiptir. Ayrıca Cuma namazı ibadeti içerisinde Cuma namazının rüknü olan ve insanlara hitap etmek anlamına gelen hutbe ise bu ibadet içerisinde ayrı bir önem arz etmektedir. Cuma Namazının farz olmasıyla birlikte ilk olarak Peygamber Efendimizin uygulamasıyla başlayan ve sonrasında da her Cuma uygulanan hutbe; dini ve dünyevi bilgilendirmeler yapma, İslami bir görüşü kabul ettirme, yanlış olarak düşünülen görüşlerin değiştirilmesi ve dinleyenlerde İslâm kültürünün oluşmasına fayda sağlaması ve uygulanması ile de ibadet olan bir tebliğ metodudur. Ayrıca günümüzde aynı anda milyonlarca insana hutbe sayesinde ulaşılabiliyor olması, dinleyen bu milyonlarca insan üzerine aynı duygu ve düşünce etkisini bırakması açısından da İslam dininde oldukça önemli bir yere sahiptir.

Diyanet İşleri Başkanlığının hutbe hizmetlerine bakıldığından ise son zamana kadar hutbelerin yerelde ilgili müftülükler veya cami görevlileri tarafından mı hazırlaması gerektiği yoksa merkezden gelerek tüm türkiyede aynı hutbenin okunması mı gerektiği tartışmalarının sürdüğü, bu sebeple belli tarih aralıklarıyla bu durum üzerinde değişikliklerin yapıldığı görülmektedir. Son tahlilde 2006 yılı Haziran ayına kadar Diyanet İşleri Başkanlığı hutbeleri kendi hazırlamış, hazırlanan bu hutbelerin kitap, dergi veya internet ortamından ilgili müftülüklere ulaştırılmasını sağlayarak tüm türkiyede hutbelerde aynı konunun işlenmesini sağlamıştır. Ancak 2006 yılı itibariyle alınanan bir kararla hutbelerin İlgili İl müftülükleri tarafından hazırlanması veya hazırlatılması istenmiş ve bu hutbelerin il, ilçe ve beldelerde okutulmasının takibi İl müftülüklerine bırakılmıştır. Bu süre zarfında Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından ise merkezden gönderilecek özel hazırlanmış hutbelerin ise belirlenen tarihte okunmasının gerektiği belirtilmiştir.

Bu sebeple il müftülüklerinde İl müftüsü başkanlığında hutbe komisyonları oluşturulmuş ve il müftülüğü tarafından hazırlanan veya hazırlatılan hutbelerin yayınlanma onayları bu komisyonlar tarafından vermiştir.

2015 yılına gelindiğinde ise Diyanet İşleri Başkanlığı tekrardan yeni bir düzenlemeye giderek, Türkiye genelinde okunacak tüm hutbelerin merkezden gönderileceğini ve il

müftülüklerinin; il, ilçe ve beldelerde bu hutbelerin okutturulmasından sorumlu olacağını belirtmiştir. Bu sebeple bizim bu çalışmamız içerisinde hem İstanbul ili özelinde okutulmuş hutbeler hemde merkezden gönderilerek Türkiye genelinde okutulan hutbeler yer almaktadır.

Araştırmamızın başlangıcında hutbenin kavramsal çerçevesi çizilerek hutbe ile ilgili çeşitli bilgilere yer verilmiştir. Öncelikli olarak hutbenin tanımlaması yapılarak, hutbenin İslam dini açısından önemine değinilmiştir. Hutbenin rükunları, şartları, sünnetleri ve mekruhları açıklanarak mezhepler arasındaki farklılıklar belirtilmiştir. Ayrıca hutbenin İslamiyet öncesine dayandığı ve İslamiyet öncesi insanların hitabete oldukça değer verdikleri örnekleri ile açıklanmıştır. Her konuda Müslümanlara örnek olan Peygamber Efendimiz (s.a.v)'in hutbe metoduna yer verilerek sahabe dönemi hutbe uygulamalarında değinilmiştir. Ayrıca Sahabe dönemi hutbe uygulamaları sonrasında ise Osmanlı ve Cumhuriyet dönemindeki hutbe uygulamalarına değinilerek günümüz Diyanet İşleri Başkanlığı hutbe hizmetlerine ayrıntılarıyla yer verilmiştir.

Çalışmamızda, 2001-2018 yılları içerisinde İstanbul ilinde okunan 936 hutbe arasında yalnızca 66 hutbenin İslam iktisadı kavramlarıyla ilgili olduğu belirlenmiştir. Belirlenen bu 66 hutbenin içerik analiz yöntemiyle tahlili yapılmıştır. Yapılan bu tahlil sonrasında 66 hutbe içerisinde 19 İslam iktisadı kavramının hutbe konusu olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu kavramlar: Zekât, İsrâf, Cimrilik, Cömertlik, Rüşvet ve Yolsuzluk, Tutumluluk ve Paylaşma, Sadaka, İnfak, Ticaret Ahlakı, Karz-ı Hasen, Çalışmanın Önemi, Helal Kazanç, Bilinçli Tüketim, İşçi ve İşveren İlişkileri, Çalışanın Sosyal Güvenliği, Ülkeyi Kalkındırmak, Türk Lirası Milli İtibarımızdır, Tüketicinin Korunması ve Faiz kavramlarıdır.

18 sene içerisinde kullanılan bu kavramların senelere göre kullanılma oranları incelendiğinde; bazı senelerde 5-6 defa bu kavramlarla ilgili hutbe okunduğu ancak 2015 senesinde ise hiçbir İslam iktisadı kavramıyla ilgili hutbe okunmadığı belirlenmiştir.

Ayrıca kullanılan bu kavramlara bakıldığında ise; bazı kavramların bu süre zarfında 13 defa kullanıldığı bazı kavramların ise yalnızca bir iki defa kullanıldığı belirlenmiştir.

Bununla beraber aynı konuda farklı yıllarda okunan bazı hutbelerin birebir aynı olduğu, birbirinden farklı olsa bile konu ile ilgili birçok ayet ve hadis varken tercih edilmeyip bazı hutbelerde hep aynı ayet ve hadislerin tercih edildiği belirlenmiştir. Bu sebeple ilgili konuların aynı kurgu üzerinden anlatılıyor olması, dolayısıyla ilgili hutbeler hazırlanırken gerekli araştırma yapılmayarak önceki hutbelerden benzer ya da aynı cümleler alınarak hutbelerin hazırlandığını göstermektedir. Ayrıca seneler geçse bile hep aynı ya da benzer konu başlıklarıyla hutbelerin hazırlanmış olması sebebiyle günümüzün getirdiği İktisadi sıkıntıların hutbelerde yer bulamadığı da belirlenmiştir. Bu durumlarda hutbelerin hazırlanma aşamasında gerekli ehemmiyetin gösterilmediği izlenimini vermektedir

Ayrıca özellikle belirtmek gerekirse hutbelerdeki faiz söylemlerinin çok az olduğu, 18 senede 2 defa, yalnız başına faiz kavramının ise bir defa işlendiği onun dışında ise 66 hutbe içerisinde 3 defa faiz kavramının geçtiği onlarında kelime içerisinde geçtiği belirlenmiştir. Faiz kavramıyla ilgili verilen tek hutbenin ise okunduğu süreçte devlet erkânının faize karşı olan söylemlerinin etkisiyle yayınlandığı tespit edilmiştir. Yayınlanan bu tek hutbede ise Allah'ın faiz kullananları kendisine ve Resulüne karşı savaş açan kişiler diye tanımladığı ayetin özellikle kullanılmadığı ve Ülke insanların büyük çoğunluğunun banka ve kredi kartları sebebiyle faize bulaştığı bilindiği halde bu hususlara hiç değinilmeden hutbenin tamamlandığı tespit edilmiştir. Bu sebeple Diyanet İşleri Başkanlığının, Allah'ın hiçbir büyük günahı tarif ederken kullanmadığı Kendisine ve Resulüne savaş açmak olarak tanımladığı faize gerekli hassasiyeti göstermediği görülmektedir.

İlgili hutbelerde yayınlanan kavramların tercih edilme oranlarına bakıldığında ise; 39 hutbenin toplumsal yardımlaşmayla ilgili kavramların olduğu ve çok azının ülke insanının iktisadi hayatına etki edecek hutbeler olduğu belirlenmiştir. Bu bağlamda günümüz insanının faiz örneğinde olduğu gibi iktisadi hayatta daha çok hataya düştüğü ve dîni açıdan uyarılmaya ve yönlendirilmeye daha ihtiyaç hissettiği bir alan olmasına rağmen bu durumun hutbelerde göz ardı edildiği ve çoğu hutbede buna benzer durumlardan hiç bahsedilmediği belirlenmiştir.

Bu durumda hazırlanan hutbelerin toplumun beklentilerini karşılayacak şekilde olmadığını ve toplumun dîni açıdan ihtiyaçlarının göz ardı edildiğini göstermektedir.

Önerilerimize geldiğimizde ise, öncelikli olarak hutbelerin günümüzün en yaygın tebliğ metodu olduğu bilinmeli ve hutbeler hazırlanırken milyonlarca kişiye aynı anda hitap edeceği sebebiyle özenle hazırlanmalı; Cuma günleri uygulanan bir ibadet veya yapılması gereken bir ritüel düşüncesiyle değil belki söylenen bir sözle milyonlarca insanı günden alıkoyar veya sevaba teşvik eder düşüncesiyle hazırlanmalıdır. Hutbeler hazırlanırken toplumun ihtiyaçları göz önünde muhakkak bulundurulmalı, bu ihtiyacın veya eksikliğinin hissedildiği konular hakkında hutbeler hazırlanmalıdır. Hutbe konuları merkezden belirlense bile hutbeler merkezden yazılıp gönderilmemeli, sorumlu din görevlisinin daha samimi bir havada cemaate hitap etmesi sağlanmalıdır. Bunun içinde din görevlilerinin hutbe yazacak ehliyetinde olabilmeleri, var ise eksikliklerin belirlenmesi ve hizmet içi eğitimlerle bu eksiklik giderilmesi gerekmektedir. Her sene yıl içerisinde hutbelerde iktisat ile ilgili kavramlara muhakkak yer verilmeli ve ülke Müslümanlarının İslam iktisadı ile ilgili bilinçlenmeleri sağlanarak, Modern Kapitalizmin sistemi içerisinde günaha girmeleri engellenmelidir. Yayınlanacak bu İslam iktisadı ile ilgili hutbelerin seçiminde toplumsal yardımlaşma (zekât, sadaka, infak vs.) konularının yanında, günümüz insanların daha çok yanıldığı ve uyarılmaya ihtiyaç hissettiği (faiz, rüşvet, yolsuzluk, kredi, banka ilişkileri vs.) konularının da hutbelerde işlenmesi gerekmektedir. Bu hutbe konuları işlenirken özel şirketlerin, o şirketlerde çalışanların veya devlet erkânının tutumu etkisi altında kalınmamalı yalnızca İslam dininin emir ve yasakları belirtilmelidir. Ayrıca bu hutbelerde konu aktarılırken dil ve üslup bakımından cemaatin anlayacağı şekilde olmalı ancak ilgili ayet ve hadisler mana bakımından hafifletilmeye gidilmeden tüm gerçekliğiyle aktarılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Akay, Hasan. İslami Terimler Sözlüğü. 3. Baskı. İstanbul: İşaret Yayınları, 2005.
- Akyüz, Vecdi. Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslâm. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007.
- Akyüz, Vecdi. Mukayeseli İbadetler İlmihali. 2:173. İstanbul: İz Yayıncılık, 1995.
- Ayengin, Tevhit. “Rükün”. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 35: 286-287. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008.
- Arıkan, Rauf. Araştırma Teknikleri ve Rapor Yazma. 3. Baskı. Ankara: Gazi Kitapevi, 2000.
- Baltacı, Cahid. İslâm Medeniyet Tarihi. 3. Baskı. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2010.
- Barkır, Mustafa. “Hutbe”. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 18:425-428. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998.
- Bayraktar, Mehmet. Türkiye’de Vaizlik. 2. Baskı. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2009.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. Büyük İslam İlmihali. 6. Baskı. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2016.
- Bloomberght Haber Sitesi (Ekonomi ve Finans Haberleri). “Faiz Lobisi”, Erişim: 19 Haziran 2018. <https://www.bloomberght.com/haberler/haber/2131096-cumhurbaskani-erdogan-bunu-degistirecegiz-lami-cimi-yok>.
- el-Bûti, M. Said Ramazan. Fıkhu’s-Siyre. Tercüme: Ali Nar, Orhan Aktepe. İstanbul: İslâmî Edebiyat Yayınları, 2003.
- Can, Mehmet. Kaynaklı Şafii İlmihali. 6. Baskı. İstanbul: Şefkat Yayınları, 2018.
- Candan, Mehmet. Kayıt Dışı İstihdam, Yabancı Kaçak İşçi İstihdamı ve Toplumumuz Üzerindeki Sosyo-Ekonomik Etkileri. Uzmanlık Tezi, Ankara, 2007.
- İbn. Cârûd, el-Münteka. Efendimizin Dilinden İslâm Ahkâmı. Tercüme: Adem Yerinde. İstanbul: İz Yayıncılık, 2006.

- el-Cevherî, Ebu Nasr İsmail İbn Hammâd. Sihâh, Dâru'l-‘ilm lilmelâyîn. 1: 121. Beyrût: 1984.
- el-Cezeri, İbnu'l-Esir. Câmiu'l Usûl. Tercüme: Kemal Sandıkçı, Muhsin Koçak. 14:124, 18: 233. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2008.
- el-Ceziri, Şeyh Abdurrahman. Dört Mezhebin Fıkıh Kitabı. Tercüme: Hasan Ege. 1:333-334. Ankara: Ajans Türk Matbaacılık, 1971.
- Çakan, İsmail Lütfi. Dini Hitabet (Çeşitleri- İlkeleri- Örnekleri). İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1998.
- Demir, İsmet. Hz. Muhammed'in Hutbe ve Hitabeleri (Safâ'dan Son Nefesine Kadar). İstanbul: Şeyh Yahya Efendi Kültür ve Araştırma Vakfı Yayınları, 1998.
- Din Hizmetlerinde Rehberlik Ve İletişim. Editörler: Recai Doğan, Remziye Ege. Ankara: Grafiker Yayınları, 2016.
- Dini Kavramlar Sözlüğü (İsmail Karagöz, Fikret Karaman, İbrahim Paçacı vd.). Ankara: 2010.
- Dinim İslam Temel Bilgiler (Alparslan Durmuş, Hatice Işılak Durmuş, İlyas Aslan, Dudu Ekinci Demir. vd.). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015.
- Diyanet İşleri Başkanlığı. Kuruluşundan Günümüze Diyanet İşleri Başkanlığı (Tarihçe-Teşkilat-Hizmet ve Faliyetler) (1924-1997). Ankara: 1999.
- Diyanet İşleri Başkanlığı, Türkiye'de Dini Hayat Araştırması. Ankara, 2014.
- Diyanet İşleri Başkanlığı. Diyanet Tv. "Türkiye'de Kaç Cami Bulunmaktadır?". Erişim: 03 Ekim 2017. <https://www.diyamet.tv/10-bin-camiye-ihtiyac-var>.
- Diyanet İşleri Başkanlığı. "İstanbul İl Müftülüğü". Hutbe Arşivi (2001-2014).
<http://istanbulmuftulugu.gov.tr/index.php/hutbe-arsivi/1559-hutbe-arsivi.html>.
- Diyanet İşleri Başkanlığı. "İstanbul İl Müftülüğü". Hutbe Arşivi (2015-2018).
<https://istanbul.diyamet.gov.tr/sayfalar/ContentsWithoutImage.aspx?ContentCategory=hutbeler&MenuCategory=Kurumsal> .
- Diyanet İşleri Başkanlığı. "Osmangazi Müftülüğü". Erişim: 23 Ocak 2018

<https://bursa.diyamet.gov.tr/osmangazi/Sayfalar/contentdetail.aspx?MenuCategory=Kurumsal2&contentid=201/> (Şekil Açısından Hutbe Kriterleri.).

Diyanet İşleri Başkanlığı. “Osmangazi Müftülüğü”. Erişim: 23 Ocak 2018.

<https://bursa.diyamet.gov.tr/osmangazi/Sayfalar/contentdetail.aspx?MenuCategory=Kurumsal2&contentid=201/> (Hutbe Değerlendirme Formu).

Diyanet İşleri Başkanlığı, “Strateji Geliştirme Başkanlığı”. Erişim: 31 Aralık 2017.

<https://stratejigelistirme.diyamet.gov.tr/sayfa/57/istatistikler> (Personel Sayısı, Personel Öğrenim Durumları, Cami Sayısı).

Doğan, Recai. “Cumhuriyet Öncesi Dönemde Yaygın Din Eğitimi Açısından Hutbeler”. Dini Araştırmalar 1 / 2 (Haziran 1998): 5-51

Doğanay, Ekrem. İslâmın Şiârı Cuma Namazı ve Hükümleri. Ankara: Elif Matbaacılık, 1986.

Ebû Nasr, Muhammed b. Ubeydullah b. Ved’ân. Resûlullah’ın (s.a.v.) 40 Hutbesi ve 101 Hadis-i Nebevi. Tercüme: Ramazan Işık. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2014.

Elmalı, Hüseyin. Uzun, Mustafa. “Hitabet”. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 18:160-163. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998.

Erkal, Mehmet. “Zekât”. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 44:197-207. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013.

Görgülü, Hasan Ali. “Hz. Peygamber’in (s.a.v.) Hutbede İzlediği Metod ve Günümüz Hutbe Uygulamaları”. Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 3 (1996): 171-235.

Güzelyazıcı, Abdurrahman Şeref. Fatih Minberinden Mü’minlere Hutbeler. İstanbul: Kalem Yayınevi, 2010.

Habertürk. “Ekmek İsrafi”. Erişim: 15 Temmuz 2018. <https://www.haberturk.com/bir-yilda-4-milyar-380-milyon-ekmek-cope-gidiyor-2059366-ekonomi>.

Habertürk. “Ekmek İsrafi”. Erişim: 29 Kasım 2017. <https://www.haberturk.com/gunde-12-milyon-ekmek-israf-ediliyor-1734315-ekonomi>.

- Hamidullah, Muhammed. İslâm Peygamberi. Tercüme: Salih Tuğ. İstanbul: İrfan Yayımcılık, 1993.
- Hañçerlioğlu, Orhan. İslam İnançları Sözlüğü. 5. Baskı. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2011.
- el-İsfahani, Rağib. Kur'an İstılahları Sözlüğü. Tercüme: Abdülbaki Güneş, Mehmet Yolcu. İstanbul: Çıra Yayınları, 2006.
- Kandehlevi, Muhammed Yusuf. Peygamberimiz ve Ashabından Hutbeler. Tercüme: Kadir Korkmaz. İstanbul: Cevher Yayınları.
- Kandemir, M. Yaşar. "Cevâmiu'l Kelim". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 7:440. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.
- Kazancı, Ahmet Lütfi. Peygamber Efendimizin Hitabeti. İstanbul: Marifet Yayınları, 1980.
- Kur'an-ı Kerim, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2008.
- Kur'an-ı Kerim ve Meal-i Şerifi. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır. İstanbul: İşaret Yayınları, 2000.
- Külekçi, Cahit. "İlk Dönem İslam Siyasi Tarihinde Hutbe Uygulaması". International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic. 8/7 (2013): 307-321.
- Mak Danışmanlık. Türkiye'de Toplumun Dine ve Dini Değerlere Bakışı Araştırması. Ankara: 2017.
- Mevzuat. Sosyal Sigortalar Ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu. Erişim: 16 Haziran 2006. <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5510.pdf>
- Naskali, Emine Gürsoy. Hutbe Kitabı. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2017.
- Nevevi, İmam. Riyazü's Salihin Tam Metin ve Açıklamalı. Tercüme: Hanifi Akın. 5. Baskı. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017.
- Okutan, Ahmet. Camiler ve Din Görevlileri. Tekirdağ: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008.
- Önkal, Ahmet. Bozkurt Nebi. "Cami". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 7:91-96 İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.

- Özbalıkçı, M.Reşit. Asr-ı Saadet ve Râşit Halifeler Döneminde Hitâbet. İzmir: Yeni Akademi Yayınları, 2005.
- Sallabi, Ali Muhamed. Hz. Osman (r.a) Hayatı, Şahsiyeti ve Dönemi. Tercüme: Ayhan Ak. 5. Baskı. İstanbul: Ravza Yayınları, 2016.
- Sarıcık, Murat. Bütün Yönleriyle Dört Büyük Halife Dönemi. 6. Baskı. İstanbul: Nesil Yayınları, 2013.
- Sarıçam, İbrahim. Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı. 4. Baskı. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2005.
- Serahsi. Mebsut. Editör: Mustafa Cevat Akşit. Tercüme: Şerafettin Kalay, Hamdi Arslan, Soner Duman. 2:39. İstanbul: Gümüşev Yayınları, 2008.
- Sırım, Veli. “Arz Yönlü Bir Ekonomi Olan İslam Ekonomisinde Zekât’ın Yeri”. Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi. 4 / 1 (Mart 2018): 111-122.
- Sırma, İhsan Süreyya. Müslümanların Tarihi. 3:169. İstanbul: Beyan Yayınları, 2014.
- Soysaldı, Mehmet. Dînî Hitabet. Ankara: Bizim Büro Basımevi, 2005.
- Sönmez, Nesim. “Cahiliye Dönemi Hitabet”. e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi. 8 / 2 (Kasım 2016): 820-840.
- Türkiye Bankalar Birliği. “İstatistiki Raporlar”. (Bireysel Kredi ve Bireysel Kredi Kartı Borcunu Ödememiş Gerçek Kişi Sayısı). (2018).
<https://www.riskmerkezi.org/tr/istatistikler/23>
- Türkiye Bankalar Birliği (Bireysel Kredi ve Bireysel Kredi Kartı Borcunu Ödememiş Gerçek Kişilerden Borcu Devam Etmekte Olan Kişi Sayısı) (2018).
<https://www.riskmerkezi.org/tr/istatistikler/23>
- Türkiye İstatistik Kurumu. “Temel İstatistikler”. İşgücü İstatistikleri. Erişim: Kasım 2018.
<http://tuik.gov.tr/>.
- Türkiye İstatistik Kurumu. “Yıllık Enflasyon Oranları” (2001-2018). Erişim: 2 Nisan 2016.
<http://www.muhasabedersleri.com/blog/yillik-enflasyon-oranlari/>,

- Uluslararası Şeffaflık Derneği. 2018 “Yolsuzluk Algı Endeksi”. Erişim: 29 Ocak 2019.
<http://www.seffaflik.org/2018-yolsuzluk-algi-endeksi-aciklandi/>.
- Usta, Emine Şeyma. Atatürk’ün Cuma Hutbeleri. İstanbul: İleri Yayınları, 2005.
- Uzunpostalcı, Mustafa. “Cemaat” Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 7:288-289.
İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.
- Vehbi, Konyalı Mehmet. Sahîh-i Buhârî. 3:25/397/562. İstanbul: Üçdal Neşriyat. 1993.
- Vural, Ahmet. 2010-2012 Yıllarında Okunan Hutbelerin Tahlili(Kilis İli Örneği). Yüksek Lisan Tezi, Kilis 7 Aralık Üniversitesi, 2015.
- Yaltkaya, Mehmet Şerefettin. Hatiplik ve Hutbeler. İstanbul: Maarif Kitaphanesi ve Matbaası, 1946.
- Yazıcı, Seyfettin. Temel Dini Bilgiler. 38. Baskı. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2016.
- Yeni Akit. “Faizle Savaş”. Erişim: 11 Mayıs 2018.
<https://www.yeniakit.com.tr/haber/erdogan-faize-savas-acti-milletim-devam-derse-bu-belayi-463421.html>
- Yeni Şafak. “İslam Ekonomisi”. Erişim: 04 Nisan 2014.
<https://www.yenisafak.com/yazarlar/farukbeser/islam-ekonomisi-olur-mu-51144>.
- Yüzendağ, Ahmet. Dini Hitabet ve Mesleki Uygulama. Ankara: Pars Matbaacılık.
- Zengin, Zeki Salih. “Osmanlı Döneminde Yaygın Din Eğitimi Faaliyeti Olarak Hutbeler”. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 17 / 1 (2008): 379-398.
- Zühayli, Vehbe. İslam Fıkıh Ansiklopedisi. Tercüme: Komisyon. 2: 386. İstanbul: Risale Yayınevi, 1994.

EK 1. OSMANLI DÖNEMİ HUTBE ÖRNEKLERİ

-Esat Efendi Güzel Ahlak Hutbesi

هذه الخطبة لحسن الخلق الحمد لله الذي خلق الانسان بقدرته من ماء مهين وصوره في احسن صورة فتبارك الله احسن الخالقين وفتح باب الخير والفضل والاحسان على المؤمنين فسبحان من زين بحسن الخلق افئدة المحبين وجعل اهله من عباده المكرمين واشهد شهادة بحجة كتابه المبين وتشهد الذي ايدته بذي قوة عند ذي العرش مكين **موعظة** اعلموا ان الخلق الحسن صفة سيد المرسلين وافضل اعمال الاولياء والصلحاء والصدّيقين وهو على التحقيق شطر الدين وهو ثمرة مجاهدة المتقين و هو باب مفتوح من قلب المتعبدین الى نعيم الجنان وجوار العالمين فاطلبوا حسن الخلق يا معاشر المسلمين واجتنبوا عن الاخلاق السيئة يا اهل التوحيد واليقين

Güzel Ahlak Hutbesi

“İnsanı kudreti ile değersiz bir sudan yaratan ve en güzel bir biçimde şekillendiren yüce Allah’a hamdolsun. En güzel yaratan, müminlere hayır, fazl ve ihsan kapısını açan Allah ne yücedir. Kendisini sevenlerin kalplerini güzel ahlakla süsleyen, kendisini sevenleri ikram ettiği kullarından yapan Allah’ın şanı yücedir.

Apaçık kitabının delilinin şahitliği ile şahitlik ederim. Onunla (Hz. Peygamberle), arş sahibinin katında çok güçlü ve güvenilir olanla, onu (kitabı) destekleyene şahitlik ederiz.

Mev’iza:

Biliniz ki güzel ahlak peygamberlerin efendisinin sıfatı, evliya, salihler ve sıddıkların en faziletli amelidir. O, hiç şüphesiz dinin yarısıdır. Muttakilerin gayretinin meyvesidir. O, bayram yapanların kalbinden cennet nimetlerine ve âlemlerin rabbinin tarafına açılmış bir kapıdır. Ey Müslümanlar güzel ahlaka sahip olmayı arzu ediniz! Ey tevhid ve yakînehlî, kötü ahlaktan kendinizi koruyunuz!”⁵³⁴

-Esat Efendi Mim Üzere Ramazan Bayramı Hutbesi

عيد الفطر على حرف الميم سبحان مجدد الشهور والاعوام ومقلب الليالي والايام سبحان من جعل هذا اليوم عيداً لمن صام الله اكبر سبحان من منّ علينا بالايمان والاسلام وامرنا بالصلوة والصدقة والصيام سبحان ذي اللطف والكرم والانعام الله اكبر سبحان خالق الارواح والاجسام وفالق الاصباح من الظلام سبحانه هو الملك القدوس السلام الله اكبر الحمد لله الذي فضل يوم العيد على سائر الايام واحل لنا فيه الطعام وحرم فيه الصيام وانعم علينا بالنعم الجسم والمنح العظام واشهد شهادة من قال ربّي الله ثم استقام ونشهد آه مصباح الظلام وشفيع الانام **موعظة** اعلموا ان يومكم هذا يوم الاطعام والانعام ويوم الانفاق على الفقراء والايّام يوم يعرض فيه الصيام على الملك العزيز العلام ويعطى اجر الصائمين من خزائن ذي الجلال والاکرام فاستعينوا من الله تعالى على وصول المرام بـاخراج صدقة الفطر عن انفسكم وعن اولادكم الصغار والخدام

⁵³⁴ Zeki Salih Zengin, Osmanlı Döneminde Yaygın Din Eğitimi Faaliyeti Olarak Hutbeler, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C. XVII., Sayı 1, 2008, s. 395.

وهى نصف صاع من بر او صاع من تمر او شعير امتثالا لامر سيد الانام واداء الدرهم احب عند ابي يوسف عليه
رحمة ذي الجلال والاكرام

Mim Harfi Üzere Ramazan Bayramı Hutbesi

“Ayları ve yılları yenileyen, gün ve geceleri ardı ardına getirenin şanı yücedir. Bu günü, oruç tutanlar için bayram olarak belirleyenin şanı yücedir. Allah en büyüktür. Bizi iman ve İslam ile nimetlendiren, bize namaz, sadaka ve orucu emredeninin şanı yücedir. Lütuf, kerem ve nimet sahibinin şanı yücedir. Allah en büyüktür. Ruhları ve bedenleri yaratan, karanlıklardan sabahları ağartanın şanı yücedir. O, şanı yüce olan, mülkün gerçek sahibi olan, çok övülen ve esenlik kaynağı olandır.

Bayram gününü diğer günlere üstün kılan ve bayramda bize yemeyi helal, orucu haram kılan ve bizi büyük nimetler ve hediyelerle nimetlendiren Allah’a hamdolsun. Rabbim Allah deyip sonra dosdoğru olanın şahitliğiyle şahitlik ederim. Ve onun karanlıkları aydınlatan ve insanlara şefaet eden olduğuna şahitlik ederiz.

Mev’iza:

Biliniz ki bugün yedirme ve ikram etme, fakirlere ve yetimlere sarfetme günüdür. Bugün her şeyin sahibi, her şeyi bilen, aziz olana oruçların arz edildiği, oruç tutanlara celal ve ikram sahibi olanın, hazinelerinden karşılığının verildiği gündür. Yüce Allah’tan kendiniz, küçük çocuklarınız ve hizmetçilerinizin fitır sadakalarını vermek suretiyle maksada ulaşmak için yardım dileyiniz. O (fitır sadakası) yaratılmışların efendisinin emrine uyulmak için buğdaydan yarım, hurma ve arpadan ise bir sa’ olarak verilir. Celal ve kerem sahibinin rahmeti onun üzerine olsun, Ebu Yusuf’a göre dirhem olarak verilmesi daha güzeldir.”⁵³⁵

⁵³⁵ Zeki Salih Zengin, “ Osmanlı Döneminde Yaygın Din Eğitimi Faaliyeti Olarak Hutbeler”, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 17 / 1, (2008), 340.

EK 2. CUMHURİYET DÖNEMİ HAZIRLANAN HUTBELER

Tablo 8:

Atatürk'ün Onayı İle Hazırlanan İlk Türkçe Hutberin Konu Başlıkları

Hutbe Başlıkları	
1. Çalışan Mükafatını Görür	27. Ramazan ve Oruç
2.Vatan Müdafaası	28. Oruç ve Önemi
3.Tayyare Cemiyeti'ne Yardım	29. Kötü Huylardan Sakınma
4.Temizlik	30. Suizan, Tecessüs, Gıybet
5.Sağlığın Başı Temizliktir	31. İstihza, Kötü Söz, Kötü Lâkap
6.Temizlik	32. Eksik Ölçenler, Yanlış Tartanlar
7. İman ve Amel	33. Dünya ve Ahiret İçin Çalışmak, Fesat Çıkarmamak
8.Kamil Mü'min	34.Nifak ve Haset
9.Namazın Hikmeti	35.Allah'tan Korkmak, İnsanlarla Hoş Geçinmek
10.Namaz ve Hikmeti	36. Emanete Riayet
11.Peygamberimizin Ahlakı	37. İçkinin Kötülüğü
12.Anaya Babaya İtaat	38. İçkinin Kötülüğü
13.Anaya Babaya Hürmet	39. İçkinin Toplumsal Zararları
14.Evlenmek ve Evlat Yetiştirmek	40. Kumarın Zararları
15.Herkes Kazancına Bağlıdır	41. Hekim, İlaç, Hastalık
16.İslam Dininde Çalışmanın Değeri	42. Herkes Yaptığının Karşılığını Bulacak
17.Çalışma ve Uygulama	43. Kardeşlik, Dargınlık
18. Ticaret	44. Tevazu, Kibir
19. Ticaret	45. Mevlid
20. Sanat	46. Miraç
21. Ziraat	47. Kadir Gecesi
22. Saygı ve Yardımlaşma	48. Ramazan Bayramı
23.Öksüzlere Yardım	49. Kurban Bayramı
24. Öksüzleri Himaye Etmek	50. Bayram Haftası
25. Allah'ın ve Peygamber'in Hayat Verecek Emirleri	51. Askerliğin Şerefi
26. Allah'ı Sevmek ve Peygamberine Uymak	

EK 3. 2001-2018 YILLARINDA İSTANBULDA OKUNAN HUTBELER

Tablo 9:
2001 Yılında İstanbul'da Okunan Hutbe Başlıkları

TARİH	HUTBE KONUSU
OCAK / 2001	
01.01.2001	Güvenilir Olmanın Önemi
08.01.2001	İslam ve Değişim
15.01.2001	Yaşlılara Saygı
22.01.2001	Akrabalarımıza Karşı Sorumluluklarımız
ŞUBAT / 2001	
02.02.2001	Dünya ve Ahiret İçin Çalışmanın Önemi
09.02.2001	Kendimiz İçin İstedığımızı Başkaları İçin de İsteyelim
16.02.2001	Evliliğin Önemi/Hac
23.02.2001	Dedikodu Etmek Bir Hastalıktır
MART / 2001	
02.03.2001	Kurban
09.03.2001	Rüşvet ve Yolsuzluk
16.03.2001	İslam'da Şehitlik ve Çanakkale Zaferi
23.03.2001	Hicret
30.03.2001	İslam'da Kadın Hakları
NİSAN / 2001	
06.04.2001	İslam'da Sağlıkın Önemi ve Bulaşıcı Hastalıklardan Korunma
13.04.2001	İslam'da Din ve Vicdan Hürriyeti
20.04.2001	Çocuk Terbiyesi ve Sevgisi
27.04.2001	Ölüm ve Hatırlattıkları
MAYIS / 2001	
04.05.2001	Ölçülü ve Tutarlı Olmak
11.05.2001	Anne Hakkı ve Anne Sevgisi
18.05.2001	Gençlik Büyük Bir Nimettir
25.05.2001	İstanbul'un Fethi
HAZİRAN / 2001	
01.06.2001	Örnek İnsan Hz. Muhammed (s.a.v.)
08.06.2001	Düşünlere Yardım
15.06.2001	İslam
22.06.2002	İslam'da Okuyup Yazma ve Eğitimin Önemi
29.06.2002	İbadetler Yalnız Allah İçin Yapılır
TEMMUZ / 2002	
06.07.2001	Kul Hakkı
13.07.2001	Kâinat ve İnsan
20.07.2001	Tedbirli Olmak
27.07.2002	Çalışmanın Önemi
AĞUSTOS / 2001	
03.08.2001	İslam'da Evlenme ve Düğün Adabı
10.08.2001	Cuma Namazı ve Önemi
17.08.2001	Amellerin Özü İhlas
24.08.2001	30 Ağustos Zaferi
31.08.2001	İslam'da Selamlaşmanın Önemi/ Türk Lirası Milli İtibarımızdır
EYLÜL / 2001	
07.09.2001	Yalancı Şahitlik
14.09.2001	Mübarek Vakitler Bereketli Zamanlar
21.09.2001	İş Hayatında Sevgi ve Güvenin Önemi/İslam'da Terör Yoktur
28.09.2001	Kumar ve Zararları
EKİM / 2001	
05.10.2001	Camilerimiz ve Diyanet Hizmetleri
12.10.2001	Miraç ve Namaz
19.10.2001	Kur'an-ı Okumak, Anlamak ve Yaşamak
26.10.2001	Berat Kandili
KASIM / 2001	
02.11.2001	Dinimizde Temizlik
09.11.2001	Ramazan Ayının Faziletleri
16.11.2001	Orucun Hikmetleri
23.11.2001	Çocuklarımız ve Eğitim
30.11.2001	Zekât İbadeti
ARALIK / 2001	
07.12.2001	Kadir Gecesi
14.12.2001	Komşularımıza Karşı Görevlerimiz
21.12.2001	Ramazanın Ardından
28.12.2001	İbadetin Anlam ve Önemi

Tablo 10:
2002 Yılında İstanbul'da Okunan Hutbe Başlıkları

TARİH	HUTBE KONUSU
OCAK / 2002	
04.01.2002	İsraf
11.01.2002	Hac
18.01.2002	İslam'ın İnsana Bakışı
25.01.2002	Milli ve Dini Değerlerimiz
ŞUBAT / 2002	
01.02.2002	Doğal Hayatı Korumak
08.02.2002	Fal ve Falcılık
15.02.2002	Hayâ
22.02.2002	Depremden Korunmak/Kurban Kesmenin Sosyal Hayatta Önemi
MART / 2002	
01.03.2002	Sarhoşluk Veren Maddeler Haramdır
08.03.2002	İslam'da Kul Hakkı ve Çalışanların Sosyal Güvenliği
15.03.2002	Hicret
22.03.2002	Yaşlılara Saygılı Olalım
29.03.2002	İslam'ın Engellilere Bakışı
NİSAN / 2002	
05.04.2002	Kabir Ziyareti ve Mezarlıkların Korunması
12.04.2002	Evlilik Büyük Bir Nimettir
19.04.2002	Gençliğin Önemi
26.04.2002	İslam'da Çalışma
MAYIS / 2002	
03.05.2002	Allah'a Hamd ve Şükür
10.05.2002	Namazın Önemi
17.05.2002	Ahret Hayatına Hazırlık
24.05.2002	Hz. Peygamber Sevgisi
31.05.2002	İstanbul'un Fethi
HAZİRAN / 2002	
07.06.2002	İbadet Eden Mutlu Olur
14.06.2002	Güzel Ahlak
21.06.2002	Dili Muhafaza Etmek
28.06.2002	Çocuklarımızla İlgilenelim
TEMMUZ / 2002	
05.07.2002	Yalının Fert ve Topluma Zararları
12.07.2002	Cennet ve Cennetliklerin Özellikleri
19.07.2002	Gençliği Tehdit Eden Zararlı Alışkanlıklar ve Akımlar
26.07.2002	İslam'da Hoşgörü
AĞUSTOS / 2002	
02.08.2002	Sigara ve Zararları
09.08.2002	Misyonerlik Faaliyetlerine Dikkat Edelim
16.08.2002	Cami ve Cemaatin Önemi
23.08.2002	Evlilik Müessesesi ve Ailenin Korunması
30.08.2002	30 Ağustos Zafer Bayramı
EYLÜL / 2002	
06.09.2002	Üç Aylar ve Regaip Kandili
13.09.2002	Müslüman Güvenilir İnsandır
20.09.2002	Günahlardan Sakınma
27.09.2002	Huzur Kaynağı Dua ve İbadet
EKİM / 2002	
04.10.2002	Cami ve Cemaat Şuuru
11.10.2002	Ebediyet Yolcusunu Uğurlarken
18.10.2002	Berat Kandili
25.10.2002	Cumhuriyet Bayramı
KASIM / 2002	
01.11.2002	Kur'an Ayı Ramazan
08.11.2002	Orucun Hikmetleri
15.11.2002	Zekât ve Sadaka
22.11.2002	Tövbe
29.11.2002	Kadir Gecesi
ARALIK / 2002	
06.12.2002	Kazandıklarımızı Devam Ettirelim
13.12.2002	İslam'ın Engellilere Bakışı
20.12.2002	Kâinattaki İlâhi Dengeyi Korumalıyız
27.12.2002	Toplumu Kirleten Günah: Riyakarlık

Tablo 11:
2003 Yılında İstanbul'da Okunan Hutbe Başlıkları

TARİH	HUTBE KONUSU
OCAK / 2003	
03.01.2003	İsraf
10.01.2003	Hac
17.01.2003	Kur'an-ı Okumak, Anlamak ve Yaşamak
24.01.2003	Müslüman Güvenilir İnsandır
31.01.2003	Milli ve Dini Değerimiz
ŞUBAT / 2003	
07.02.2003	İyilikler de, Kötülükler de Karşılıksız Kalmaz
14.02.2003	Selamlaşmak
21.02.2003	Yalancı Şahitlik
28.02.2003	İslam'da Akrabalık İlişkileri
MART / 2003	
07.03.2003	Ölüm Gerçeği
14.03.2003	Çanak kale Geçilmez
21.03.2003	Yaşlılara Saygı Dinimizin Emridir
28.03.2003	İslam Kardeşliği
NİSAN / 2003	
04.04.2003	İslam Tevhit Dinidir
11.04.2003	Din-Bilim İlişkisi
18.04.2003	İslam'da Çocuk Terbiyesi
25.04.2003	Bütün Davranışlarımız Kaydediliyor
MAYIS / 2003	
02.05.2003	Anne Sevgisi
09.05.2003	Kur'an ve Sünnet Bütünlüğü
16.05.2003	İslam ve Gençlik
23.05.2003	İstanbul'un Fethi
HAZİRAN / 2003	
06.06.2003	Hayırımız Kur'an-ı Öğrenen ve Öğreteniniz dir
13.06.2003	Dinin Toplum Hayatındaki Yeri
20.06.2003	Doğru Haber
27.06.2003	Seyahat ve İbret
TEMMUZ / 2003	
04.07.2003	Nikâh ve Düğünlerimiz
11.07.2003	Allah İçin Sevmek
18.07.2003	Melekere İman
25.07.2003	Cuma Namazının Fazileti
AĞUSTOS / 2003	
01.08.2003	İslam'da Kadının Yeri
08.08.2003	Namazda Tadil-i Erkâna Riayet Etmek
15.08.2003	Ahirete İman
22.08.2003	Üç Aylar ve Regaip
29.08.2003	Vatan, Millet, Devlet...İlelebet
EYLÜL / 2003	
05.09.2003	Söz Söyleme Sorumluluğu
12.09.2003	Çocuklarımızı Eğitimden Mahrum Bırakmayalım
19.09.2003	Miraç
26.09.2003	Farklılık Zenginliktir, Üstünlük Takvadır.
EKİM / 2003	
03.10.2003	Camilerimizin Dini Hayatımızdaki Yeri
10.10.2003	Berat Gecesi
17.10.2003	Ticaret Ahlakı
24.10.2003	Cumhuriyet Bayramı
31.10.2003	Oruç
KASIM / 2003	
07.11.2003	Oruç Nasıl Tutulur
14.11.2003	Zekât ve Yardımlaşma
21.11.2003	Kadir Gecesi
28.11.2003	Kur'an-ı Okumak ve Anlamak
ARALIK / 2003	
05.12.2003	Engellilere Yardımcı Olmak Dini ve Milli Bir Görevdir
12.12.2003	İslam'da İnsan Hakları
19.12.2003	Doğruluk Müslümanın Önde Gelen Vasfıdır
26.12.2003	Kötülülere Engel Olmak

Tablo 12:
2004 Yılında İstanbul'da Okunan Hutbe Başlıkları

TARİH	HUTBE KONUSU
OCAK / 2004	
02.01.2004	Örnek İnsan Olabilmek
09.01.2004	Allah' İbadet Etmek
16.01.2004	İsraf ve Cimrilik
23.01.2004	Kusur Araştırmak
30.01.2004	Kurban İbadeti
ŞUBAT / 2004	
06.02.2004	Helal Kazanç
13.02.2004	Temizlik
20.02.2004	Hicret
27.02.2004	Muharrem Ayı
MART / 2004	
05.03.2004	Tabiata ve Çevreye Karşı Sorumluluklarımız
12.03.2004	Zararlı Alışkanlıklarımız
19.03.2004	Çanakkale Zaferi
26.03.2004	Yaşlılara Saygı
NİSAN / 2004	
02.04.2004	Cana Kıymak Büyük Günah
09.04.2004	Tembellik
16.04.2004	Kur'an-ı Kerim de Hz. İsa
23.04.2004	Peygamberimiz ve Çocuklar
30.04.2004	Kutlu Doğum
MAYIS / 2004	
07.05.2004	Tedbirli ve Ölçülü Olmak
14.05.2004	Aile Huzuru
21.05.2004	Kul Hakkı ve Kamu Haklarını Korumak
28.05.2004	İstanbul'un Fethi
HAZİRAN / 2004	
04.06.2004	Dua İbadeti
11.06.2004	Maddi ve Manevi Temizlik
18.06.2004	Ülkemizi Kalındırmak Toplumsal Bir Görevdir
25.06.2004	İslam Kolaylık Dinidir
TEMMUZ / 2004	
02.07.2004	Allah İçin Sevmek
09.07.2004	İslam'da Adalet
16.07.2004	Müminin Bazı Özellikleri
23.07.2004	Fatiha Suresinin Öğrettiği Hakikatler
30.07.2004	Haset
AĞUSTOS / 2004	
06.08.2004	Dünya Hayatı
13.08.2004	Regaip Kandili
20.08.2004	Allah'ın Rızasını Talep
22.08.2004	30 Ağustos Zaferi
EYLÜL / 2004	
03.09.2004	Hayvanlara Merhamet
10.09.2004	Miraç Kandili
17.09.2004	Eğitim ve Öğretimin Önemi
24.09.2004	Berat Kandili
EKİM / 2004	
01.10.2004	Cami ve Cemaatin Önemi
08.10.2004	Kur'an-ı Okumak ve Anlamak
15.10.2004	Oruç
22.10.2004	Ramazan Ayının Fazileti
29.10.2004	Toplumsal İradenin Temsili: Cumhuriyet
KASIM / 2004	
05.11.2004	Kadir Gecesi
12.11.2004	Zekât
19.11.2004	Sihir ve Büyünün Karanlık Dünyasından Uzak Durmak
26.11.2004	Kesintisiz Hayır İşleme Bilinci
ARALIK / 2004	
03.12.2004	Kulluk Bilinci
10.12.2004	İnsan Haklarına Saygı
17.12.2004	İsraf
24.12.2004	İmanın ve İnanmanın İbadet Açısından Değeri
31.12.2004	Milli ve Manevi Değerlerimize Sahip Çıkalm

Tablo 13:
2005 Yılında İstanbul'da Okunan Hutbe Başlıkları

TARİH	HUTBE KONUSU
OCAK / 2005	
07.01.2005	Haccı Anlamak
14.01.2005	Amellerde İyi Niyet Ve İhlas
21.01.2005	Bayramlarımız ve Kurban
28.01.2005	Dua ve Zikir
ŞUBAT / 2005	
04.02.2005	Hicret
11.02.2005	Helal ve Haram Duyarlılığı
18.02.2005	Muharrem Ayı
25.02.2005	Kumar ve Şans Oyunları
MART / 2005	
04.03.2005	Mutlu Aile Huzurlu Toplum
11.03.2005	Allah Katında Din İslam'dır
18.03.2005	Çanakkale Geçilmez
25.03.2005	Büyüklerle ve Yaşlılara Saygı
NİSAN / 2005	
01.04.2005	İman ve Hayat
08.04.2005	Sağlıklı Birey Sağlıklı Toplum
15.04.2005	Kutlu Elçinin Aile Hayatı
22.04.2005	Çocuklarımıza Sahip Çıkalm
29.04.2005	Kur'an
MAYIS / 2005	
06.05.2005	Varlığımızın Sebebi Anne ve Babalarımız
13.05.2005	Engellileri Anlamak ve Onlara Destek Olmak
20.05.2005	Gençlik
27.05.2005	Fetih Ruhu
HAZİRAN / 2005	
03.06.2005	Ekmeği İsraf Etmeyelim
10.06.2005	Çevre Sorumluluğu
17.06.2005	Komşularımız
24.06.2005	Vakti Değerlendirme
TEMMUZ / 2005	
01.07.2005	Evlilik
08.07.2005	İffet İnsanın Süsüdür
15.07.2005	Hak Kutsaldır
22.07.2005	Salih Amel
29.07.2005	Dürüstlük Bir Erdemdir
AĞUSTOS / 2005	
05.08.2005	Regaip Kandili
12.08.2005	Kuşaklar Arası İletişim
19.08.2005	Şükür Nimetleri Arttırır
26.08.2005	30 Ağustos'ta Destanlaşanlar
EYLÜL / 2005	
02.09.2005	Kıyamet
09.09.2005	Çocuklarımızı Eğitimsiz Bırakmayalım
16.09.2005	Muhasebe Anı: Berat Kandili
23.09.2005	Ebedi Mutluluk Yurdu Cennet
30.09.2005	Cami İklimi- Ramazan Aydınlığı
EKİM / 2005	
07.10.2005	Kur'an Ayı Ramazan
14.10.2005	Zekât Arındırır
21.10.2005	Tövbe
28.10.2005	Cumhuriyet
KASIM / 2005	
04.11.2005	Ramazanda Kazandıklarımızı Korumalıyız
11.11.2005	Haklara Duyarlı Olalım
18.11.2005	Müslüman İşini Sağlam ve Güzel Yapar
25.11.2005	Ailede Devamlılık Esastır
ARALIK / 2005	
02.12.2005	İnsan Haklarına Saygı
09.12.2005	İnsan Sevgisi
16.12.2005	Haccı Anlamak
23.12.2005	Çalışma Hayatı ve Sorumluluklarımız
30.12.2005	Nefis Muhasebesi

Tablo 14:
2006 Yılında İstanbul'da Okunan Hutbe Başlıkları

TARİH	HUTBE KONUSU
OCAK / 2006	
06.01.2006	Rüşvet
13.01.2006	Müslüman Başkalarının İyiliğini İster
20.01.2006	Ahret Hayatına Hazırlık
27.01.2006	Allah'a İmanın Fert ve Toplum Üzerindeki Etkileri
ŞUBAT / 2006	
03.02.2006	Muharrem Ayı ve Aşure
10.02.2006	Allah'ın Kutlu Elçilerine Saygı
17.02.2006	Huzur ve Mutluluk Vesilesi Olan İbadetlerimiz
24.02.2006	İçki ve Uyuşturucunun Zararları
MART / 2006	
03.03.2006	Toplumsal Dayanışma ve Din Kardeşliği
10.03.2006	Evlad, Eş ve Anne Olarak Kadın
17.03.2006	Çanakkale Ruhu
24.03.2006	İrşat ve Davet Sorumluluğu
31.03.2006	Tüketicinin Korunması
NİSAN / 2006	
07.04.2006	Alemler İçin Rahmet Olan Güzel Peygamberimiz
14.04.2006	Manevi Kirlere Arınma Yolu; Abdest ve Namaz
21.04.2006	İnsana Saygı ve Zulüm
28.04.2006	Misafirperverlik
MAYIS / 2006	
05.05.2006	Engellilere Karşı Görev ve Sorumluluklarımız
12.05.2006	Anne Baba Hakkı
19.05.2006	İyiliklerde, Kötülüklerde Karşılıksız Kalmaz
26.05.2006	Fethin Manası
HAZİRAN / 2006	
02.06.2006	İsraftan Kaçınalım
09.06.2006	Çevre ve Sorumluluğu
16.06.2006	İş Hayatında Sevgi ve Güvenin Önemi
23.06.2006	Kur'an Eğitim ve Öğretimi
30.06.2006	Çağdaş Problemler ve İslam
TEMMUZ / 2006	
07.07.2006	Kur'an ve Adalet
14.07.2006	Yaz Kur'an Kursları
21.07.2006	Üç Aylar ve Regaip Kandili
28.07.2006	Dinimizde Mesleki Ehliyet ve Dürüstlüğün Önemi
AĞUSTOS / 2006	
04.08.2006	
11.08.2006	Müminlerin Özellikleri
18.08.2006	Mirâç
25.08.2006	
EYLÜL / 2006	
01.09.2006	Berat
08.09.2006	Güzel Ahlak
15.09.2006	Eğitim
22.09.2006	Ramazan Ayına Girerken
29.09.2006	Camiler
EKİM / 2006	
06.10.2006	Zekât
13.10.2006	Kadir Gecesi
20.10.2006	Sadaka Vermenin Faziletleri
27.10.2006	Cumhuriyet
KASIM / 2006	
03.11.2006	Ölüme Hazır Olmak
10.11.2006	Müslüman İşini Sağlam ve Güzel Yapar
17.11.2006	Kesintisiz Hayır İşleme Bilinci
24.11.2006	Öğretmenler Günü
ARALIK / 2006	
01.12.2006	Engelliler
08.12.2006	İnsan Hakları
15.12.2006	Güvenilir İnsan
22.12.2006	Cuma Namazı
29.12.2006	Taklit

Tablo 15:
2007 Yılında İstanbul'da Okunan Hutbe Başlıkları

TARİH	HUTBE KONUSU
OCAK / 2007	
05.01.2007	İman Ümit Kaynağıdır
12.01.2007	İbadet ve Önemi
19.01.2007	Hicret
26.01.2007	Muharrem Ayı
ŞUBAT / 2007	
02.02.2007	İslam'da Adalet
09.02.2007	Haset
16.02.2007	Evlilik ve Aile
23.02.2007	Selamlaşmak
MART / 2007	
02.03.2007	Sofra Adabı
09.03.2007	İçki ve Uyuşturucunun Zararları
16.03.2007	İslam'da Şehitlik ve Çanak kale
23.03.2007	Din-Bilim İlişkisi
30.03.2007	Peygamberimizin Doğumu
NİSAN / 2007	
06.04.2007	Namaz
13.04.2007	İnsan Sevgisi
20.04.2007	Peygamberimiz ve Çocuklar
27.04.2007	İşçi ve İşveren İlişkileri
MAYIS / 2007	
04.05.2007	Anne Babaya Saygı
11.05.2007	Sosyal Dayanışma Müessesesi Olarak Vakıflar
18.05.2007	Gençlik
25.05.2007	Fetih Ruhu
HAZİRAN / 2007	
01.06.2007	Dünya Çevre Hakkı
08.06.2007	İsraftan Kaçınmak
15.06.2007	Kabir Ziyareti
22.06.2007	Yaz Kuran Kursları
29.06.2007	İsraf
TEMMUZ / 2007	
06.07.2007	Akraba İlişkileri
13.07.2007	Üç Aylar ve Regaip
20.07.2007	Dua
27.07.2007	İnsan Haklarına Saygı
AĞUSTOS / 2007	
03.08.2007	İrşat ve Davet Sorumluluğu
10.08.2007	Miraç Kandili
17.08.2007	Doğal Afetler
24.08.2007	Berat Kandili ve Zafer Haftası
31.08.2007	Tövbe
EYLÜL / 2007	
07.09.2007	Ramazan Ayına Girerken
14.09.2007	Eğitimin Önemi
21.09.2007	Zekât
28.09.2007	Camiler
EKİM / 2007	
05.10.2007	Kadir Gecesi
12.10.2007	Ramazandan Kazandıklarımızı Koruyalım
19.10.2007	Misafirperverlik
26.10.2007	Cumhuriyet Bayramı / Teröre Karşı Birlik Ruhu
KASIM / 2007	
02.11.2007	Ticaret Ahlakı
09.11.2007	Hac
16.11.2007	Sünnete Bağlılık
23.11.2007	İlim ve Terbiye
30.11.2007	Engelliler
ARALIK / 2007	
07.12.2007	Kardeşlik
14.12.2007	Kurban
21.12.2007	Nimet-Şükür
28.12.2007	Milli ve Manevi Değerlerimize Sahip Çıkalm

Tablo 16:
2008 Yılında İstanbul'da Okunan Hutbe Başlıkları

TARİH	HUTBE KONUSU
OCAK / 2008	
04.01.2008	Hayat ve İmtihan
11.01.2008	Hicret
18.01.2008	Muharrem Ayı ve Aşure
25.01.2008	Yetim ve Öksüzler
ŞUBAT / 2008	
01.02.2008	Allah Katında Hak Din İslamdır
08.02.2008	Cami ve Cemaat Adabı
15.02.2008	Ashab-ı Kiram
22.02.2008	Asıl Özgürlük Nefse Hâkim Olmaktır
29.02.2008	Günahlardan ve Şüpheli Şeylerden Uzak Durmak
MART / 2008	
07.03.2008	Anneler
14.03.2008	Mevlit Kandili ve Çanakkale Zaferi
21.03.2008	Birlik ve Beraberlik
28.03.2008	Karz-ı Hasen
NİSAN / 2008	
04.04.2008	Veda Hutbesi
11.04.2008	Kutlu Doğum
18.04.2008	Peygamber Efendimizin Üstün Kişiliği
25.04.2008	Affedici Olmak
MAYIS / 2008	
02.05.2008	Nimetlerin Şükürü
09.05.2008	İslam'da Vakıf
16.05.2008	Gençlik
23.05.2008	Fetih ve Fatih
30.05.2008	Ticaret Ahlakı
HAZİRAN / 2008	
06.06.2008	Çevre Sorumluluğu
13.06.2008	Yaz Kuran Kursları
20.06.2008	Çocuklarımız Allah'ın Birer Emaneti
27.06.2008	Üç Aylar ve Regaip Kandili
TEMMUZ / 2008	
04.07.2008	Su ve İsrâf
11.07.2008	Sıla-i Rahim
18.07.2008	Cami ve Faziletleri
25.07.2008	Miraç Kandili
AĞUSTOS / 2008	
01.08.2008	Doğruluk ve Dürüstlük
08.08.2008	Doğal Afetlere Hazırlıklı Olalım
15.08.2008	Berat Kandili
22.08.2008	Hesap Verme günü
29.08.2008	Ramazan Ayına Girerken
EYLÜL / 2008	
05.09.2008	Ramazan Ayı ve Oruç
12.09.2008	İslam ve Eğitim
19.09.2008	Din ve Bilgi/Zekat
26.09.2008	Kadir Gecesi
EKİM / 2008	
03.10.2008	İbadetlerde Devamlılık
10.10.2008	Camiler Haftası
17.10.2008	Tevhit İnancı
24.10.2008	Cumhuriyet Bayramı
31.10.2008	Müminlerin Birbirleri Üzerindeki Hakları
KASIM / 2008	
07.11.2008	Allah Yolunda İnfak
14.11.2008	Namaz
21.11.2008	Yumuşak Huyluluk
28.11.2008	Haccı Anlamak
ARALIK / 2008	
05.12.2008	Kurban Kesmenin Önemi
12.12.2008	İslam'da Can Güvenliği
19.12.2008	İslam'da Aile
26.12.2008	Milli ve Manevi Değerlerimize Sahip Çıkalm

Tablo 17:
2009 Yılında İstanbul'da Okunan Hutbe Başlıkları

TARİH	HUTBE KONUSU
OCAK / 2009	
02.01.2009	Hicret ve Muharrem Ayı
09.01.2009	Gazze / Birlik ve Beraberlik
16.01.2009	İslam'da Çocuk Terbiyesi
23.01.2009	Kibir
30.01.2009	Umre
ŞUBAT / 2009	
06.02.2009	Ticaret Ahlakı
13.02.2009	Dünya Ahiret Dengesi
20.02.2009	İslam'da Tevhit Kavramı
27.02.2009	Kabir Ziyareti
MART / 2009	
06.03.2009	Mevlid Kandili
13.03.2009	Çanakkale
20.03.2009	Tutumluluk ve Paylaşma
27.03.2009	Sünnete İttiba
NİSAN / 2009	
03.04.2009	Otizm
10.04.2009	Örnek İnsan Hz. Muhammed
17.04.2009	Hz. Peygamber ve Çocuk Sevgisi
24.04.2009	Aile
MAYIS / 2009	
01.05.2009	İşçi ve İşveren Münasebetleri
08.05.2009	Vakıf Şuuru
15.05.2009	Gençlik
22.05.2009	Dua ve Önemi
29.05.2009	İstanbul'un Fethi
HAZİRAN / 2009	
05.06.2009	Çevre Bilinci
12.06.2009	Yaz Kuran Kursları
19.06.2009	Üç Aylar
26.06.2009	Yardımlaşma
TEMMUZ / 2009	
03.07.2009	Dua ve Önemi
10.07.2009	Nikâh
17.07.2009	Mirâç Kandili
24.07.2009	Ölüm ve Ötesi
31.07.2009	Berat Kandili
AĞUSTOS / 2009	
07.08.2009	Gıybet
14.08.2009	Ramazân Ayına Girerken
21.08.2009	Oruç
28.08.2009	30 Ağustosta Destanlaşanlar
EYLÜL / 2009	
04.09.2009	Zekât
11.09.2009	Kadir Gecesi
18.09.2009	Kur'an-ı Kerim
25.09.2009	Afetlere Hazırlıklı Olalım
EKİM / 2009	
02.10.2009	Camiler ve Din Görevlileri
09.10.2009	Namaz İbadeti
16.10.2009	Nimetlere Şükür
23.10.2009	Cumhuriyet Bayramı
30.10.2009	Haccı Anlamak
KASIM / 2009	
06.11.2009	İman Amel İlişkisi
13.11.2009	Kurban İbadeti/Vekâlet Yoluyla Kurban
20.11.2009	Temizlik
27.11.2009	Sevgi Toplumu
ARALIK / 2009	
04.12.2009	Peygamberlere İman
11.12.2009	Haklara Duyarlı Olmak
18.12.2009	Muharrem Ayı
25.12.2009	Ömür

Tablo 18:
2010 Yılında İstanbul'da Okunan Hutbe Başlıkları

TARİH	HUTBE KONUSU
OCAK / 2010	
01.01.2010	Dilin Afetleri
08.01.2010	Ebediyet Yolcusunu Uğurlarken
15.01.2010	Ahde Vefa
22.01.2010	Geçici Gizli Nikâh
29.01.2010	Hız. Ali
ŞUBAT / 2010	
05.02.2010	Aile İçi Şiddet ve İstismar
12.02.2010	İnsanın Kendini Unutması
19.02.2010	Mevlid Kandili
26.02.2010	Müminlerin Özellikleri
MART / 2010	
05.03.2010	Ekonomik Hayatta Ticari ve Ahlaki Prensipler
12.03.2010	Çanakkale Zaferi
19.03.2010	Müslüman İşini Sağlam ve Güzel Yapar
26.03.2010	Çağımızın Problemleri
NİSAN / 2010	
02.04.2010	Peygamberimizin Örnek Duaları
09.04.2010	Kutlu Doğum
16.04.2010	Kur'an-ı Kerim
23.04.2010	Çocuklarımıza Karşı Vazifelerimiz
30.04.2010	Sadaka-i Cariye
MAYIS / 2010	
07.05.2010	Anne Baba Hakkı
14.05.2010	Gençlik ve Sorunları
21.05.2010	Dindarlığın Tezahürleri
28.05.2010	İstanbul'un Fethi
HAZİRAN / 2010	
04.06.2010	Boşanma
11.06.2010	Üç Aylar ve Regaip Kandili
18.06.2010	Yaz Kursları
25.06.2010	Nikâh ve Düğünlerimiz
TEMMUZ / 2010	
02.07.2010	Mirâç Kandili
09.07.2010	Namazın Hikmetleri
16.07.2010	Günahlardan Arınmak
23.07.2010	Berat Kandili
30.07.2010	Din ve Samimiyet
AĞUSTOS / 2010	
06.08.2010	Ramazan ve Oruç
13.08.2010	Kur'an-ı Kerim
20.08.2010	İnfak Suuru ve Zekât
27.08.2010	30 Ağustos Zafer Bayramı
EYLÜL / 2010	
03.09.2010	Kadir Gecesi
10.09.2010	Ramazanın Ardından
17.09.2010	İlim ve Eğitim
24.09.2010	Mümin ve Namaz
EKİM / 2010	
01.10.2010	Cami ve Din Görevlileri
08.10.2010	Cami Adabı
15.10.2010	Emaneti Ehline Vermek
22.10.2010	Hac
29.10.2010	Cumhuriyet Bayramı
KASIM / 2010	
05.11.2010	Kurban
12.11.2010	Rüşvet
19.11.2010	İlim ve Âlimin Önemi
26.11.2010	Selamlaşmanın Önemi ve Adabı
ARALIK / 2010	
03.12.2010	Hicret
10.12.2010	Muharrem Ayı ve Aşure Günü
17.12.2010	Kalb-i Selim
24.12.2010	Kent Ahlakı
30.12.2010	Çevre

Tablo 19:
2011 Yılında İstanbul'da Okunan Hutbe Başlıkları

TARİH	HUTBE KONUSU
OCAK / 2011	
07.01.2011	Doğruluk ve Dürüstlük
14.01.2011	Allah Sevgisi
21.01.2011	Bencilik, Fedakârlık
28.01.2011	Aşırıktan Uzak Durmak
ŞUBAT / 2011	
04.02.2011	Haset
11.02.2011	Örnek İnsan Hz. Muhammed
18.02.2011	Aile
25.02.2011	Kibir
MART / 2011	
04.03.2011	Ashabı Kiram
11.03.2011	Vefat Olmak
18.03.2011	Şehitler
25.03.2011	Tövbe
NİSAN / 2011	
01.04.2011	Peygamberimiz ve Merhamet
08.04.2011	Örnek İnsan Hz. Muhammed
15.04.2011	Merhamet Eğitimi
22.04.2011	Çocuk Eğitimi
29.04.2011	Çalışmak
MAYIS / 2011	
06.05.2011	Büyüklerle Saygı
13.05.2011	Vakıf
20.05.2011	Cami ve Kadın
27.05.2011	İstanbulun Fethi
HAZİRAN / 2011	
03.06.2011	Hasta Ziyareti
10.06.2011	Din ve Teknoloji
17.06.2011	Yaz Kuran Kursları
24.06.2011	Miraç Kandili
TEMMUZ / 2011	
01.07.2011	Birlik ve Beraberlik
08.07.2011	Ezan
15.07.2011	Berat Gecesi
22.07.2011	Zararlı Alışkanlıklar
29.07.2011	Ramazan ve Oruç
AĞUSTOS / 2011	
05.08.2011	Komşu Hakları
12.08.2011	Zekât
19.08.2011	Kur'an-ı Kerim
26.08.2011	Kadir Gecesi
EYLÜL / 2011	
02.09.2011	Kazandıklarımızı Kaybetmeyelim
09.09.2011	İsraf
16.09.2011	Gaziler Haftası
23.09.2011	İlim
30.09.2011	Cami Çocuk Buluşması
EKİM / 2011	
07.10.2011	Cami Adabı
14.10.2011	Hac
21.10.2011	Şehitlik
28.10.2011	Deprem
KASIM / 2011	
04.11.2011	Kurban
11.11.2011	Cuma Namazının Fazileti Ve Önemi
18.11.2011	Sandalyede Namaz
25.11.2011	Eşimiz, Evladımız, Annemiz ve Kadın
ARALIK / 2011	
02.12.2011	Kerbelayı Anlamak
09.12.2011	Engelliler ve Sorumluluğumuz
16.12.2011	Dünya Ahiret Dengesi
23.12.2011	İrşad Sorumluluğumuz
30.12.2011	Zaman Bilinci

Tablo 20:
2012 Yılında İstanbul'da Okunan Hutbe Başlıkları

TARİH	HUTBE KONUSU
OCAK / 2012	
06.01.2012	Kumar ve Şans Oyunları
13.01.2012	Eşlerin Karşılıklı Görev ve Sorumlulukları
20.01.2012	Takva
27.01.2012	Kanaatkâr Olmak
ŞUBAT / 2012	
03.02.2012	Mevlid-i Nebi
10.02.2012	Meleklerle İman
17.02.2012	Kul Hakkı
24.02.2012	Zikir
MART / 2012	
02.03.2012	Kabir Hayatı
09.03.2012	Sabır ve Sebat/Tüketim Çılgınlığı
16.03.2012	Şehitlik (Çanakkale Zaferi)
23.03.2012	Bilinçli Tüketim
30.03.2012	Allah'ın Sınırları
NİSAN / 2012	
06.04.2012	Kardeşlik Çağrısı
13.04.2012	Kardeşlik Ahlakı ve Hukuku
20.04.2012	Peygamberimizin Ahlakı
27.04.2012	Dargınları Barıştırmak
MAYIS / 2012	
04.05.2012	Ticaret Ahlakı
11.05.2012	Vakıflar
18.05.2012	Regaib Kandili
25.05.2012	İstanbul'un Fethi
HAZİRAN / 2012	
01.06.2012	Dua ve Adabı
08.06.2012	Yaz Kur'an Kursları
15.06.2012	Miraç Kandili
22.06.2012	İman Amel İlişkisi
29.06.2012	Berât'a Yol Aramak
TEMMUZ / 2012	
06.07.2012	Adalet
13.07.2012	Ramazan Ayı
20.07.2012	Ramazan
27.07.2012	Sevgi ve Barış Dili:Selâm
AĞUSTOS / 2012	
03.08.2012	Cömertlik
10.08.2012	Kadir Gecesi
17.08.2012	Ramazan'a Veda Ederken
24.08.2012	Ramazan Bayramı
31.08.2012	Hayırdan Yarışmak
EYLÜL / 2012	
07.09.2012	İlim (Okullar Açılırken)
14.09.2012	Şehitlik ve Gazilik
21.09.2012	İslam'da Can ve Mal Emniyeti
28.09.2012	Yeterki Gönülleri Engelli Olmasın
EKİM / 2012	
05.10.2012	Camiler Haftası
12.10.2012	Hac
19.10.2012	Kurban
26.10.2012	Kurban Bayramı
26.10.2012	Mümin ve Fedakârlık
KASIM / 2012	
02.11.2012	İş Ahlakı
09.11.2012	Hicret
16.11.2012	Medeniyet Yolculuğu: Hicret
23.11.2012	Muharrem Ayı ve Aşure Günü
30.11.2012	Cami Adabı
ARALIK / 2012	
07.12.2012	Yalandan Sakınmak
14.12.2012	Dinimizde Doğruluğun Önemi
21.12.2012	Hayâ ve İffet
28.12.2012	"Dün" Eylediğimiz Günler

Tablo 21:
2013 Yılında İstanbul'da Okunan Hutbe Başlıkları

TARİH	HUTBE KONUSU
OCAK / 2013	
04.01.2013	Zamanı İyi Değerlendirme
11.01.2013	Haramlardan Sakınmak
18.01.2013	Mevlid-i Nebi
25.01.2013	Allah'ın Sevmediği Davranış: İsrâf
ŞUBAT / 2013	
01.02.2013	Evlilik ve Huzur
08.02.2013	İçki, Sigara ve Uyuşturucu Maddelerin Zararları
15.02.2013	Kadın ve Cami
22.02.2013	Sağlığın Önemi
MART / 2013	
01.03.2013	Cömertliğin Zirvesi: İsrâr
08.03.2013	Bir Kul Olarak Kadın
15.03.2013	Şehitlik ve Çanakkale
22.03.2013	Öfkeyi Yenmek
29.03.2013	Sokağın Yetimleri: Çocuklarımız
NİSAN / 2013	
05.04.2013	Mükerrer Bir Varlık Olarak İnsan
12.04.2013	Hz. Peygamber ve İnsan Onuru
19.04.2013	İnsan Kalabilmek
26.04.2013	Peygamberimiz ve Çocuklar
MAYIS / 2013	
03.05.2013	Dilin Afetleri
10.05.2013	Üç Aylar ve Regaib Gecesi
17.05.2013	Gençlik ve Dini Hayat
24.05.2013	İstanbul'un Fethi
31.05.2013	Miraç Kandili
HAZİRAN / 2013	
07.06.2013	Müminler Kardeşler
14.06.2013	Yaz Kur'an Kursları
21.06.2013	Berata Ulaşabilmek
28.06.2013	İslâmî Bir Değerimiz: Edeb
TEMMUZ / 2013	
05.07.2013	Ramazan ve Oruç
12.07.2013	Helal Kazanç Helal Lokma
19.07.2013	Helal Kazanç Helal Lokma
26.07.2013	Tekbir: Allâhu Ekber
AĞUSTOS / 2013	
02.08.2013	Ramazana Veda ve Kadir Gecesi
08.08.2013	Ramazan Bayramı
09.08.2013	Kazandıklarımızı Devam Ettirelim
16.08.2013	Mazlumun Ahi, Titretir Arş-ı Rahman'ı
23.08.2013	İnsanın Katli, İnsanlığın Katlidir
30.08.2013	Zaferler Allahtandır
EYLÜL / 2013	
06.09.2013	Kur'an Öğretimi ve Çocuklarımız
13.09.2013	Bir Vatana Sahip Olmak
20.09.2013	Kâinat Allah'ın Emanetidir
27.09.2013	Davet Hepimize, Hep Birlikte Camiye
EKİM / 2013	
04.10.2013	Kurbanlarımızla Pekîşsin Kardeşliğimiz
11.10.2013	Haccı Hissetmek
15.10.2013	Kurban Bayramı
18.10.2013	Anne ve Babaya Karşı Görevlerimiz
25.10.2013	Birlikte Mutlu Yaşamak Mümkün
KASIM / 2013	
01.11.2013	Allah'ın Rızasına Yürüyüş; Hicret
08.11.2013	Muharrem Ayı ve Kerbela
15.11.2013	Havf ve Reca
22.11.2013	İlmin Fazileti
29.11.2013	Toplumu Sarsan Karar; Boşanma
ARALIK / 2013	
06.12.2013	Çalışma Hayatı
13.12.2013	Dünyada Yolcu Olabilmek/Rüşvet ve Yolsuzluk
20.12.2013	Kur'an-ı Okumak, Anlamak ve Yaşamak
27.12.2013	Ömür Sermayesi Tükenirken

Tablo 22:
2014 Yılında İstanbul'da Okunan Hutbe Başlıkları

TARİH	HUTBE KONUSU
OCAK / 2014	
03.01.2014	Mümin ve Namaz
10.01.2014	Mevlid-i Nebi
17.01.2014	İnfak Ahlakı
24.01.2014	Harcama Ahlakı
31.01.2018	Nasıl Bir Kardeşlik
ŞUBAT / 2014	
07.02.2014	Din Samimiyettir
14.02.2014	Affetmek
21.02.2014	Kalbi Selim
28.02.2014	İman, Özgürlük ve Bağımlılık
MART / 2014	
07.03.2014	İman ve İstikamet Üzere Olmak
14.03.2014	Şehitlik ve Çanakkale
21.03.2014	İmtihan dünyası
28.03.2014	Hürriyet ve Mesuliyet
NİSAN / 2014	
04.04.2014	Doğruluk ve Sadakat
11.04.2014	Kutlu Doğum
18.04.2014	Kulluk Sınavımız İhlas ve Samimiyet
25.04.2014	Üç Aylar ve Regaip Kandili
MAYIS / 2014	
02.05.2014	Hayır Köprüleri Vakıflar
09.05.2014	Huzur Limanı Aile
16.05.2014	Müminler Tek Vucud Gibidir
23.05.2014	Miraç Kandili
30.05.2014	Tövbe ve İstiğfar Mevsimi Üç Aylar
HAZİRAN / 2014	
06.06.2014	Dua İbadetin Özüdür
13.06.2014	İmanın Şubeleri
20.06.2014	Camiye Koşalım Kur'an ile Buluşalım
27.06.2014	Kimse Kimsesiz Kalmasın Bu Ramazan ve Her Ramazan
TEMMUZ / 2014	
04.07.2014	Ramazanın Fazileti
11.07.2014	Kimsesizlerin Kimsesizi Olabilmek
18.07.2014	Mazlumların Ümidi Olabilmek
25.07.2014	Ramazan Muhasebesi
AĞUSTOS / 2014	
01.08.2014	Kötü Alışkanlıklar
08.08.2014	Sadık İman Samimi Niyet
15.08.2014	Peygambere İman Olmadan Allaha İman Olmaz
22.08.2014	Hayâ Hayattır
29.08.2014	Zafer Allahtandır
EYLÜL / 2014	
05.09.2014	Hac Kalbe Yolculuk
12.09.2014	Bilgi Ahlakı
19.09.2014	Geleceğe Tutulan Işık Bilgili Nesil
26.09.2014	İş ve Ticaret Ahlakı-Ahilik
EKİM / 2014	
03.10.2014	Kurban Allaha Yakın Olmaktır
10.10.2014	Biz Kardeşiz
17.10.2014	Arşın Gölgesindeki Gençlik
24.10.2014	Hicret Fıtrata Yapılan Yolculuk
31.10.2014	Ortak Hüzün ve İbadet Ayı Muharrem
KASIM / 2014	
07.11.2014	Salih Amel
14.11.2014	Ölüm ve Hayat
21.11.2014	Hayır Hazinelei Dolusudur
28.11.2014	Dilin Esiri Olmayalım
ARALIK / 2014	
05.12.2014	Ahiret Hesap Verme Bilinci
12.12.2014	Müsbetler Karşısında Sabır
19.12.2014	Nimet ve Farkındalık
26.12.2014	Paha Bıçilemez Sermaye Ömür

Tablo 23:
2015 Yılında İstanbul'da Okunan Hutbe Başlıkları

TARİH	HUTBE KONUSU
OCAK / 2015	
02.01.2015	Mevlid Kandili
09.01.2015	Ezan Özgürlüğün Gür Sesi
16.01.2015	Allah'ın Kutlu Elçilerine Saygı
23.01.2015	Erdemli Bir Duruş Sadakat
30.01.2015	Allah'ın Son Dini İslam
ŞUBAT / 2015	
06.02.2015	Şükür Nimetleri Artır
13.02.2015	İman
20.02.2015	1-Kadına El Kalkmaz 2-Her Can Kutsaldır
27.02.2015	Ölüm ve Ötesi
MART / 2015	
06.03.2015	Allah Aşırıya Gidenleri Sevmez
13.03.2015	Çanakkale Şehitlerine
20.03.2015	İnsanı İyilik Yaşatır
27.03.2015	Kul ve Kamu Hakkı
NİSAN / 2015	
03.04.2015	Hakiki Sevgi Allah'ı Sevmek, Allah için Sevmek
10.04.2015	Hz. Peygamber ve Birlikte Yaşama Ahlakı
17.04.2015	Dünya Bize Biz Birbirimize Emanetiniz
24.04.2015	Manevi Coşkunun Zirvesi Üç Aylar
MAYIS / 2015	
01.05.2015	Kalbin Cilası Tevbe ve İstığfar
08.05.2015	Canı Can Aile
15.05.2015	Miraç Kandili
22.05.2015	Boş Şeyleri Terk Ederek Hayati Anlamlı Kılmak*
29.05.2015	Tevbemiz Beratımız Olsun
HAZİRAN / 2015	
05.06.2015	İslam İrkcılığın Her Türüsünü Reddeder
12.06.2015	Kur'an Ayında Kur'anla Buluşalım
19.06.2015	Vakit İyilik Vakti Bu Ramazan ve Her Ramazan
26.06.2015	Tevhit İle Gelen Vahdet
TEMMUZ / 2015	
03.07.2015	Cennet Kapılarının Anahtarı Yetimler
10.07.2015	Kadir Gecesi, Kadir Bilenler İçindir
17.07.2015	Ramazan Mektebinin Öğrettikleri
24.07.2015	Gün Birlik ve Dirlik Günüdür
31.07.2015	İnsan Akalî Ve Sorumlu Varlık
AĞUSTOS / 2015	
07.08.2015	Kulluğun Özü İhsan
14.08.2015	İmanın Tezahürü Fedakârlık ve İsar
21.08.2015	Birlik ve Beraberliğimizin Harcı Kardeşliğimiz
28.08.2015	Hac Yolculuğundan Hak Yolculuğuna
EYLÜL / 2015	
04.09.2015	Kardeşliği Körelten Afetler Tecessüs, Su-i Zan
11.09.2015	Kardeşliğimizi Muhafaza Edelim
18.09.2015	Kurbanlarımız Kardeşlik İçin
24.09.2015	Kurban Bayramı
EKİM / 2015	
02.10.2015	Yaratan Rabbinin Adıyla Oku
09.10.2015	Namaz Diriliştir
16.10.2015	Merhamet İksirini Yudumlayabilmek
23.10.2015	Kerbelayı Doğru Anlamak
30.10.2015	Peygamberler İnsanların Yolunu Aydınlatan Rehberlerdir
KASIM / 2015	
06.11.2015	Her İnsan Allah'ın Bir Ayetidir
13.11.2015	Zikir; Kalplere İlaç Veren İksir
20.11.2015	Küresel Terörün Hedef Aldığı Din İslam
27.11.2015	İmam Hayat Kılabilmek
ARALIK / 2015	
04.12.2015	Beden Ülkesinin Sultanı Kalp
11.12.2015	Dünya- Ahiret Dengesi
18.12.2015	Rahmet ve Merhamet Yüklü Adalet Peygamberi
25.12.2015	Sayılı Nefeslerimizi Tüketirken

Tablo 24:
2016 Yılında İstanbul'da Okunan Hutbe Başlıkları

TARİH	HUTBE KONUSU
OCAK / 2016	
01.01.2016	Rabbimiz! Bizi Dosdoğru Yola İlet!
08.01.2016	Edep ve Hayâ
15.01.2016	İmtihanın Adı Fitne
22.01.2016	Söz Ahlakı
29.01.2016	En Güzel İsimler Onundur
ŞUBAT / 2016	
05.02.2016	Şimdi Yaraları Sarma Zamanı
12.02.2016	Peygamberlere İman İmanın Bir Gereğidir
18.02.2016	Peygamberler Allah'ın Kutlu Elçileridir
26.02.2016	Ahirete İman
MART / 2016	
04.03.2016	Kitaplara İman
11.03.2016	Dünyayı İyilik Değiştirir
18.03.2016	Çanakkale ve Birlik Ruhu
25.03.2016	Hak ve Hakikat
NİSAN / 2016	
01.04.2016	Öfkeye Hâkim Olabilmek
08.04.2016	Hz. Peygamber, Tevhid ve Vahdet
15.04.2016	Tevhid ve Vahdet Medeniyeti
22.04.2016	Tevhid ve Vahdetin Öncüsü Müminler
29.04.2016	Miraç Kandili
MAYIS / 2016	
06.05.2016	O Büyük Güne Hazır mıyız?
13.05.2016	Huzur ve Muhabbet Ocağı Ailemiz
20.05.2016	Mahremiyeti Yitirmek Mahrumiyettir
27.05.2016	Namaz Arınmadır
HAZİRAN / 2016	
03.06.2016	Gelin Gönüller Yapalım
10.06.2016	Kur'an Ayı Ramazan
17.06.2016	Kur'an Ramazan ve Çocuk
24.06.2016	Arınma Vesilesi Zekât ve İnfak
TEMMUZ / 2016	
01.07.2016	Kadrimizi Yücelten Gece Kadir Gecesi
05.07.2016	Ramazan Bayramı
08.07.2016	Rabbimize Yakınlaşma Vesilesi Sıla-i Rahim
15.07.2016	Hayatımızı İbadet Kılabilmek
22.07.2016	Gün Milletçe Kenetlenme ve Geleceğimizi İnşa Etme Günüdür
29.07.2016	En Büyük Bozgunculuk Dinin Muazzez Değerini İstismar Etmektir
AĞUSTOS / 2016	
05.08.2016	Kulluk Sadece Allah'a Özgüdür
12.08.2016	Sırat-ı Müstakim
19.08.2016	Mümin ve Emanet Bilinci
26.08.2016	Hayat Veren Din İslam
EYLÜL / 2016	
02.09.2016	Kulluk ve Samimiyet Beyanı Kurban
09.09.2016	Bayram ve Hz. İbrahim
12.09.2016	Kurban Bayramı
16.09.2016	Ebedi Bayramlara Birlikte Yol Alabilmek
23.09.2016	Allahım İlimle Yücelt Bizi
30.09.2016	Cami ve Kitap Medeniyeti
EKİM / 2016	
07.10.2016	Yürekerimizi Sahra-ı Kerbelaya Dönüştürelim
14.10.2016	Hayata Emekle Dokunmak
21.10.2016	Allah'a Verdiği Söze Sadık Kimse Mümin
28.10.2016	Din-i Mübin-i İslam
KASIM / 2016	
04.11.2016	Örnek Ümmet Olabilmek
11.11.2016	Kelime-i Şehadet
18.11.2016	Ümmül-Kitap Fatıha
25.11.2016	Hayatın Gayesi
ARALIK / 2016	
02.12.2016	Yeryüzünün Küçük ve Onurlu Halifesi Çocuk
09.12.2016	Halep'te İnsanlık Ölmesi
16.12.2016	Her Zorlukla Beraber Bir Kolaylık Vardır
23.12.2016	Allahın Yardımı Müminlerle Beraberdır
30.12.2016	Ömür Nimesi

Tablo 25:
2017 Yılında İstanbul'da Okunan Hutbe Başlıkları

TARİH	HUTBE KONUSU
OCAK / 2017	
06.01.2017	Gün Teröre Karşı Yekvücüt Olma Günüdür
13.01.2017	Allah'ın Sevdığı Bir Kul Olabilmek
20.01.2017	Rahman'ın Mümin Kulları
27.01.2017	Namazı Zayi Etmek
ŞUBAT / 2017	
03.02.2017	Akit, Ahit ve Misak Olarak Nikah
10.02.2017	Mümince Yaşamın Adı Dua
17.02.2017	Asr Suresi'nin Öğrettiği Hakikatler
24.02.2017	Muavvizeteyn Suresi
MART / 2017	
03.03.2017	Firdevs Cennetine Mirasçı Olmak
10.03.2017	Kötülüğe Engel Olabilmenin Yolu İyilik
17.03.2017	Şehadetin Destanlaştığı Yer Çanakkale
24.03.2017	Hikmet Yüklü Öğütler
31.03.2018	Rağbetimiz Rabbimize Olsun
NİSAN / 2017	
07.04.2017	Zulüm Ebedi Değildir
14.04.2017	Hız Muhammed ve Güven Toplumu
21.04.2017	Mümin Güvenen ve Güvenilen İnsandır
22.04.2017	Tevhid ve Vahdetin Öncüsü Müminler
28.04.2017	Güven ve Muhabbet Köprüsü Selam
MAYIS / 2017	
05.05.2017	Nedamet ve Ümidin Adı Tövbe
12.05.2017	Samimiyetsizliğin Adı Riya
19.05.2017	Gerçek Özgürlük Allaha Kulluktur
26.05.2017	Üzerimizde Her Canın Hakkı Vardır
HAZİRAN / 2017	
02.06.2017	Orucun Açlığı Açgözlülüğü Tedavi Eder
09.06.2017	Kuran Ayında Kur'an ile Buluşalım
16.06.2017	Zekât Kazancı Arttırır Faiz Yok Eder
23.06.2017	Ömrümüzü Ramazan Kılabilmek
30.06.2017	Sıla-i Rahim
TEMMUZ / 2017	
07.07.2017	İmanımız ve İnsanlığımızın İmtihani Mülteciler
14.07.2017	Salaların Şahit Olduğu Direniş 15 Temmuz
21.07.2017	Tükenmeyen Hüznümüz Kudüs ve Mescid-i Aksa
28.07.2017	Yaratan Yaşatan Hidayet Veren Allah'tır
AĞUSTOS / 2017	
04.08.2017	Rahmana Has Kul Olabilmek
11.08.2017	Ayetel Kürsiden Öğrendiğimiz Hakikatler
18.08.2017	Alışveriş ve Ticaret Ahlakı
25.08.2017	Allaha Yakın Olma Arayışı Kurban
EYLÜL / 2017	
01.09.2017	İman ve İslamın Tezahürü Faydasız Şeylerden Uzak Durmak
08.09.2017	Mazlumin Yanında Yer Almak
15.09.2017	Bilenlerle Bilmeyenler Bir Olur mu?
22.09.2017	Hicret Kutlu Bir Yolculuk
29.09.2017	Cami Şehir Ve Medeniyet
EKİM / 2017	
06.10.2017	Allahı Unutanlar Unutulurlar
13.10.2017	Cennetin Yolcusu Olabilmek
20.10.2017	Mümince Bir Duruş Tevekkül
27.10.2017	Şükreden Bir Kul Olabilmek
KASIM / 2017	
03.11.2017	Sünnet Nebevi Klavuz
10.11.2017	Örnek İnsan Mümin
17.11.2017	Allah Katında Din İslamdır
24.11.2017	Mevlid-i Nebi
ARALIK / 2017	
01.12.2017	Güneşin Doğduğu En Hayırlı Gün Cuma
08.12.2017	Kapanmayan Yaramız Kudüs
15.12.2017	Kardeşliğe Saplanan Hançer Gıybet
22.12.2017	Helal Haram Duyarlılığı
29.12.2017	Eşsiz Sermayemiz Ömür

Tablo 26:
2018 Yılında İstanbul’da Okunan Hutbe Başlıkları

TARİH	HUTBE KONUSU
OCAK / 2018	
05.01.2018	Dünyadaki Cenntimiz Aile
12.01.2018	Hakkın Yanında Batılın Karşısından Yer Alabilmek
19.01.2018	Önce Kendimizden Sorumluyuz
26.01.2018	Birlik ve Beraberlik Ruhu
ŞUBAT / 2018	
02.02.2018	İslamın İki Kaynağı Kuran ve Sünnet
09.02.2018	İsraf, Dini ve Ahlakî Bir İflasır
16.02.2018	Cihad Allah Yolunda Canla Başla Mücadele
23.02.2018	Bağımlılık Bir Tuzaktır
MART / 2018	
02.03.2018	İslam da Ticaret Ahlakı
09.03.2018	İslam’da Kadın Adalet, Merhamet ve Hakkaniyet
16.03.2018	Çanakkale Zaferi
23.03.2018	İbadet Hayatımız ve Gönül Dünyamız
30.03.2018	Vahyin İnsanlığa İlk Mesajı Oku
NİSAN / 2018	
06.04.2018	İyilik Paylaştıkça Artan Değer
13.04.2018	Miraç Kandili
20.04.2018	Yarınlarımızın Ümidi Çocuklarımız
27.04.2018	Af, Arınma ve Kurtuluş Vesilesi, Berat Gecesi
MAYIS / 2018	
04.05.2018	Kesintisiz Hayır Çeşmesi Vakıflar
11.05.2018	Adalet ve İrfan Yuvası Aile
18.05.2018	Dinmeyen Yaramız Kudüs
25.05.2018	Oruç ve Kur’an Ayı Ramazan
HAZİRAN / 2018	
01.06.2018	Meşru Olmayan Kazanç Faiz
08.06.2018	Afiyet Olsun İsraf Olmasın
15.06.2018	Kulluk Bilinciyle Ömür Geçirmek
22.06.2018	Yaz Kur’an Kursları ve Önemi
29.06.2018	Evladın Anne-Baba Üzerindeki Haklarından Biri Güzel İsim
TEMMUZ / 2018	
06.07.2018	Allah’ın Rızasına Ulaştıran Salih Ameller
13.07.2018	Milletin Yeniden Doğuş 15 Temmuz
20.07.2018	Düğün Adabı
27.07.2018	İman- Amel İlişkisi
AĞUSTOS / 2018	
03.08.2018	Cami ve Cemaat Adabı
10.08.2018	Kurban, Allah’a Yakınlaşma Vesilesidir
17.08.2018	Sadaka-i Cariye
24.08.2018	Gayret Müminden, Zafer Allahtandır
31.08.2018	Çalışmak, Hayatımıza Bereket Getirir
EYLÜL / 2018	
07.09.2018	Hicret
14.09.2018	Muharrem Ayı ve Aşure Günü
21.09.2018	Allah’ın Güzel İsimlerinden Müminlere Mesajlar
28.09.2018	Camiler ve Din Hizmetlerine Adanmış Ömürler
EKİM / 2018	
05.10.2018	Cenaze Adabı, Ahiret Yolcusuna Son Vazifeler
12.10.2018	Cenab-ı Hak, Her Hak Sahibine Hakkını Vermiştir
19.10.2018	Maddi ve Manevi Arınma Temizlik
26.10.2018	Ailede Şefkat ve Nezaket Dili
KASIM / 2018	
02.11.2018	Temiz Gıda Temiz Nesil
09.11.2018	Sağlık Dünyalara Değer Nimet
16.11.2018	Mevlid-i Nebi
23.11.2018	En Büyük Zenginliğimiz Gençlerimiz
30.11.2018	Nefis İyi ve Kötünün Mücadele Alanı
ARALIK / 2018	
07.12.2018	Selam İslam’ın Güven ve Barış Çağrısı
14.12.2018	Rahmet ve Mağfiret Kapısı Tevbe
21.12.2018	Varlığın İlahi Mayası Merhamet
28.12.2018	Bir Ömür Sorumluluk Bilinciyle Yaşamak

ÖZGEÇMİŞ

Ali İhsan Er, 1991 yılında İstanbul’da dünyaya geldi. Aslen Isparta’nın Yalvaç ilçesinin Sücüllü köyündendir. İlk ve ortaokulu Gaziosmanpaşa Havuzbaşı İlköğretim Okulunda okuduktan sonra liseyi 2005-2009 yılları arasında Eyüp Anadolu İmam Hatip Lisesinde okumuştur. Daha sonra öğretim hayatına 2010-2015 yılları arasında Marmara İlahiyat Fakültesinde devam etmiştir. Üniversitenin son senesinde “Hasan Sabbah ve Haşşaşiler” ile “Lukata” (Buluntu Mal) hakkında, Yüksek Lisans döneminde ise “Tekafül” (İslami Sigorta) ve “Zekâtın Kullanım Alanları” ile ilgili çalışmalar yapmıştır. Üniversiteden mezun olduktan sonra İstanbul Sultangazi Sabri Ülker İmam Hatip Ortaokulunda Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni olarak göreve başlamıştır. Halen aynı görev yerinde öğretmen olarak devam etmekte olan Ali İhsan ER, evli ve bir çocuk babasıdır.